

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم:	نړیوال اقتصاد
څانګه:	د تجارت اقتصاد
مؤلف:	عبدالغفور امینی
ژباړن:	نور الله حقممل
د څار کمېټه:	
	<ul style="list-style-type: none">• محمد آصف ننګ د تخنیکي او مسلکي زده کړو معین• دیپلوم انجنیر عبدالله کوزایي د تعلیمي نصاب رییس• محمد اشرف وحدت په تعلیمي نصاب کې د معینیت د مقام سلاکار
د تصحیح کمېټه:	
	<ul style="list-style-type: none">• وفأ الرحمن وفا• محمد احسان احسان
د گرافیک او ډیزاین څانګې مسئول :	محمد جان علیرضایی
گرافیک او ډیزاین:	محمد حسن رضانی
چاپ کال:	۱۳۹۲ لمريز کال
تیراژ:	۳۰۰۰ ټوکه
چاپ ځل:	لومړۍ
وېب پاڼه:	www.dmtvet.gov.af
برېښنالیک:	info@dmtvet.gov.af
کد ISBN:	9789936300989

Ketabton.com

د چاپ حق د تخنیکي او مسلکي زده کړو له معینیت سره خوندي دی

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې	هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی	د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو	د ترکمنو د تاجکو
ور سره عرب، گوجر دي	پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي	هم ایماق، هم پشه یان
دا هیواد به تل څلیږي	لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به	لکه زړه وي جاوېدان
نوم د حق مو دی رهبر	وایو الله اکبر وایو الله اکبر

د پوهنې وزیر پیغام

گرانو زده کوونکو، محصلانو او درنو ښوونکو!

د یوې ټولنې وده او پرمختګ کاملاً د هماغه ټولنې د توانمېندو کاري کادرونو، بشري قواؤ او ماهرو متو په کار او زیار پورې تړلی او د دوی په خواری، پورې نغښتی. همدا بشري قوا او کاري متې دي چې د هیواد انکشافی اهدافو ته د رسیدو لارې چارې طي کوي او د یوه نیکمرغه، ودان افغانستان راتلونکی تضمینوي.

انسان په خپل وار سره د الله تعالی له جانبې او هم د خپل انساني فطرت له اړخه موظف او مکلف دی چې د ځمکې په عمران او د یوه سوکاله ژوند د اسبابو او ایجاباتو د تکمیل لپاره خپل اغیزمن نقش او خپل ملي او اسلامي رسالت ادا کړي.

له همدې ځایه ده چې د یوه ژوندي او فعاله انسان نقش، د خپل ژوند د چاپیریال او خپلې اړوندې ټولنې په اړه، همیشه مطلوب او په هیڅ حال او احوال کې نه نفی کېږي او نه هم منقطع کېږي.

د پوهنې نظام په ټولنه کې او په خاصه توګه د پوهنې تخنیکي او مسلکي زده کړې مسوولیت او مکلفیت لري چې د اسلامي ارزښتونو، احکامو معقولو او مشروع قوانینو ته په ژمنتیا سره، د افغانستان په انکشاف کې فعاله، چاپکې او موثره ونډه واخلي او دغه ستر او سپیڅلی هدف ته د رسیدو په خاطر د انساني ظرفیت وده، د حرفوي، مسلکي او تخنیکي کادرونو روزنه او پراختیا یو اړین مقصد او مرام دی. همدا په تخنیکي او مسلکي زده کړو مزین تنکي ځوانان کولای شي په خپلې حرفې او هنر سره په سیستماتیک ډول د هیواد انکشاف محقق او میسر کړي.

جوته ده چې په افغانستان کې د ژوند تګ لاره، دولتدارۍ او ټولنیز نظام د اسلام له سپیڅلو احکامو څخه الهام اخیستی، نو لازمه ده چې زموږ د ټولنې لپاره هر ډول پرمختګ او ترقی باید په علمي معیارونو داسې اساس او بنا شي چې زموږ د کارګر نسل مادي او معنوي ودې ته لومړیتوب ورکړل شي. د حرفوي ظرفیت جوړونې تر څنګ د ځوانانو سالم تربیت او په سوچه اسلامي روحيې د هغوی پالنه نه یواځې پخپل ذات کې یوه اساسي وجیبه ده، بلکه دا پالنه کولی شي چې زموږ وطن پخپلو پښو غښتلی کړي، له ضعف څخه یې وژغوري او د نورو له سیاسي او اقتصادي احتیاج څخه یې آزاد وساتي.

زموږ گران زده کوونکي، محصلان او درانه استادان او مربیون باید په بشپړه توګه پوه شي، چې د ودان او نیکمرغه افغانستان آرمان، یواځې او یواځې د دوی په توانمېندو متو، ویش احساس او نه ستړي کېدونکي جد او جهد کې نغښتی او همدا مسلکي او تخنیکي زده کړې کولای شي په ډیرو برخو کې د افغانستان انکشافی اهداف تر لاسه کړي.

د دې نصاب د ټولو لیکوالانو، مولفینو، ژباړونکو، سموونکو او تدقیق کوونکي د امتنان تر څنګ، پدې بهیر کې د ټولو کورنیو او بهرنیو همکارانو له اغیزمنې ونډې او مرستو څخه د زړه له تله مننه کوو. له درنو او پیاوړو استادانو څخه رجامندانې هیله کوم چې د دې نصاب په گټور تدریس او فعاله تدریب سره دې د زړه په ټول خلوص، صمیمي هڅو او وجداني پیکار خپل ملي او اسلامي نقش ادا کړي.

د نیکمرغه، مرفه، پرمختللي او ویاړمن افغانستان په هیله

فاروق وردګ

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزیر

لړلیک

پاڼې	لړلیک	څپرکی
۱	د نړیوال تجارت د منځته راتګ لاملونه	لومړی
۷	د نړیوال اقتصاد ځانګړتیاوې	دوهم
۱۱	د نړیوال اقتصاد تاریخ او نظریاتو ته کتنه	دریم
۱۷	د خارجي تجارت کلاسيکي نظریات	څلورم
۲۵	مهم نړیوال مالي سازمانونه	پنځم
۳۲	د تادیاتو بېلانس	شپږم
۴۵	د خارجي تجارت د سیاستونو وسایل او د آزاد تجارت اغېزې	اووم
۵۳	د وارداتو د تعویض تجارتي سیاست	اتم
۶۳	مخ پر وده هېوادونه اود نړیوالو سیاستونو پایلې	نهم
۷۱	له باندنۍ نړۍ سره د افغانستان تجارتي اړیکې	لسم
۸۳	سرچینې او اخځلیکونه	

سریزه

په اوسنۍ نړۍ کې د هیوادونو تر منځ اقتصادي اړیکې د یو مسلم امر په توګه پیژندل کېږي. هر هیواد اړ دی، تر څو د بل هیواد له ملي اقتصاد سره اړیکه ولري، اجناس او خدمتونه یو تر بله سره تبادله کړي او همدا رنگه کار، شتمني او د تولید نور عوامل له یوه اقتصاد څخه بل اقتصاد ته ولېږدوي.

ورځ تر بلې د تبادلاتو او انتقالاتو په حجم کې زیاتوالی راځي. په ځانګړې توګه د بهرنیو معاملو ونډه د اجتماعي تولید په پرتله په کوچنیو او خوارو هیوادونو کې زیاته وي، چې د عوایدو کمه سلنه یې د صادراتو له لارې تر لاسه کېږي او زیاته برخه یې د وارداتو لپاره لګول کېږي. نو په دې اساس نړیوال تجارت د هیوادونو په اقتصادي وده کې د پام وړ اغېز پرې باسي. دا ځکه چې د نړیوال تجارت له پراخیدو سره د استخدام د سطحې د تولید جوړښت، د ملي عاید سطحه، د هیوادونو پولي وضع هم تر ډیره پر نړیوال اقتصاد باندې اتکا کوي.

که څه هم دا فکر کېږي چې دغه اقتصادي اتکا په نړۍ کې په بشپړه توګه رفاهیت زیاتوي او هیوادونه دې ته اړ باسي، څو هغوی پخپله چې د پولي، اقلیمي، طبیعي او یا تخنیکي وضعیت له پلوه اجناس نشي تولیدولای، مصرف کړي. دغه طریقه همدغسې ستونزې را منځته کوي، خو د حل لپاره یې د نړیوال اقتصاد او مکاتبو د پراختیا په مختلفو دورو کې هڅه تر سره شوې او د هغو په اړه مختلف نظریات وړاندې شوي دي. په ځانګړي ډول له دوهم نړیوال جنګ وروسته د وروسته پاتې هیوادونو په ډله کې ځینې هیوادونه شامل شول او بله ډله د پرمختللیو او پر پښو ولاړ اقتصاد تر نامه لاندې، د نوې معضلې په بڼه د نړیوال اقتصاد په ساحه کې رامنځته شوې ده.

په درناوی

عبدالغفور امینی

د کتاب ټوليزه موخه:

د نړيوال اقتصاد زده کړه او د هيواد په اقتصاد کې په تيوريکي او
عملي توگه ترې گټه اخستل

د نړیوال تجارت د منځته راتگ لاملونه

ټولیزه موخه

د نړیوال اقتصاد په باره کې پوهېدل او د هېواد په اقتصاد کې له هغه څخه تیوریکي او عملي استفاده.

د زده کړی موخې: د دې څپرکي د زده کړي موخې لاندې موضوعات تعقیبوي.

- د بهرني تجارت د منځته راتلو تاریخ.
- د نفوس زیاتوالی.
- په بهرنۍ سوداگرۍ کې د قیمتي فلزاتو تاثیر.
- د طبقاتو یا اقشارو منځته راتگ.
- د اقتصاد عقیده او د تفکر ډول.

هغه اړیکي چې د ممالکو تر منځ ایجادېږي کولای شو له څو لوریو تفکیک کړو. په دې لړ کې اقتصادي او سیاسي روابط، اجتماعي روابط، اقتصادي او فرهنګي روابط، او هغه اقتصادي روابط تر مطالعې لاندې نیول کېږي چې د ممالکو ترمنځ ایجادېږي. البته په هغه نړۍ کې چې موږ اوسو، د ممالکو ترمنځ اړیکي خورا ضروري دي او هېڅ هېواد نشي کولای له نورو د ګوښه سیاست په بڼه خپل اقتصادي ژوند ته ادامه ورکړي او د ژوند له غوره معیار څخه برخمن شي. هر هېواد اړ دی چې له ټولو هېوادونو سره اقتصادي او تجارتي اړیکي ولري، یو تر بله اجناس او خدمتونه سره تبادله کړي او یا دا چې د کار، ځمکي او سرمایې په څېر د تولید عوامل له یوه اقتصاد څخه بل هغه ته ولېږدوي. باید وویل شي د ورته نړیوالو معاملاتو په حجم کې ورځ تر بلې زیاتوالی راځي.

د ورکړل شوې احصایې له مخې د مخ پر ودې هېوادونو په ملي عاید کې د خارجي معاملاتو ونډه زیاته ده، آن دغه ممالک له 15 څخه تر 25 فیصده پورې ملي عواید د صادراتو له لارې

ترلاسه کوي. ، په هره اندازه چې د ممالکو ترمنځ اقتصادي او تجارتي روابط پراخ او غښتلي وي په هماغه تناسب يې د توليد جوړښت، د استخدام د سطحې، او عايد د سطحې زياته برخه د نړۍ په اقتصاد باندې متکي کېږي.

په دې ځای کې د اقتصادي اتکا له ټکي څخه مقصد دا دی؛ چې د هېوادونو په لړ کې ډېر هېوادونه شته چې د هغو توليداتو د توليد وړتيا لري، چې لومړی هېواد يې د اقليمي او تخنيکي شرايطو له مخې د توليد وړتيا نه لري، خو په ورته وخت کې دغه پېښه له اقتصادي نظره يو لړ ستونزې زېږوي، چې د حل په موخه يې د اقتصاد په ښوونځيو کې د اقتصادي انکشاف په بېلابېلو پړاونو کې نظريات وړاندې شوي دي. په لومړی مرحله کې هغه عمده عوامل په لنډه توگه مطالعه کوو چې د نړيوال تجارت او اقتصاد د ايجاد لامل گرځي .

۱. متفاوت اقتصادي ساختمان: د عواملو له نامساوي توزيع سره متفاوت اقتصادي ساختمان:

څرگنده ده چې د توليد عوامل په هر ځای کې په مساويانه توگه نه دي توزيع شوي او نه يوازې دا چې د توليد د عواملو مقدار په هر ځای کې يو ډول نه دی، بلکې په مختلفو ممالکو کې د توليد عوامل د جنسيت له مخې هم سره ورته نه دي. د کميت او کيفيت له نظره د توليد د عواملو دغه شته توپير د دې لامل گرزي ترڅو مختلف ممالک متفاوت اجناس توليد کړي او دغه توليدات يو تر بله تبادله کړي. په دې اساس که چېرته يو هېواد د اقليمي يا تخنيکي شرايطو له کبله يو معين توکی توليد نه کړای شي او يا د نوموړي شي د توليد لگښت د هغوی له ځواک څخه لوړ وي، پدې صورت کې دغه هېواد کولای شي، نوموړی جنس په لږ مصرف سره ترلاسه کړي. نو يو عامل چې د اقتصادي او تجارتي روابطو لامل گرځي، له متفاوت اقتصادي جوړښت او د توليد د عواملو له نا برابر وېش څخه عبارت ده.

۲. حمل او نقل په برخه کې اختراعات او پرمختگونه: دويم عامل چې د اقتصادي او تجارتي

روابطو د ايجاد او پراختيا لامل گرځي، له ايجاداتو او اختراعاتو څخه عبارت دي. البته د حمل او نقل يا لېږد را لېږد په برخه کې اختراعات او اکتشافات د دې لامل وگرزیدل تر څو نوي سيمې کشف او له دغو سيمو سره اقتصادي يا تجارتي روابط غښتلي شي. د يادونې وړ ده چې پرمختللی، ځواکمن يا مستبد هېوادونه په دې د توانيدل چې د ټولو هېوادونو د توليد له عواملو څخه د خپلو اړتياو د رفع کولو په موخه استفاده وکړي. د نفتو د استخراج او امريکا يا انگليستان ته د هغوي د لېږد او انتقال په موخه د امريکا او دوستانو له لورې د عراق محاصره کېدل او داسې نور د ورته پېښو د ځينې بېلگو په دود وړاندې کولای شو.

۳. **د نفوس زیاتوالی:** هغه درېیم دلیل چې د نړیوالو اړیکو د انکشاف او پراختیا د ایجاد لامل ګرځیدلی، د نفوسو له زیاتوالي څخه عبارت دي. له صنعتي انقلاب او د نولسمې پېړۍ په وروستیو کې د طب د علم له پرمختګ سره د نړۍ نفوس په ګړندی توګه زیاتوالی وکړ چې د نفوسو دغه زیاتوالی د زیاتې تقاضا د ایجاد لامل شو. څنګه د پورتنیو دلایلو له مخې په ځینې ممالکو کې داخلي تولید زیاتوالی نشي کولای، بڼاً هېوادونه اړ شول څو خپلی اړتیاو یې د وارداتو یا Imports له لارې پوره کړي.
۴. **د قیمتي فلزاتو زیاتوالی او د هغوی رول:** جغرافیایي مطالعات، څېړنې او اکتشافات، زیاتو اروپایي هېوادونو ته د طلا او نقرې د ورود لامل وګرځېدل. څنګه چې طلا او نقرې د مروجو پیسو نقش درلود، ځکه خو طلا او نقره بیه ورځ تربلی لوړه شوه. د قیمتونو لوړوالی د استخدام دحالت سره جوخت د تولید د تشویق سبب وګرځېد او د تولیداتو لپاره بازارموندنه او همدا راز د داخلي تولید لپاره د خامو توکو برابرول ددې سبب شول چې هېوادونه استعماري هڅو ته وهڅوي.
۵. **د سرمایه دار، او متشبت قشر یا طبقې منځته راتلل:** هغه عوامل چې پورته ورڅخه یادونه وشوه، د دې لامل وګرځېدل چې سرمایه داره او متشبت طبقه منځته راوړي او هم د منفعت پرستي ذهنیت ته تقویه ورکړي. ضمناً مخ په زیاتیدونکي تقاضا د دې لامل وګرځېده چې متشبت طبقه د مفاد د حصول په موخه له لرې او ارزانه منابعو څخه د استفادي کولو هلې ځلې پیل کړي. همدا شان د خپلو شخصي ګټو د تامین په موخه یې نوي اجناس په تجارت کې داخل او مشتریانو ته یې معرفي کړل ترڅو د اخیستونکو د معرفت جوړښت ته بدلون ورکړي او خپل مفاد تثبیت کړي.
- د نفوسو زیاتوالی، ارزانه کاري ځواک، انرژي او نویو اختراعاتو د دغه قشر لپاره زمينه مساعده کړه او د مفاد انګیزې پایله د دې سبب شوه چې هر متشبت د خپلو تولیداتو د پلور د بازار د پراختیا هڅې پیل کړي او د بهرنیو بازارونو د موندلو په موخه له نورو ممالکو سره اقتصادي او تجارتي روابط منځته راوړي.
۶. **اقتصادي عقیده:** اقتصادي ذهنیت، طرز تفکر او عقیده داسې وه؛ چې د موثرو اقتصادي اړیکو په پراختیا کې واقع شول، ځکه هغه طرز او تفکر چې موجود و، له آزاد اقتصادي فعالیت او تشبث څخه یې ملاتړ کاوه او عقیده په دې وه؛ چې په اقتصادي فعالیتونو کې باید هېڅ ډول مداخله ونه شي، بلکې د اقتصادي فعالیتونو رهبري باید طب:يعي نظام ته وسپارل شي.

ځينې اقتصادي فعاليتونه د قيمت ، ربحي او شخصي نفع د ميکانيزم له مخې ترسره کېږي، داسې عقیده موجوده وه؛ چې اقتصاد په خپله په تجارت کې د غوره کفايت او مولديت لرونکی دی او يا هره منطقه په توليد کې تخصص موندلای شي چې د طبيعي او تخنيکي شرايطو له مخې تر ټولو ښه مولديت منځته راوړي. نو د اشخاصو او ملتونو تر منځ تبادلې د دې باعث گرځي ترڅو ټول خلک د ژوند له غوره سطحې څخه برخمن شي.

د لومړي څپرکي لنډيز:

د نړيوال تجارت د منځته راوړلو له علتونو څخه په لاندې توگه يادونه کولای شو. سياسي، اجتماعي اړيکي، اقتصادي او فرهنگي روابط، هغه څه دي چې د ممالکو تر منځ د بين المللي اقتصاد او اقتصادي روابطو د ايجاد د لامل په توگه تر مطالعي لاندې نيول کيږي. په ورځنۍ نړۍ کې د هېوادونو تر منځ اقتصادي روابط يو حتمي او ضروري امر دی ځکه يو هېواد نشي کولای د نورو ممالکو له سياستونو څخه په مجزا توگه اقتصادي ژوند په ښه توگه په مخ يوسي.

هر هېواد مجبور دی چې له ټولو هيوادونو سره اقتصادي او تجارتي روابط ولري، او په ضمن کې يې اجناس او خدمتونه يو تر بله تبادله کړي او يا دا چې د ځمکي، سرمايي او کار په څير د توليد عوامل له يوه اقتصاد څخه بل اقتصاد ته انتقال کړي.

لکه څنگه چې د توليد منابع په هر ځای کې په مساويانه توگه شتون نلري، بلکي د مختلف جنسيت او کيفيت له نظره دتوليد عوامل په مختلفو ممالکو کې شتون لري، له همدې کبله پکار ده چې هره سيمه په هغه توليد لاس پورې کړي چې په توليد کې يې ځانگړی تخصص لري تر څو د طبيعي او تخنيکي شرايطو له مخي تر ټولو غوره مولديت منځته راوړي او وروسته د هيوادونو تر منځ تبادله شي.

د لومړي څپرکي پوښتنې:

۱. متفاوت اقتصادي جوړښت څه شی دی شرحه یې کړئ؟
۲. په ملي اقتصاد کې د تولید د عواملو نومونه واخلئ؟
۳. په نړیوال اقتصاد کې د حمل او نقل څه اهمیت لري ، واضح یې کړئ؟
۴. په نړیوال اقتصاد کې د نفوسو زیاتوالی څه رول لري؟
۵. په نړیوال اقتصاد کې د قیمتي فلزاتو رول او نقش توضیح کړئ؟
۶. د سرمایه دارې او متشبثې طبقې د منځته راتلو په اړه معلومات ورکړئ؟
۷. د خارجي تجارت د منځته راتلو علتونه بیان کړئ؟

دویم څپرکی

د نړیوال اقتصاد ځانګړتیاوې

ټولیزه موخه:

د نړیوال اقتصاد د ځانګړنو پیژندل د دویم څپرکي ټولیزه موخه تشکیلوي.

د زده کړی موخې: د دې څپرکي د زده کړې موخه د لاندې مسایلو په برخه کې د محصلینو د ظرفیت لوړول دي:

- د نړیوال اقتصاد مهمې ځانګړنې.
- د اقتصاد متفاوت سیستمونه.
- د هر هېواد په اقتصاد کې د تولید د عواملو تحرک.
- په خارجي تجارت کې د مختلفو هېوادونو د پولې واحدونو شتون او د هغو بیلګې.

د ځینو په اند د داخلي او نړیوال اقتصاد ترمنځ کوم مطلق توپیر نشته. د دوی په عقیده د نړۍ او دولتونو وېش یوازې سیاسي جنبه لري او که چېرې له سیاسي حدودو او موانعو څخه صرف نظر وشي نو په هغه ډول چې ملي اقتصاد مطالعه کوو، کولای شو نړیوال اقتصاد هم تر مطالعې لاندې ونیسو.

د مثال په توګه: د تولید تیوري چې د داخلي اقتصاد لپاره وضع کېږي، په ورته ډول کولای شي په نړیوال اقتصاد کې هم تطبیق شي او د نړیوال اقتصاد لپاره د کومې خارجي تیوري ایجاد ته اړتیا پیدا نشي.

خو زیات علماء خصوصاً آدم سمیت، ریکاردو، او یا د کلاسیکي تیوري علماء په دې عقیده دي؛ چې په لاس کې شته شتمنی د دې سبب کېږي چې د نړیوال اقتصاد د اړیکو لپاره خاصې تیوري وضع شي. د دې لپاره چې د ممالکو ترمنځ د نړیوالو اقتصادي اړیکو لپاره ځانګړي تیوري وضع شي، هره یوه یې په لاندې توګه تشریح کېږي.

متفاوت اقتصادي سيستمونه:

په مختلفو هېوادونو کې مختلف اقتصادي سيستمونه شته. لکه څنگه چې په هېوادونو کې مختلف اقتصادي سيستمونه شتون لري نو په اړوندو ممالکو کې اقتصادي ذهنيتونه هم يو تر بله سره توپير لري. مختلف اقتصادي سيستمونه د اقتصاد اساسي پوښتنو يانې څه شی دې تولید شي؟ څنگه دې تولید شي؟ او د چا لپاره دې تولید شي؟ ، مختلف ځوابونه وړاندې کوي او ټولنيز حقوقي نظامونه هم د اقتصادي سيستمونو تابع دي، نو په دې اساس ټول شرکتونه چې په يوه اقتصادي سيستم کې فعاليت کوي، مجبور دي چې له دغو ځانگړو اقتصادي او حقوقي نظامونو څخه پيروي وکړي.

د مختلفو اسعارو شتون

هغه دويم دليل چې د يوې تيورۍ په واسطه د نړيوال اقتصاد د روابطو مطالعه ((نه)) ايجابوي، د مختلفو اسعارو له شتون څخه عبارت دی. البته هر هېواد ځانته خپل پولي واحد لري، چې د هېواد په داخل کې په دوران يا چلند کې وي ، خو د خارجي تجارت او معاملاتو له پيل سره د نورو ممالکو پولي واحدونه په معاملاتو کې شاملېږي.

نه يوازې دا چې د مختلفو هېوادونو د پولي واحدونو د رانيولو قدرت يو تر بله متفاوت دی، بلکې پولي سياستونه چې د ممالکو له لوري پياده کېږي هم يو تر بله توپير لري، همدا شان د تبادلې د نرخ د تعين موضوع او په ملي اقتصاد باندې د تبادلې د نرخ اغېزې هم په هر هېواد کې سره توپير لري.

د توليد د عواملو د تحرک درجه:

هغه درېم دليل چې د نړيوالو اقتصادي اړيکو د مطالعې په موخه يو هېواد د ځانگړې تيورۍ وضع کېدلو ته اړ باسي، د توليد د عواملو د تحرک له درجې څخه عبارت دی. معمولاً په يوه هېواد کې د توليد عوامل متحرک وي او په ازادانه توگه کولای شي د هېواد په داخل کې له يوه ځای څخه بل ځای ته ولېږدول شي، خو له يوه هېواد څخه بل هېواد ته د توليد د عواملو د لېږد پروسه په ازادانه توگه صورت نشي نيولاي ، بلکې دغه موضوع د يو لړ سياسي او حقوقي مسایلو تابع ده. د مثال په توگه د کار عامل يانې کارگران په کور د ننه د خپل اقامت ځای يا محل تعينوي او يا له يوه ځای څخه بل ځای ته تغير مکان کوي، په داسې حال کې چې له يوه هېواد نه بل هېواد ته د کار د عامل د لېږد په صورت کې د مهاجرت د قوانينو، وېزې درلودلو، د ځانگړې حرفې لپاره لازمه جوازنامه او داسې نورو اسنادو د شتون په توگه يو لړ موانع شتون لري چې د کار د عامل ازادانه حرکت محدودوي. همدا شان د مالي معاملاتو او د هېواد په داخل کې له يوه ځای څخه بل ځای ته د سرمايي د انتقال په برخه کې کوم خنډ نشته، خو له يوه هېواد څخه بل هېواد ته د سرمايي لېږد او مالي معاملاتو په وړاندې هم يو شمېر محدوديتونه شته، ان په ځينو وختونو کې

خو دغه ډول معامله په بشپړه توګه ممنوع وي.

کله چې د ممالکو ترمنځ د توليد عوامل ساکن يا غير متحرک وي، تجارت د توليد د عواملو دغه عدم تحرک د اجناسو او خدمتونو په واسطه جبران کوي. خو د يادونې ورده چې په يوه هېواد کې د دغو اجناسو لېږد له کومې ستونزې سره نه مخ کېږي، خو له يوه هېواد څخه بل هېواد ته د هغوی لېږد د نړيوالو قوانينو، حقوقي او ټولنيزو نظامونو او اقتصادي سيستم تابع ده.

معاملاتي عادات او رسوم:

د ملي او نړيوال اقتصاد ترمنځ ستر توپير د نړۍ د هېوادونو ترمنځ د مختلفو معاملاتي عاداتو او رسومو له توپير څخه عبارت دی چې ضمناً د يوې ځانګړې تيورې لپاره څلورم علت يا دليل تشکيلوي.

په دې اړه کولای شو د تادياتو د معيار له تجارتي رسومو څخه يادونه وکړو.

نا متجانس اقتصادي چاپېريال: پنځم عامل د هېوادونو ترمنځ له نامتجانس اقتصادي چاپېريال او هغو انتفاعي واحدونو څخه عبارت دی چې د يوه هېواد په داخل کې قرار لري او په مالياتي سستم مواجع دي، او د ترانسپورتي وسايلو، مخابراتو، اطلاعاتي وسايلو، معادن، بندرونو، لويو لارو، هوايي ډګرونو، برېښنا کوټونو، بانکونو او داسې نورو په څېر له ورته زير بڼاوو څخه استفاده کوي.

د دویم څپرکې لنډیز:

د نړیوال اقتصاد د ځانگړنو په اړه ځینې علماء په دې آند دي چې د ملي اقتصاد او نړیوال اقتصاد تر منځ کوم دپام وړ توپیر نشته، بڼا شوني ده چې د ملي اقتصاد تیوری په نړیوال اقتصاد کی هم تطبق شي.

که د دولتونو له سیاسي موانعو او حدودو څخه صرف نظر وشي ، نو په هغه ډول چې ملي اقتصاد مطالعه کېږي، نړیوال اقتصاد هم مطالعه کولای شو، د مثال په توگه د تولید تیوری هم په ملي او هم په نړیوال اقتصاد کې د تطبیق وړ ده .

د نړیوال اقتصاد مهمې ځانگړنې له متفاوتو اقتصادي سیستمونو، د تولید د عواملو د تحرک له متمایزي درجې، په تجارت کې د مختلفو پولی واحدونو له شتون، له مختلفو معاملاتي عاداتو ، رسومو او نامتجانس اقتصادي چاپیریال او د زیربنا له ډولونو څخه عبارت دي.

د دویم څپرکې پوښتنې:

۱. د بېلابېلو اقتصادي سیستمونو په برخه کې معلومات ورکړئ؟
۲. مختلف اسعار او په نړیوال اقتصاد کې د هغوی شتون شرحه کړئ؟
۳. د تولید د عواملو د تحرک درجه څه مفهوم پیاده کوي ، شرحه یې کړئ؟
۴. د نامتجانس اقتصادي چاپیریال نومونه واخلي؟
۵. د تجارتي عاداتو او رسومو په برخه کې معلومات ورکړئ؟

دریم خپرکی

د نړیوال اقتصاد تاریخ او نظریاتو ته کتنه

ټولیزه موخه

په دې خپرکې کې د نړیوال اقتصاد تاریخ او نظریات مطالعه کېږي، د نړیوال تجارت د زیږون علتونه، د افرادو، ټولنیزو موسساتو، ښارونو، ملتونو او کار د تخصص په برخه کې د معلوماتو درلودل د دې خپرکې ځانګړې موخې دي.

د زده کړي موخې: د دې خپرکې د زده کړي موخې لاندې موضوعات تعقیبوي:

- دکار وېش وپېژني.
- داقتصاد په پراختیا باندې وپوهېږي.
- دنړیوال اقتصاد په اړیکو کې ننی ستونزې درک کړي.
- د عاید او د ژوند د سطحې په مینځ کې توپیر درک کړای شي.

د دې خپرکې په اوږدو کې د کار وېش، په سوداګرۍ کې د تخصص، له محلي ډول څخه نړیوال ډول ته د تجارت د بدلېدلو او د هغه د پراختیا، په نړیوال تجارت کې د اړوند ورځنیو ستونزو، د ژوند او عاید په سطحه کې د توپیر، د ګړندي معلوماتي او مواصلاتي انکشاف له کبله د احتکار د زیاتوالي، د انکشافی هېوادونو په وړاندې د مخالفونو د ایجاد، د چاپیریال د ککړتیا له امله د نویو ناروغیو د منځته راتلو او اړوند ناخوښه پایلو په څېر د بهرنۍ سوداګرۍ مهم موضوعات تر مطالعې لاندې نیول کېږي چې په ورته ساحه کې د محصلینو د پوهې د سطحې په لوړې والي کې خورا مهم رول لوبوي.

د افرادو، موسساتو، ټولنو، قبایلو، ښارونو او ملتونو ترمنځ د سوداګریزو اړیکو د ایجاد او منځته راتګ علت د کار او تخصص له وېش څخه عبارت دي. محلي سوداګري هغه مهال نړیوال ډول ته پراختیا موندلی شي چې خپلواک او مطلق دولتونه تشکیل شي.

دغه دولتونه باید د ټولنیز او حیاتي نظم ضامن وي. له دی حالت پرته په یوه بې نظمه چاپیریال کې ماهر افراد، او متخصص کسان ددې په ځای چې خپل ځانګړي مهارتونه پکار واچوي، یوازې د خپلو اړتیاو په پوره کولو مجبورېږي، د دوی له مهارتونو څخه د استفادې کولو مناسب فرصت نه برابرېږي.

تر پنځلسمې پېړۍ مخکې په اروپا کې د مطلقه دولتونو له ایجاد سره د مرکانتلیزم دوره شروع شوه، په ورته زمان کې د یونان، هند، فارس او چین په څېر د نړۍ په ټولو سیمو کې مطلقه دولتونو شتون درلود او تر منځ یې تجارتي اړیکي موجودې وې.

د دغه هېواد په تاریخ او ادبیاتو کې د اجناسو د تبادلې زیاتې بیلګې تر لاسه کولای شو، همدا شان په اسیا او منځنې ختیځ کې سوداګریزې لارې په اروپا کې تر مرکانتلستي دورې هم اوږده سابقه لري. هغه څه چې د نن ورځې په مطالعاتو کې د دغو سیمو د شهرت خنډ ګرځیدلي دي، په دې دوره کې د کافي علمي څېړنو او مطالعاتو نه شتون دی. په دې سربېره د لېږد رالېږد د ستونزو له امله هم د ممالکو تر منځ سوداګري محدوده وه. د 16 امي پېړۍ له پیل بیا د 18 مې پېړۍ تر نیمايي پورې د سیاست او اقتصاد په برخه کې یوه انداز لیکنې وشوې چې په عمومي توګه خوري او پراګنده لیکنې وي، له هغه روسته هڅې پیل شوې تر څو دغه لیکني تنظیم شي او هغوی ته د یوه اقتصادي دیوان په څیر د یوه منظم پرواګرام بڼه ورکړي.

لومړنۍ کس چې دغه ډول تیت او پرک نظریات، لیکنې او سیاستونه یې سره راټول کړل، (د ملتونو د ثروت) لیکونکی انګلیسي اقتصاد پوه آدم سیمت و. سره له دې چې په فرانسه کې د صنعت له پلوه، په انګلستان کې د سوداګرۍ له پلوه، او په جرمني کې د خزانې له پلوه ګروپونو په څېر د مختلفو اقسارو ترمنځ د نظریاتو ژور اختلاف شتون درلود، خو بالاخره په یوه مهم متحد نظر باندې سره سلا شول، چې د سوداګرۍ له مناسب بېلانس څخه عبارت دی.

د نړیوال اقتصاد قیود او موضوع :

څنګه چې نړیوال اقتصاد د ممالکو ترمنځ د روابطو له تدقیق سره سروکار لري، بناً دغه اقتصادي بحث د ممالکو ترمنځ د اجناسو، خدماتو او تادیاتو د انتقال جریان تر مطالعې لاندې نیسي او د دغه جریان سیاستونه د یوه مملکت پر وړاندې د بل مملکت د ګټو اعظمي کول تحلیل او تنظیم وي.

په ځانګړې توګه د نړیوال اقتصاد موضوع د تجارت له حقیقي نظریاتو، د تجارت له پولې نظریاتو، د اسعارو د تبادلې له بازارونو، د تادیاتو له بېلانس او تعادل یا انډول ته د تادیاتو د بېلانس له سوق کولو څخه تشکیل شوی ده. د تجارت حقیقي نظریات د تجارتي تبادلاتو د منفعت د اساس شننه کوي. د تجارتي سیاست یوه برخه د تجارتي محدودیتونو او قیوداتو د اثراتو له دلایلو یا علتونو څخه بحث کوي، د اسعارو د تبادلې بازارونه د یوه هېواد په پیسو باندې د نورو ممالکو

د پیسو د تبادلې د ډول شپږمه کوي، د تادیاتو بېلانس د نړۍ دنورو ممالکو د درآمد پر وړاندې د یوه هېواد درآمد اندازه کوي، بلاخره د تادیاتو د بېلانس تعادل د اقتصادي رفاهیت او د نا انډولې د له منځه وړلو په موخه د تعادل له میکانیزم څخه بحث کوي. د نړیوالو اقتصادي روابطو په مرسته نشو کولای د اقتصادي نړۍ ټولې ورځنۍ ستونزې په یوه سر له منځه یوسو، ځکه په زیاتره مواردو کې لیدل کېږي چې زیاتره ستونزې سیاسي او کلتوري منشاء لري، خو په اقتصادي شکل تظاهر کوي، له همدې کبله موږ هغو ستونزو ته اشاره کوو، چې تر ډېره بریده اقتصادي بڼه لري او په اقتصادي روابطو کې یو مناسب تغیر راورل یې حل کولای شي.

۱. **د ژوند او عاید د سطحې توپیر:** د ملګرو ملتونو د احصایې له مخې د نړۍ 1/3 میلیارده نفوس په مطلق فقر کې ژوند کوي او نژدې 1/5 میلیارده وګړي د ژوند له لومړنیو روغتیايي اسانتیاوو څخه محروم دي. د ملګرو ملتونو د انکشافی پروګرامونو د مسؤلینو له قوله د نړۍ د نفوسو یو پر پنځه 5/1 برخه د نړۍ د عایداتو 5/4 امه برخه عاید په خپله ولکه کې لري، یانې د نړۍ د نفوسو 5/4 برخه یوازې د نړۍ د عاید 5/1 برخه عاید په خپل اختیار کې لري چې په اقتصادي او حقوقي لحاظ ستره بې عدالتي ګڼل کېږي. له تېرو دېرشو کلونو را پدېخوا ناداري او بېچارګي دوه چنده شوي ده، په زرو ماشومانو کې له 67 څخه زیات ماشومان په هغو کوچنیو کې زېږي چې دورځې تر یوه ډالر هم کم عاید لري.

د شتمنو هېوادونو له لوری له غریبو ټولو سره د اقتصادي مرستو او مساعدت کچه هم مخ په نزول ده، په دې مانا چې په 1992 ام کال کې د ورته مرستو حجم 61 میلیارده ډالر، خو په 1993 ام کال کې 54 میلیارده ډالرو ته ښکته شوه او غریب یا ناداره هېوادونه نژدې د 2000 میلیارده ډالرو په اندازه قرضداره شوي دي. له دغې موضوع سره په تړاو لاندې سوالونه مطرح کېږي: ولې د پرمختللیو هېوادونو سړي سر عاید دمخ پرودې هېوادونو په پرتله په ګړندۍ توګه زیاتېږي؟ ولې د روسته پاته هېوادونو د صادراتو رشد یا وده مخ په تقلیل او د وارداتو وده یې مخ په زیاتیدو ده؟

ولې اقتصادي پراختیايي مرستو په اړه 40 کلونو کې د فقر او غریبۍ اندازه کمه نه کړه؟ ځنګه د ګڼ میلیتیزو شرکتونو یا MNCs, Multi National Companies له تکنالوژۍ څخه یوازې په اړوند هېوادونو کې ګټه اخیستل کېږي؟

ولې پرمخ په ودې نړۍ کې د عوایدو په پرتله د نفوس زیاتوالی ګړندی پرمخ درومي؟ د پورتنیو پوښتنو ځوابونه هغه مهال په ښه توګه درک کېدی شي؛ چې د نړیوال اقتصاد بنسټونه په غوره توګه درک شي.

۲. **د انکشافی مرستو پر وړاندې د مخالفونو ایجادول:** پرمختللي هېوادونه له نیمې پېړۍ

را هسې مخ پرودې نړۍ ته د مرستې په نامه قرضې او پورونه ورکوي ، خومخ پر ودې هېوادونه تر ډېره وخته د هغوی د قرضوي مسؤلیتونو د مجددې اعادي په درک باندې قادر نه وو او د صادراتي درآمد یوه زیاته برخه یې په دغه لار مصرف کېږي. حتی د مکسیکو په څېر یو د منځني عاید لرونکی هېواد هم په 1995 ام کال کې له ژور پولې او مالي بحران سره لاس او گرېوان شو ، د خپلو منافعو د تضمین په موخه د پرمختلليو هېوادونو عاجلې مرستې 55 ملیارده ډالرو ته رسېږي او له دې جملې څخه 20 یې د امریکا له لورې ژمنه شوی دي، ځکه خو باید وپوهیږو چې د ورته کمکونو د ناکامۍ علت څه شی دی؟ ایا دا ډول مرستې د کوم هېواد لپاره گټورې ثابتې شوي دي؟ د ورته مرستو لپاره د پرمختلليو هېوادونو دلیل څه شی دی؟ ایا له دا ډول مرستو پرته کومه بله لاره شته؟ ایا د نړۍ اقتصادي میکانیزم داسې تیار شوي چې دغه مرستې دې د کومک اخیستونکي په گټه تمامې نشي؟

د ورته پوښتنو ځوابونه باید د نړیوال اقتصاد له لورې د تجارت د ساختمان او تولید د عواملو د انتقال د ارزیابي د مفهوم په مرسته وړاندې شي.

۳. **د معلوماتي او مواصلاتي وسایلو د انکشاف له امله د احتکار زیاتوالی:** د مخابراتو او مواصلاتو په برخه کې مهم اختراعات خصوصاً تلفون، تلگرام، فکس، رادیو تلویزیون، کمپیوتر، انټرنیټ او داسې نورو نشراتي او مواصلاتي وسایلو ته لاس رسې د نړۍ پراختیا په ځان کې را ونغښتله او معلومات له تصور نه په لوړه کچه د نړۍ له یوه گوټ څخه بل گوټ ته رسېدی شي. د معلوماتو دغه گړندی لیرېد را لیرېد د اسعارو د بازار، پولې بازارونو او داسې نورو په برخه کې یو لړ ستونزې ایجاد کړې چې یوه بېلگه یې له احتکار څخه عبارت ده. نن ورځ د تجارت او سرمایه گذاري زیاتره معلومات د اشخاصو او شرکتونو په واسطه د نړیوال تجارت د اصولو او مقرراتو خلاف احتکاري بڼه لري ، چې د سرمایه گذارۍ د نړیوال بازار سترگي یې ځانته ور اړولي دي.

۴. **د چاپیریال ککړتیا:** د گړندۍ اقتصادي ودې له کبله یوه بله ستونزه هم زېږېدلې او هغه دا چې د نړۍ چاپیریال ککړ شوی او د بشر هوسا او طبیعي ژوند یې له گواښ سره مخ کړی. د ځنګلونو پرېکول، په صحراگانو باندې د حاصلخېزه سیمو بدلېدل، د جهیلونو وچېدل، د حیواناتو او نباتاتو د نسل لېږوالی یا بېخي له منځه تلل او داسې نور ټول هغه عوامل دي چې نړیوال اقتصاد نړۍ ته ډالۍ کړي دي.

۵. **د نویو ناروغیو ظهور:** د نویو ناروغیو ظهور، د میکروبونو زیاتوالی، او نا پېژندل شوي وایروسونه هغه بله ستونزه ده، چې د چاپیریال له ککړتیا سره په تړاو د بحث وړ موضوع ده، چې د نویو ناروغیو له خورېدلو، د میکروبونو له تکثر او نا پېژندل شویو وایروسونو

څخه عبارت دي. البته مخ پر زیاتېدونکي نړیوالې اړیکې، خاصاً د ټولو هېوادونو د زیاتو خلکو مسافرتونه او تماسونه د ورته امراضو د خورېدلو لامل ګرځېدلي دي.

۶. د نویو دولتونو پیدایښت: که څه هم ازاده سوداګري او د تکنالوژي ګړندی پرمختګ د اقتصادونو د پیاوړتیا او انضمام او نړیوالو اقتصادي اړیکو د تامین لامل ګرځېدلي، خو د هېوادونو د سیاسي یووالي پیاوړتیا په مخالف لوري حرکت کوي. څنګه چې د روستۍ پېړۍ په تېرو پنځو کلونو کې په نړۍ کې 20 نوي هېوادونه تشکیل شول، که څه هم د دغو نویو دولتونو زیات شمېر د شوروي اتحاد له ړنګېدلو یا اضمحلال څخه منځته راغلي، خو بیا هم د نړۍ په هر ګوټ کې د نویو دولتونو د ایجاد لپاره تمایلات لیدل کېږي. د دغو سیاسي تجزیه طلبو اساسي علت د نړۍ له اقتصاد سره د زیاتو هېوادونو له انضمام او له دغه انضمام څخه د منځته راغلیو تسهیلاتو د تر لاسه کولو له غریزې څخه عبارت دي. په پخوا وختونو کې د نړۍ اقتصادي اړیکو دا ډول تړاو نه درلود، د دولتونو اومناطقو تړاو دا آسانتیا را منځته کړه چې هېوادونو او سیمو له عامه خدمتونو څخه د اړتیا وړ استفادې په موخه یو د بل په څنګ کې ودرېږي، د نړیوال اقتصاد او دیموکراتیکو ارزښتونو د تامین له کبله چې په ترڅ کې یې تضامیم د رایو د اکثریت په اساس تر سره کېږي، دا امکانات را منځته کړل، چې د دولتونو اقتصادي پربېګرې د کوم ځانګړي اقلیت په ګټه نه وي. البته دا ډول سیاسي تجزیه طلبي د داخلي او منطقي جګړو او تاوتریخوالي د زیاتوالي لامل شوي، او دا ډول جګړې د نړیوال اقتصاد انکشافې تدابیر او اقدامات له خنډ سره مخ کوي. دغه نوې پدیده (استقلال ته د نوې هېوادونو د رسېدلو زیاتوالي) د نړیوال اقتصاد په اړیکو کې یو نوې فصل ایجاد کړ، ځکه استقلال ته نوي رسېدلي او کوچني دولتونه نه یوازې دا چې لېږ انکشافی وسایل په واک کې لري، بلکې په وخت کې د هغوی نسبي یا طبیعي مزیت هم په نړیوال اقتصاد، خاصاً په نړیوال تجارت کې محدود دی.

د درېم څپرکي دمطالبو لنډيز:

د افرادو، ټولنيزو موسساتو، ښارونو او ملتونو ترمنځ د نړيوالو تجارتي اړيکو د پيدا کېدلو اساسي علت د کار او تخصص له وېش څخه عبارت دی، محلي او ښاري سوداگري هغه مهال په نړيوال تجارت بدله شوه چې مستقل او مطلقه هېوادونه تشکیل شول. دولتونه بايد د ټولنيزو او حياقي امورو د نظم او ارامۍ ضمانت يا مسؤليت پر غاړه ولري.

له هغه څه پرته په يوه بې نظمه چاپېريال کې د مهارتونو تعينول ناشوني بربښي او ماهر او متخصص کسان د دې په ځای چې د ټولنيزی رفاه په موخه له خپل مهارت څخه کار واخلي، يوازی د خپلو اړتياؤ په پوره کېدلو باندې مجبورېږي او د دوی له استعداد او مهارت څخه دگټې اخستلو لپاره کافی وخت نه پاتې کېږي. د يادونې وړ ده چې ددې څپرکې محتوا د ميرکانتليستي مکتب د نظرياتو، د هغوی د بنسټ ايښودلو، نادره هېوادونو ته د مرستو د لېوالتيا، په بې وزله هېوادونو کې د نفوسو د زياتوالي او پرمخ په ودې هېوادونو کې د عايد د کموالي په څېر له يو لړ جالبو عناوينو څخه تشکیل شوی دی. يو بل ټکی چې په دې ځای کې د پام وړدي، د مرکانتليستي مکتب له هدف څخه عبارت دی چې د وا رداټو په پرتله د صادراتو زياتوالي د زياتوالي له رجحان او د هغوی د توپير په مقابل کې هېواد ته د قيمتي فلزاتو له واردولو څخه عبارت دی چې په دې توگه د ولتونه کولای شي اقتصادي ځواک ترلاسه کړي .

د درېم څپرکې پوښتنې:

۱. د نړيوال اقتصاد د قيوداتو په برخه کې مفصل معلومات ورکړئ؟
۲. د نړيوال اقتصاد د ورځنيو ستونزو نومونه واخلي؟
۳. د ژوند د سطحې او عايد تر منځ د توپير زياتوالی د مثال په واسطه واضح کړئ؟
۴. د انکشافی مرستو په مقابل کې کوم مخالفتونه صورت نيسي، نومونه يې واخلي؟
۵. هغه معلومات چې د احتکار په اړه يې لري وليکئ؟
۶. د هستوگنې د ورځني چاپېريال ستونزې کومې دي نومونه يې واخلي؟
۷. د نويو د ولتونو ايجاد او تاسيس د نړيوال اقتصاد په سطحه کومې ستونزې زېږولي دي ، نومونه يې واخلي؟

د خارجي تجارت کلاسيکي نظريات

ټوليزه موخه

ددې خپرکې اصلي موخه د سوداگرۍ په هکله په بشپړه توگه د کلاسيکي علماؤ د نظرياتو له مطالعې څخه عبارت دي.

د زده کړې موخې: د دې خپرکې په پای کې به محصلين وکړای شي چې:

- د اقتصاد د پلار نظريه وپېژني.
- د ريکارډو نظريه وپېژني.
- د هکثر نظريه وپېژني.
- د کار د وېش او تخصص په هکله لمړنۍ نظريه وپېژني.

په دې خپرکې کې به د کلاسيکو نظرياتو مطابق لولوچې د باندنۍ سوداگرۍ علتونو او منافع څه شي و او په څه ډول د هېوادونو ترمنځ د تجارت منافع وېشل کېږي. آدم سمت هڅه وکړه او وپېښودله چې ، که دوه هيوادونه په خپلواکه توگه په خپل منځ کې سره سوداگري کوي، پکار ده چې دواړه دولتونه له دغې سوداگرۍ څخه فايده مند شي ، ځکه که چېرته يو يې له دې سوداگرۍ څخه متضرر شي، ممکن په راتلونکې کې ورته تجارت ته دوام ورته کړي. ترڅنگ يې نوموړي غوښتل وښيي؛ چې په تجارت کې د غه منافع له کومه ځايه سرچينه اخلي، د نوموړي نظريات په لاندې ډول مطالعه کېږي:

۱. **د مطلق مزيت نظريه:** آدم سمت عقیده درلوده؛ چې د دوو هېوادونو ترمنځ سوداگري چې د کار د وېش او تخصص په اساس منځته راغلې ده، د معاملې د دواړو لوريو لپاره گټوره ده، په بل عبارت هغه څرگندوي چې که چېرته يو هېواد د بل هېواد په پرتله د يوه جنس د توليد په برخه کې زياته وړتيا ولري، خو د بل جنس د توليد په برخه کې تر هماغه هېواد لږه وړتيا ولري، نو په دې صورت کې هغه مهال دواړه هېوادونه فايده

مند کېدای شي چې د هغه جنس تولید ته ادامه ورکړي، چې دوی یې په تولید کې د هغه بل په پرتله زیاته وړتیا ولري او دغه دواړه اجناس یو تریله تبادلې کړي.

دغه موضوع د آدم سمیت د مطلق مزیت د نظریې اساس تشکیلوي. ځکه په دې صورت کې له منابعو څخه په غوره توګه استفاده کېدای شي او د دواړو جنسونو د تولید مقدار زیاتېدی شي. د دواړو جنسونو د تولید زیاتوالی د هېوادونو ترمنځ د کار او تخصص له وېش څخه منځته راغلې دی او په پایله کې یې دواړه هېوادونه له سوداګرۍ څخه سودمند کېدای شي.

د مثال په توګه د اقلیمي شرایطو له مخې افغانستان د انګورو د تولید په برخه کې تر هندوستان زیاته وړتیا یا مطلق مزیت لري او د ورته شرایطو له امله هندوستان د چاپو د تولید په برخه کې تر افغانستان زیاته وړتیا لري، نو په دې اساس افغانستان کولای شي انګور تولید کاندې او یوه برخه یې هندوستان ته صادر کړي او په بدل کې یې له هندوستان څخه چای وارد کړي او ورته تجارت ته چې دواړه لوري ورڅخه سودمند کېدای شي، ادامه ورکړي.

(البته د تجارت د ورته سیاست په برخه کې یو لړ محدود استثنا شتون لري چې د ملي د فاع د صنایعو او نویو صنایعو له حمایت څخه عبارت دي.) د مطلق مزیت نظریه په یو لړ فرضیو باندې متکي ده، مثال یې د دوو هېوادونو او دوو جنسونو د رابطې په اساس مطرح کېږي چې د غوره وضاحت په موخه یې لاندې جدول مطالعه کوو.

د مطلق مزیت د پرنسبب عددي مثال:

جنس	ایران	افغانستان	د دوو جنسونو د تولیداتو مجموعه
غنم	۱۵۰ کیلوگرام	۱۰۰ کیلوگرام	۲۵۰ کیلوگرام
تکه	۱۰۰ متر	۱۵۰ متر	۲۵۰ متر

۱. لکه په پورتنی جدول کې چې لیدل کېږي، فرض کوو چې په ایران کې د یوې ورځې کار په واسطه یو سلو پنځوس کیلوگرامه غنم او یا سل متر تکه، او په افغانستان کې د یوې ورځې کار په واسطه سل کیلوگرامه غنم او یا یو سلو پنځوس متره تکه تولید کېدای شي نو په دې توګه ایران د غنمو د تولید او افغانستان د تګې د تولید په برخه کې مطلق مزیت لري، چې هر یو یې د خپل مطلق مزیت په برخه کې تخصص لري او په کوم جنس کې چې مطلق مزیت نه لري په خپله یې نه تولیدوي بلکې د تجارت له لارې یې ترلاسه کوي. اوس نو که داسې فرض شي چې ایران هېڅ تکه تولید نه کړي او ټوله کاري ورځ یوازې د غنمو تولید ته ځانګړي کړي، نو کولای شي په ورځ کې ۳۰۰ کیلوگرامه غنم تولید کړي. همدا رنگه که افغانستان غنم تولید نه کړي او ټوله کاري ورځ یوازې د تګې

د تولید لپاره گوسۍ کړي، نو کولای شي په یوه ورځ کې 300 متره تکه تولید کړي. په دې صورت کې د پورتنی مثال له مخې د غنمو او تکی په تولید کې پینځوس کیلوگرامه غنم او پینځوس متره تکه زیاته شوې ده.

۲. د نسبي مزیت پرنسیب یا تمام شد مقایسوي نسبت: که سوال وشي؛ چې که یو هېواد په هېڅ ډگر کې تولیدي مزیت ونه لري نوکوم کار دې تر سره شي؟ دې سوال د ځوابولو په موخه د ډیویډ ریکاردو نظریات مطالعه کوو؛ دغه نظریه د هغه کار په ارزښت باندې متکي ده، چې د یوه جنس په تولید کې مصرف شوی وي او د همدغه معیار له مخې د شیانوارزښت تعینېرې یانې د هغو اجناسو ارزښت یو تر بله مساوي دی چې ورته مقدار کاراو فعالیت په پایله کې منځته راغلی وي. د ریکاردو د عقیدې له مخې که چېرته یو هېواد د بل هېواد په پرتله د هېڅ جنس په تولید کې کافي مزیت ونه لري، بیا هم تجارت او تخصص د دواړو هېوادونو په گټه تمامېږي. په دې توگه یو هېواد ته پکار دی، چې د یوه جنس د تولید په برخه کې تخصص ترلاسه کړي چې نسبتاً زیات نسبي مزیت پکې لري.

په انګلستان کې د یو گیلن زیتون غوریو د تولید لپاره 120 ساعته کار ته اړتیا ده او د یو متر تکی د تولید لپاره 100 ساعته کار ته اړتیا لیدل کېږي، په داسې حال کې چې په پرتګال کې د دواړو تولیداتو لپاره په ترتیب سره 80 او 90 ساعته کار ته اړتیا شته.

لیدل کېږي چې پرتګال د انګلستان په پرتله د دواړو شیانو په تولید کې لوړ نسبي مزیت لري، خو په پرتله یزه توگه یې د زیتون غوریو د تولید مزیت نسبت تکی ته زیات دی. لیدل کېږي چې پرتګال په دواړو ډوله تولید کې د انګلستان په پرتله مطلق مزیت لري، خو د تکی په پرتله یې د غوریو په تولید کې نسبي مزیت زیات دی. ځکه له تجارت څخه پرته او د ځان بسنې په حالت کې په پرتګال کې یو گیلن زیتون غوري 0/88 متره تکه مصرف لري، خو په انګلستان کې د یو گیلن زیتون غوریو مصرف 1/2 متره تکه ده. په دې صورت کې لیدل کېږي چې په مقایسوي توگه په انګلستان کې تکه ارزانه تولیدېږي.

نو په دې اساس که چیرته دغه دوه هېوادونه یو تر بله سوداګري وکړي، نو دواړو هېوادونو ته گټوره تمامېږي. ځکه د 1/2 متره تکی له صادارتو سره انګلستان 2/1 گیلنه غوري تر لاسه کوي. البته د خودکفایې یا ځان بسنې په صورت کې د ورته مقدار تکی په مقابل کې یې یو گیلن غوري تولیدولای شو. همدا شان پرتګال د یو گیلن غوریو په مقابل کې یو متر تکه تر لاسه کړه، خو د خود کفایې په صورت کې یې د یو گیلن زیتون غوریو په مقابل کې یوازي (0/88) متره تکه تر لاسه کولای شو.

د نسبي مزیت قانون:

د نسبي مزیت له قانون سره په تړاو یوه استثنا شتون لري.

که چیرته د دوو اجناسو د تولید په برخه کې د یوه هېواد مطلق مزیت د بل هېواد له مطلق مزیت سره مساوي وي، مثلاً که چېرته امریکا او انگلستان د یوه ساعت کار په واسطه د 6 کیلوگرامه غنمو او څلور متره تکې د تولید وړتیا ولري، له دغه ډول تولید څخه کوم مفاد نه تر لاسه کېږي. البته دلیل یې څرگند دی، ځکه امریکا له انگلستان سره هغه مهال تجارت ته زړه نه کوي، چې د 6 کیلوگرامه غنمو په مقابل کې تر څلور متره زیاته تکه ترلاسه کړای شي او یا انگلستان د څلور متره تکې په مقابل کې تر شپږکیلو ګرامه زیات غنم تر لاسه کړای شي.

خو څنگه چې لیدل کېږي دواړه لوري د ورته مقدار کار په واسطه 6 کیلوگرامه غنم یا څلور متره تکه په کور دننه تولیدولای شي، نو دغه ډول معامله او مبادله د هېڅ هېواد ته ګټه نشي ور په برخه کولای. دغه استثنايي حالت د نسبي مزیت د قانون اعتبارنه شی رابشکنه کولای

۳. د نسبي مزیت د نیوکو یا انتقاداتو تحلیلی نظریه

الف - د څو جنسونو په حالت کې نسبي مزیت: د دغې قضیې د صراحت په موخه د دوو اجناسو د عرضې مثال را وړو: چې د افغانستان او ایران تر منځ تبادلې کېږي، په داسې ډول چې دوه افغانۍ له یوه ایراني ریال سره معادل دي.

د تبادلې د نرخ د ورته والي په صورت کې د دوو هېوادونو ترمنځ د څو اجناسو د تبادلې مقایسوي جدول.

الف	ب	ج	د	ج
۲	۴	۶	۸	۱۰
۶	۴	۳	۲	۱
۱۲	۸	۶	۴	۲
۶	۴	۳	۲	۱

د پورتنی جدول له مقایسې څخه ویلای شو، چې په افغانستان کې د الف او ب، اجناسو قیمتونه د ایران په پرتله لږ دي، خو د ج، جنس قیمت په دواړو هېوادونو کې سره یو شان دي. خو په افغانیو سره د د، او ج، جنس قیمتونه دا فغانستان په پرتله په ایران کې لږ دي. له همدې

کبله افغانستان کولای شي ، الف او ب، اجناس صادر کړي. ج ، جنس د تجارت په مورد کې ځای نه نیسي ، ځکه د ج ، جنس قیمت په دواړو هېوادونو کې سره یو شان دی . همدا شان ایران کولای شي د ، او ج ، اجناس افغانستان ته صادر کړي، ځکه په افغانیو سره د هغوی قیمتونه په ایران کې تر افغانستان ټیټ دي.

که چېرته د یو لړ عواملو له کبله یو ایرانی ریا له یوې افغانۍ سره برابر شي ، نو په پورتنی جدول کې د مندرج اجناسو قیمتونه چې په ایران کې تولیدېږي او په افغانیو سره د جدول په اخري ستون کې ځای نیسي ممکن دا ډول وي. لکه څنګه چې لیدل کېږي، د تبادلې په دغه نرخ سره (ب) جنس د تجارت په مورد کې ځای نه نیسي او افغانستان یوازې (الف) جنس صادرولی شي. ځکه په ایران کې د هغه جنس قیمت نظر د هغه داخلي قیمت ته لېږ دی. د تبادلې په دغه نرخ کې ایران کولای شي افغانستان ته (ج)(د)(ح) اجناس صادر کړي. البته واقعي نرخ هغه وخت منځته راځي، چې د تجارت یعنې صادراتو او وارداتو مقدار یا حجم د ممالکو ترمنځ تعادل پیدا کړي، چې دغه نرخ د تبادلې د تعادلي نرخ په نامه هم یادېږي.

کله چې دا ډول تعادلي نرخ را منځته شي ، نو پوهېدلای شو چې افغانستان ایران ته کوم اجناس صادر او له ایران څخه کوم اجناس وارد کړي.

ب: د ترانسپورت د مصارفو له رعایت سره نسبي مزیت:

د کلاسیکو علماؤ له نظره په نسبي مزیت کې د ترانسپورت مصارف مد نظر نه دي نیول شوي، یوازې د اجناسو په تولید کې د کار د ارزښت د نظریې په اساس د ممالکو مزیت د تجارت او نړیوال رفاهیت اصلي علت ګڼل کېږي. خو مور، لکه څنګه چې پوهېږو، چې د ترانسپورت مصارف د مصارفو مهم جز دی او تر ډېره ځایه د تجارت مانع ګرځي، د مثال په توګه د پخو خښتو تمام شد قیت ممکن په افغانستان کې تر پاکستان او هند کم وي. خو د خښتو د وزن زیاتوالی د هغوی د صادراتو یا تجارت مانع ګرزي. نو ویلای شو چې د ترانسپورت مصارف نه یوازې د تولید مقدار بلکې په واردوونکي هېواد کې د عرضې او تقاضا مقدار ته هم بدلون و رکوي او هم په صادروونکي هېواد کې دغې مشخصې ته تغیر ورکوي. په صادروونکي هېواد کې د خارجې تقاضا د کموالي له اثره د قیمتونو لیروالی د داخلي مصارفو د زیاتوالي لامل ګرزي، په داسې حال کې چې په واردوونکي هېواد کې د ترانسپورت د مصارفو د زیاتوالي له کبله د قیمتونو لوړوالی د هغه جنس د داخلي تولید عرضه زیاتوي.

په دې توګه پوهېږو چې د ترانسپورت لګښت په نړیوال بازار کې قیمتونه اغېزمنوي او له امله یې تجارت کمېږي. که څه هم معقوله معلومېږي چې قیمتي او بې وزنه اجناس د وزن داره ، ارزانه اجناسو په پرتله د لږ مصرف لرونکي دي ، خو څنګه چې په نړیوال بازار کې تمام شد لګښتونه یو ځای حسابېږي او نشي کیدلای، کوم خاص جنس د ترانسپورت په لوړو لګښتونو سره

حساب کړي او نور اجناس قطعاً انتقال ونه لري.

د دې لپاره چې له انتقالاتي يا لېږديدونکو توکيو څخه غوره گټه واخيستل شي، د حجم داره، بې قيمته اجناسو د ترانسپورت مصرف لږ حسابېږي او په دې توگه له ټول ترانسپورتي سيستم څخه غوره استفاده کېږي. د انتقالاتي خدماتو د سيستم دغه خاصيت د دې سبب کېږي، چې په نړيوال تجارت کې زيات اجناس شامل کړي. د ترانسپورت مصارف نه يوازې دا چې د نړيوال تجارت مقدار جوړوي، بلکې د صنايعو د تاسيس محل يا موقعه هم تعينوي. په دې اساس کولای شو د ترانسپورت له مصرف سره په تړاو د اجناسو درې گروپونه وپېژنو.

۱. هغه اجناس چې د کورنۍ له عادي استهلاك سره تړاو لري، صنايع يې د خامو موادو د پيداېښت محل ته نژدې تاسيس کېږي.
۲. هغه اجناس چې له بازار سره تړاو لري او د توليد په جريان کې اضافي وزن هم ورکول کېږي، بازار ته نژدې تاسيس کېږي.
۳. درېيم گروپ هغه اجناس دي چې د ترانسپورت مصارف يې د مصارفو په مجموعه کې مهم نقش نه لري.

ج: د توليد د عواملو عدم تجانس يا نا ورته والی:

د کلاسيکو علماؤ د نسبي مزيت په فرضيه کې فرض شوی وه، چې (د توليد د يوازنی عامل په توگه کار) په ټولو ممالکو کې سره ورته يا متجانس دی. دغه فرضيه نه خو د کار او نه د نورو ټولو عواملو په برخه کې صدق کوي. د مثال په توگه د اداري کار، ماهرکار، غير ماهر کار، فني کار، مسلکي کار او داسې نورو ډولونو د کار په بازار کې د غير رقابتي خاصيت تر لاسه کړی دی، نوپه دې توگه دکار بازار په يوه غير کامل بازار باندې بدلېږي.

همدا شان د ځمکې او يا غير رقابتي جنسيت د نورو عواملو په برخه کې چې بازار يې غير رقابتي کړی دی، کولای شو تر لاسه کړو. د مثال په توگه ځمکه چې د حاصل ورکولو له مخې په څو درجو باندې ډلبندي کولای شو. ځنگه چې ريکارډو پخپله دا عامل داسې محاسبه کړی و، چې ځمکه د ځمکې د اجارې د توپير له مخې يو له بل سره جلا کېږي او په حاصلخيزه او بې حاصله ځمکو باندې ويشل کېږي. ځکه اقليم د کرنيز توليد په حاصلخيزۍ او تنوع باندې تاثير لري او د ځينې اجناسو په برخه کې د ځينې هېوادونو د مطلق او نسبي مزيت شتون کوي. په دې توگه ليدل کېږي، نه يوازې دا چې د توليد ټول عوامل متجانس نه دي، بلکې قيمتونه يې هم سره مساوي نه دي او د غير رقابتي گروپونو تر عواملو لاندې مطالعه کېږي.

د: د عواملو تحرک او انتقال:

په نړيوال اقتصاد کې له تحرک څخه مراد مهاجرتونه دي. يادونه کېږي چې نن ورځ د سياسي او اقتصادي مهاجرتونو له کبله د کار عواملو د يوه مملکت له حدودو څخه عبور کړی دی. همدا

شان د اروپا گډ بازار، گمرکي اتحادیو او داسې نورو اقتصادي گروپونو هېوادونو ترمنځ د عواملو تحرک ته لاره هواره کړي ده. د سرمایې په برخه کې په نړیوالو مرستو سربېره د گڼ ملتیزه شرکتونو د شبکو او شعبو پراختیا د یادوني وړ ده چې د ترمنځ سرمایې د تحرک سبب شوی دي. پوهیږو چې د اجناسو تجارت د دوو سیمو تر منځ د هغوی د قیمت د توپیر په اساس ترسره کېږي او څنگه چې د قیمتونو توپیر په یوه سیمه کې د تولید د مصرف له توپیر څخه سرچینه اخلي، نو پوهیږو چې د هېوادونو تر منځ قیمتونه متفاوت دي. په ځینې سیمو کې د قیمت د توپیر علت د تولید د اړوند عواملو د کمیابۍ د مقدار له درجې سره تړاو لري.

زیات یا وافر عوامل (زیاته عرضه) لږ قیمت لري او هر جنس چې د دغه عامل په مټه تولیدېږي، لږ مصرف لري او د بازار قیمت یې لږ وي. په دې توگه د عرضې او تقاضا د قانون له مخې کولای شو د عواملو د قیمت اختلاف تشریح کړو.

څنگه چې د اجناسو تجارت او د عواملو انتقال د یو ډول ځانگړتیاو لرونکی دی، د حیرانتیا خبره نه ده چې د عواملو د انتقال اثرات په نړیواله ساحه کې عیناً د اجناسو د تجارت غوندې وي. په نړیواله ساحه کې چې د اجناسو د تجارت او عواملو د تحرک او انتقال ترمنځ یوازنی توپیر دا دی چې دغه دوه یو د بل کامل عوضې نه دي، ځکه د ځمکې په څېر د تولید ټول عوامل د تحرک وړ نه دي، یوازې حاصل یې انتقالېږي. له همدې کبله په نړیواله ساحه کې د عواملو د اثراتو لاره او د اجناسو تجارت سره ورته دي، خو بیا هم په بشپړه توگه یو د بل عوض کېدلای شي. په دې توگه ویلای شو؛ چې دغه دوه یو د بل عوض نه دي، خو یو د بل مکمل کېدونکي دي.

نوټ :- د نسبي مزیت د نظریې د انتقاداتو د تحلیل تر عنوان لاندې په پورتنیو مسایلو سربیره یو لږ نور ټکي هم د یادولو وړ دي چې د درسي پروگرام په اوږدو کې به ور څخه یادونه وشي

د څو هېوادونو له مدنظر نیولو سره نسبي مزیت

د پیسو له مد نظر نیولو سره نسبي مزیت

د کار د ارزښت د نظریې له رعایت سره نسبي مزیت او فرصتي مصارف

د نسبي مزیت د قانون نور فرضیات

د څلورم څپرکي لنډيز:

په دې څپرکي کې تاسو د کلاسيکو علماؤ نظريات مطالعه کړل چې د خارجي تجارت علتونه يا منافع يې تشریح کول او د هېوادونو ترمنځ د نړيوال تجارت د گټو د وپشلو په برخه کې يې معلومات وړاندې کول.

د آدم سميت، ريکارډو او هکشراولين په څېر يو شمېر کلاسيکو علماؤ هڅه کړېده، ترڅو روښانه کړي چې:

کله چې دوه هېوادونه پخپل آندي توگه يو تر بله تجارت کوي، له دغه تجارت څخه دواړه هېوادونه گټه پورته کوي، که چېرته يو يې هم متضرر شي، ممکن تجارت ته ادامه ورته کړي. په ورته وخت کې علماؤ هڅه کړي ده تر څو واضح کړي، چې د خارجي تجارت په برخه کې دغه منافع له کوم ځای څخه سرچېښه اخلي او د هغوی نظريات د مطلق مزيت، د مطلق مزيت د عددي پرينسيپ او نسبي مزيت د قانون په څېر په داسې نورو نظريو باندې استوار دی. د آدم سميت د مطلق مزيت نظريه ښيي چې د دوه هېوادونو ترمنځ د تجارت معامله د دواړو ترمنځ په نفع باندي بنا شوی ده. د نسبي مزيت پرينسيپ دا دی، چې که يو هېواد په هېڅ برخه کې نسبي مزيت و نه لري، بايد څه وکړي، چې په مفصله توگه تشریح شوی ده. په دې ځای کې د نسبي مزيت د قانون له يوې استثنا څخه هم يادونه شوی ده، هغه دا چې که چېرته دوه هېوادونه د دوو اجناسو په توليد کې سره ورته وي، تشریح او تحليل شوی دی او کومې گټې ترې متصورې نه دي.

د څلورم څپرکي پوښتنې

۱. د نسبي مزيت قانون د چا له لوري منځته راغلی، نوم يې واخلي؟
۲. د نسبي مزيت يا تمام شد مقایسوي پرنسيپ په برخه کې معلومات ورکړي؟
۳. د مطلق مزيت په برخه کې د آدم سميت نظريه شرحه کړئ؟
۴. د څو اجناسو په صورت کې نسبي مزيت له مثال سره واضح کړئ؟
۵. د توليد د عواملو د عدم تجانس په برخه کې معلومات ورکړئ؟
۶. د توليد د عواملو انتقال او تحرک څه شی دی، واضح يې کړئ؟
۷. د ټرانسپورټ د مصارفو له رعايت سره يو ځای نسبي مزيت په لنډه توگه بيان کړئ؟

مهم نړیوال مالي سازمانونه

ټولیزه موخه

د دې خپرکي ټولیزه موخه د نړۍ د مهمو مالي او پولی سازمانونو پېژندل دي:

د زده کړې موخې: د خپرکې له ختمېدلو وروسته باید محصلین د لاندې مسایلو په هکله پوه شي:

- نړیوال بانک.
- د پیسو نړیوال وجهي صندوق
- د بیا رغونې او پرمختګ نړیوال بانک
- نړیواله مالي اداره
- د پانګې اچونې د شخړو د حل نړیوال مرکز
- د نفتو د تولیدونکو هېوادونو سازمان

نړیوال بانک (wb) world bank: له دویم نړیوال جنگ څخه وروسته په 1944 م کال کې د امریکا او انگلستان په ګډون د امریکا د نیو همشریا (New (Hamshir د ایالت په بریتن وودز (breten woods) کې د یوه نړیوال پولی سیستم د ایجاد په موخه نړیواله غونډه وشوه، چې په ترڅ کې یې یاده شوې طرحه په تصویب ورسېده او د بریتن وودز د سیستم په نامه یاده شوه. د غونډې ګډونوالو د IMF د تاسیس په باره کې سره موافقه وکړه. د نړۍ د تجارتي چارو دڅارنې په لوزنامه کې د مندرج شویو قواعدو او مقرراتو د تعقیب په موخه د یوې بلې سټې تاسیس د ګډونوالو غوښتنه وه چې له کبله یې د پیسو نړیوال وجهي صندوق یا IMF منځته راغی.

MIF یا international monetary fund ته دنده ورکړه شوه، چې هغو هېوادونو ته پورونه او قرضې ورکړي چې د تادیاتو د بېلانس له ستونزو سره لاس او ګریوان وي. د بریتن وودز (breten woods) غونډه د 1944 کال د مارچ د میاشتي په لومړیو کې د 32 هېوادونو په ګډون په کار

باندې پیل وکړ. د دغه سازمان د غړو شمیر مخ پر زیاتیدو چې بلاخره له کمونستي بلاک پرته د دغې موسسې د ازادو غړو شمېرې نړیواله بڼه غوره کړه چې د غړو شمیره یې 114 هېوادونو ته رسېده. په دې وروستیو کې د شوروي په شمول ځینې کمونستي هېوادونو هم د دغه سازمان د غړیتوب وړاندیز وکړ.

د پیسو نړیوال وجهي صندوق یا (International monetary fund)

د دغه نهاد د تاسیس طرحه د 1944 ام کال د مارچ په میاشت کې منځته راغله او د سپتمبر د میاشتې په 27 تاسیس شو.

د دغه سازمان اصلي موخې په لاندې ډول دي. د خارجي پرداختونو د نا انډولۍ د لرې کولو په برخه کې له غړو هېوادونو سره مرسته کول. د پرداخت د دوه اړخیز سیستم په ځای د څو اړخیز سیستم د ترویج او ایجاد لپاره د لازمو شرایطو او اسانتیاؤ له لارې د غړو هېوادونو ترمنځ د نړیوال تجارت پرمختګ. د غړو هېوادونو د پولي ارزښت ساتلو په برخه کې لازیم کومکونه.

د IMF د تاسیس په لومړیو کې د دغه سازمان د غړو هېوادونو شمېره 27 ته رسېدله، خو اوس یې د غړیو شمېره تر هغه څو ځله اضافه شوی دی. د IMF سرمایه یا پانګه د غړو هېوادونو د مالي او اقتصادي ځواک له مخې د هغوی د ونډې په تناسب تامین شوې ده. دغه سرمایه معمولاً له طلا او اسعارو څخه تشکیل شویده چې معمولاً 1/4 برخه یې طلا او پاتې 3/4 برخه یې د هېوادونو مروجې پیسې دي.

د دغه سازمان د تاسیس په لومړیو کې د غړوهېوادونو د ونډو مجموعه 21 میلیارده ډالرو ته رسېدله. د وجهي صندوق د موافقې پر اساس ټول غړي هېوادونه دنده لري ترڅو ټولې مروجې پیسې په سرو زرو یا ډالرو باندې د 1944 ام کال د مروج معیار له مخې IMF ته اعلان کړي.

لکه مخکې چې ورڅخه یادونه وشوه د IMF د تاسیس موخه دا وه؛ چې د مالي مرستو له لارې د هغو هېوادونو مرسته وکړي، چې د پولې وضعیت په تضعیف کې وي او د خارجي پرداختونو د مجرا کولو ځواک نه لري، خو په دې شرط چې د انډول یا تعادل دغه ستونزه موقتي بڼه ولري او د ټولني د اقتصادي جوړښت له نیمګړتیا څخه یې سرچینه نه وي اخستې.

دغې موخې ته د رسیدلو لپاره ټول غړي هېوادونه حق لري، چې د هغوی د خارجي عدم پرداخت د لرې کولو لپاره د خپلې اصلي ونډې طلا مطابق له صندوق څخه د اړتیا وړ اسعار ترلاسه کړي. که چېرته دغه رقم یا مقدار بیا هم ونکړای شي د دوی ستونزه هواره کړي، نو د صندوق د مدیره هیت د موافقې له مخې دغه هېواد کولای شي له صندوق څخه تر هغه زیاتې پیسې ترلاسه کړي.

نړيوال بانک يا World Bank

نړيوال بانک د 1944م کال د جولای د میاشتې په لومړيو کې د بریتین وودز د کانفرانس له پایلې څخه منځته راغلې چې اوس یې د نړۍ 184 هېوادونه غړیتوب لري. غړو هېوادونو ته د کریدیتي او مالي مرستو د ورکولو په بڼه د فقر او بېوزلۍ را کمول، د نړيوال بانک اساسي موخه تشکیلوي.

نړيوال بانک د لاندې پنځو ارگانونو لرونکی دی:

۱. د بیا رغونې او پرمختګ لپاره نړيوال بانک
۲. نړيواله پرمختیایی اداره
۳. نړيواله مالي اداره
۴. د څو اړخیزه پانګې اچونې د تضمین یا بیمې اداره
۵. د سرمایه گذاري د شخړو د حل نړيوال مرکز.

د بیا رغونې او پرمختګ نړيوال بانک IBRD:

لکه څنګه چې مو د دې څپرکي په لومړيو کې یادونه وکړه، د بریتین وودز کانفرانس د پولې مسایلو په حل سربیره یو لړ نورې موخې هم درلودې چې د جنګ ځپلو غړو هېوادونو له اقتصادي ملاتړ او د جګړې له پایلو څخه د منځته راغلي ناوړین له رغولو څخه عبارت دی. دغه هدف ته د رسیدلو شوق و چې د نړيوال بانک په تاسیس کې د بیا رغونې او پرمختیا له کبله د بیا رغونې او پرمختګ نړيوال بانک چې په نړيوال بانک سره هم شهرت لري، منځته راغې.

دغه ارگان د بریتین وودز د کانفرانس په پایله کې منځته راغې او په 1995م کال کې د نړۍ له مخې د فقر د له منځه وړلو، د موسسې په توګه ایجاد شو، چې د منځني عایدو لرونکو هېوادونو ته یې پرمختیایی مرستې ورکول یې له مهمو اهدافو څخه دي. بلاعوضه مرسته او بې له سوده قرضې ورکول د دې ادارې د مرستو له ډول څخه عبارت دی. د دغه بانک اړین مالي منابع د غړو هېوادونو د وندو او په ازاد بازار کې د قرضې د اوراقو د پلور له درکه برابرېږي.

د دغه بانک له لوري اوږد مهاله قرضې د 25-15 کلونو لپاره اجرا کېږي او د بانک له قرضونو څخه د استفادې مهم شرطونه دا دي؛ چې دا قرضې د ټولنې د اقتصادي زیربنا د تاسیس په موخه په عمراني او ګټورو پروژو باندې و لګول شي او یا د ګړندۍ اقتصادي ودې په موخه په رکومه بله مهمه چاره ولګول شي.

نوموړی بانک د خپل فعالیت په لومړيو کې د وروسته پاتې او مخ پر ودې هېوادونو ترڅنګ سترو صنعتي هېوادونو ته هم قرضې ورکولې، خو د جګړې د خساراتو له ترمیم او د خپل صنعتي څرخ له بیا فعالیدلو وروسته بانک د دغوسترو صنعتي هېوادونو په وړاندې خپل سیاست ته تغیر ورکړ او خپلې مرستې یې ټولې وروسته پاتې هېوادونو ته ځانګړې کړې، چې متعاقباً په 1956

او 1960م کال کې په ترتیب سره د نړیوالې مالي موسسې او نړیوالې پرمختیایي موسسې په څېر دوه نورې نړیوالې موسسې هم تاسیس شوې. دغه دوه موسسات چې خصوصیات یې په لاندې توګه خلاصه کېږي، دواړه یې له نړیوال بانک سره تړلي او په ګډه سره نړیوال بانک تشکیلوي.

نړیواله مالي موسسه:

دا اداره په 1956 میلادي کال کې د نړیوال بانک د غړو هېوادونو له لوري تاسیس شوه، چې غړو هېوادونو او خصوصي موسساتو ته قرض ورکول یې اساسي موخه تشکیلوي.

له نړیوالې مالي مؤسسې څخه قرض اخیستل د نړیوال بانک د اصولو په خلاف تضمین ته اړتیا نه لري. همدا شان دغه مالي موسسه کولای شي له خصوصي سازمانونو سره نژدې اړیکې ولري او له هغوی سره په ګډه د پانګې اچونې پریکړې وکړي، په داسې حال کې چې نړیوال بانک د خپلې اصولنامې له مخې د ورته کړنو صلاحیت نه لري. پر همدې اساس نړیواله مالي موسسه غواړي په خصوصي سکتور کې د پانګې اچونې او مخ پر ودو اقتصادونو د تخنیکې او مشورتي مرستو په بڼه له مخ په وده هېوادونو سره مرستې وکړي.

اړو موسساتو ته د نړیوالې مالي موسسې د قرض ورکولو پروسیجر د نړیوال بانک د مقرراتو خلاف، تضمین ته اړتیا نه لري.

نړیواله پراختیایي موسسه:

دغه موسسه د 1960 ام کال د ډسمبر د میاشتې په 24 نېټه تاسیس شوه، چې دندې او مسؤلیتونه یې د نړیوال بانک سره ورته دي. یوازنی توپیر په کې دا دی چې دغه موسسه هغو مخ پر ودی هېوادونو قرضې ورکوي، چې له نړیوال بانک څخه د قرض اخیستلو شرایط نه شي پوره کولای.

دغه شان نوموړې موسسه هغو ټولو هېوادونو ته چې د نړیوال بانک غړیتوب لري، په خورا اسانه شرایطو سره قرضې ورکوي. د دغې موسسې قرضونه معمولاً اوږدمهاله دي یانې له پنځه ویشو کلونو څخه زیات او له سود یا ربحې پرته ورکول کېږي، خود یادونې وړ ده؛ چې دغه آسانتیاوي یوازې د هغو عمراني پروژو لپاره ورکول کېږي چې لا له وړاندې د نړیوال بانک له لوري تصویب شوي وي، له هغه وروسته هغه غوښتونکي هېوادونه د قرض اخیستلو حقدار ګڼل کېږي چې د نړیوال بانک څخه د قرض اخیستلو ځواک نه لري او یا یې شرایط نه شي پوره کولای.

د ملګرو ملتونو اقتصادي او اجتماعي شورا:

د ملګرو ملتونو د اقتصادي او اجتماعي شورا سازمان له مهمو نړیوالو اقتصادي سازمانونو څخه دی چې د ملګرو ملتونو عمده ارګان دی او ترعمومي نظرلاندې فعالیت کوي. د ملګرو ملتونو په سطحه د تحقیق، د راپورونو د چمتو کولو، اصلاحي نظریاتو د وړاندې کولو او د اقتصادي، اجتماعي، فرهنګي، تربیتي او روغتیایي امورو او مسایلو څېړنه او پراختیا د دغې شورا له مهو دندو څخه ګڼل کېږي.

- دغه شورا دندې لري چې دپورتنیو مسایلو په هکله هغه اطلاعات چې د امنیت د شورا لپاره اړین وي د هغوی په واک کې ورکړي. په دې سربیره د دغو اړوندو مسایلو په هکله د سمینارونو او کانفرانسونو د ترتیب اقدامات کوي. دغه شورا د لاندې څلورو سیمه یزو کمیسیونونو لرونکې ده.
۱. د آسیا او خاور اقتصادي کمیسیون چې مرکز یې د تایلیند هېواد د بنکاک په ښار کې دي.
 ۲. د اروپا اقتصادي کمیسیون چې مرکز یې د سویس د ژنیو په ښار کې موقعیت لري.
 ۳. د لاتینې امریکا اقتصادي کمیسیون چې مرکز یې د چیلی د هېواد په سنتیاگو ښار کې دی.
 ۴. د افریقا اقتصادي کمیسیون چې مرکز یې د د ایتوپیا یا حبشې په ادیسبابا ښار کې دی.

د ملګرو ملتونو د کرهڼې او خوراک سازمان:

د خوراک او کرهڼې نړیوال سازمان یا FAO د 1947م کال د اکتوبر په میاشت کې تاسیس شو چې مرکز یې د ایتالیا د روم په ښار کې دی. دغه سازمان د نړۍ له مهمو موسساتو څخه دی او هدف یې د لوړې، فقر او بېوزلۍ پر وړاندې له مبارزې او د نړۍ پر وړاندې د غذايي وضعیت له ښه والی څخه عبارت دی.

دغه سازمان د نړۍ د مختلفو هېوادونو د وګړو غذايي وضعیت، د لوړې او غذايي موادو د کمښت په برخه کې اطلاعات او ارقام را غونډوي او په دې اړه د ملي او نړیوالو سیاسي او اقتصادي محافلو پاملرنه جلبوي.

همدا شان د کرنې د محصولاتو د کمبود د مخنیوي او د کروندګرو د ژوند د سطحې د ښه والي او غذايي کالوري د زیاتوالي په اړه لازم وړاندیزونه کوي او د علمي او فني اقداماتو له لارې د هغوی لار ښوونه کوي.

یونیسف Unicef

دغه سازمان په 1946م کال کې تاسیس شو چې اساسي موخه یې په وروسته پاتې هېوادونو کې د د تغذیې، روغتیا او ټولنیزو مسایلو لکه تعلیم، تربیې مشاغلو او داسې نورو په برخه کې دځوانانو مرسته کول دي. د هغوی مرستې امتعوي بڼه لري. یانې مرستې یې د غذايي موادو او وسایلو په شکل تر سره کېږي. د ښوونې او روزنې په برخه کې د هغوی مرستې له لومړنیو زده کړو څخه پیل او بیا تر پوهنتون پورې ټول مراحل په خپله لمن کې را نغاړي

یونسکو Unesco

یونسکو د ملګرو ملتونو د ښوونې او روزنې، د علمي او فرهنګي مسایلو موسسه ده. یونسکو په 1946م کال کې تاسیس شو، چې نن ورځ یې د غړو هېوادونو شمېره 150 ته رسېږي.

د دغې موسسې اصلي موخه ښوونې او روزنې او کلتور په برخه کې د ملتونو همکاريو د غښتلتیا تر څنګ د ژبې، نژاد، دین، جنسیت او داسې نورو په برخه کې د تبعیضاتو د له منځه وړلو څخه عبارت دي.

نړیواله کارګري موسسه:

دغه موسسه په 1946م کال کې دملګرو ملتونو د یوه ځانګړي غړي په توګه تاسیس شوه. د کارګرانو د ژوند او وضعیت د ښه والي او د هغوی د ستونزو حل کول د دغې موسسې له اهدافو څخه شمیرل کېږي او له یونسکو او له نړیوال خوراکي سازمان سره نژدې اړیکې لري.

د امریکا د لویې وچې د هېوادونو پرمختیایي بانک:

دغه یوه سیمه یزه مالي موسسه ده چې په 1959 ام کال کې تاسیس شوه او د اقتصادي پرمختګ لپاره د امریکا د عمراني پروژو لپاره قرضونه ورکوي ترڅو له اقتصادي پرمختګونو او د خلکو د ژوند له سطحې له لوړوالي سره مرسته وشي. مرکز یې په واشنگټن کې دی او غیر امریکایي هېوادونه یې هم غړیتوب لري.

د آفریقا انکشافی بانک- د آفریقا عمراني بانک:

دا د آفریقا د سیمه یزو مالي موسساتو له ډلې څخه ګڼل کېږي چې په 1963 میلادي کال کې تاسیس شو، چې په اوس حال کې په آفریقایي هېوادونو سربېره غیر آفریقایي هېوادونه هم د دغه سازمان غړیتوب لري.

موخه یې د آفریقایي هېوادونو له اقتصادي پرمختګ او د ټولنيزي رفاه له تامین څخه پرته بل څه نه ده.

د آسیا انکشافی او عمراني بانک:

دغه بانک په 1965 میلادي کال کې د فلپاین د مانیلا په ښار کې تاسیس شو. زیاتره غړي یې اسیایي هېوادونه دي. د آفریقایي بانک په څېر د دغه بانک موخه هم د مالي مرستو له لارې د مخ پر ودې اسیایي هېوادونو له اقتصادي پرمختیا څخه عبارت دي.

د تیلو د صادرونکو هېوادونو سازمان یا OPEC:

دغه نړیوال سازمان د تیلو د صادرونکو هېوادونو ترمنځ د نفتي سیاست د همغږۍ او له خپلو منافعو څخه د دفاع په منظور په 1960م کال کې تاسیس شو.

اوسمهال په یاد شویو دندو سربېره د تیلو د قیمت د تعین او تثبیت په برخه کې ستر رول لري. د اوپک غړي هېوادونه له ایران، ابوظبی (امارات متحده عربی)، کویت، عراق، عربستان سعودی، قطر، لیبیا، اندونیزیا، وینزویلا او داسې نورو څخه عبارت دي.

د پنځم څپرکې د مطالبو لنډيز:

په 1944 ميلادي کال کې نړيوال وجهي صندوق او نړيوال بانک تاسيس شول چې اصلي هدف يې له غړو هېوادونو سره د هغوی د خارجي پرداختونو د موقتې عدم تعادل په برخه کې مرسته کول دي.

د پرداخت د وه اړخيز سيستم پر ځای د پرداخت د څو اړخيز سيستم تشويق او د لازمو شرايطو د آماده کېدلو له لارې د اقتصادي پراختيا تشويق کول او د خارجي پيسو د ارزښت ساتني له لارې د دې سيستم ترويج ته لار پرانستل او بلاخره د نهايي هدف تعقيبول .

نړيوال بانک د پنځو غړو يا څانگو لرونکی دی چې : د بيا رغونې او پراختيا لپاره نړيوال بانک، نړيوالې مالي ادارې، د څو اړخيز پانگې اچونې د تضمين يا بيمې له ادارې، د منازعاتو د حل له نړيوالې ادارې څخه عبارت دي چې هر يو يې د پانگې اچونې او نړيوالې اقتصادي پراختيا په برخه کې مهم رول لري.

د يادونې وړ ده، چې د صندوق د تاسيس د اهدافو له مخې هڅه کېږي چې د شونتيا تر بريده د مالي مرستو له لارې د هغو هېوادونو سره مرسته وکړي، چې د تضعيف له گواښ سره مخ وي. د هغو د خارجي پرداختونو عدم تعادل له منځه وړی، خو په دې شرط چې دغه عدم تعادل موقتي بڼه ولري او د ټولني له اقتصادي جوړښت يا ساختمان له نقص څخه منځته نه وي راغلي.

د پنځم څپرکي پوښتنې:

۱. نړيوال بانک چېرته او په کوم ځای کې تاسیس شو، شرحه یې کړئ؟
۲. د ملګرو ملتونو د نړيوال وجهي صندوق يا IMF په اړه معلومات ورکړئ؟
۳. د نړيوال وجهي صندوق دندې په ګوته کړئ؟
۴. افغانستان په کوم کال د نړيوال بانک غړیتوب تر لاسه کړ؟
۵. د نړيوال بانک د ګروپ نومونه واخلئ؟
۶. نړيواله مالي موسسه په کوم کال تاسیس شوه؟
۷. د ملګرو ملتونو د اقتصادي او اجتماعي شورا په هکله معلومات ورکړئ؟
۸. د ملګرو ملتونو د کرهڼې او خوراک د سازمان د ندو نومونه واخلئ؟
۹. د یونسيف او یونسکو په برخه کې مفصل معلومات وړاندې کړئ؟
۱۰. د OPEC د غړو هېوادونو نومونه واخلئ؟

د تادياتو بېلانس

Balance of Payment

ټوليزه موخه

د دې څپرکي له ختميدلو سره به محصلين د لاندې موضوعاتو په باره کې پوره معلومات ولري

د زده کړی موخې: د دې څپرکي د زده کړي موخې لاندې موضوعات تعقيبوي.

- تجارتي بېلانس
- خدماتي بېلانس
- د سرمايي بېلانس
- د طلا او اسعارو بېلانس
- د بلاعوضه انتقالاتو بېلانس
- د لنډ مهاله سرمايي بېلانس

عموميات

په يوه ټاکلې دوره کې د هېواد له داخل څخه بهر ته او له بهر څخه د هېواد داخل ته د تادياتو مجموعه د تادياتو د بېلانس په نامه يادېږي. په حقيقت کې دغه بېلانس له خارج سره د راکړی ورکړی يو اوږد فهرست دی، چې په پيسو افاده کېږي.

په دغه راکړه ورکړه کې طلا، د کرايې او د بيمو لپاره د تادياتو، د مسافرو د لگښتونو، له قرض او پرداخت څخه منځته راغلي د سرمايي د انتقالاتو، د قروضو د اقساطو او ربحې په څېر ټول تجارتي اموال او خدمات په خپله لمن کې رانغاړي.

د تادياتو د بېلانس سنجش يا ارزونه له يوه يا څو نورو هېوادونو سره د يوه هېواد په اقتصادي اړيکو پورې محدوده ده. لکه څنگه چې څرگنده ده، نړيوال معاملات يوازې د توکو په راکړه ورکړه پورې محدود نه دي، بلکې د نړيوالو اقتصادي روابطو په چوکاټ کې يو لړ نور افعال او

انفعالات هم د هېوادونو ترمنځ ترسره کېږي، چې په بېلابېلو ډولونو سره د هېواد په اقتصادي موقف باندې تاثیر کوي. د مثال په توګه ممکن خارجي افراد او موسسات خپله پانګه يا سرمايه زموږ هېواد ته د توليدي فعاليت په موخه را نقل کړي او يا زموږ له داخلي موسساتو سره د مشارکت اقدام وکړي چې په دې صورت کې سرمايه افغانستان ته واردېږي او يا شونې ده؛ چې دغه موسسات د قانون مطابق اصلي سرمايه يا د هغې حق الامتياز له افغانستان څخه واپس خارج ته انتقال کړي. همدا شان توريستان او ګرځندويان چې هر کال هېواد ته راځي، له خپل ځان سره مبالغ افغانستان ته رالېږدوي. په همدې ترتيب هرکال افغاني مسافرين له خپل ځان سره يو مقدار اسعار خارجې هيوادونو ته لېږدوي. په همدې شکل ممکن دولتي يا غير دولتي موسسات د خپلو مادي اړتياؤ د پوره کولو په موخه له خارجي موسساتو يا دولتونو څخه قرضونه ترلاسه کړي، چې په دې صورت کې هم هېواد ته د پيسو د رالېږد بهير صورت نيسي. په دويمه مرحله کې د ګټې پرداخت يا د اصلي قرضې د مجراينې په صورت کې له هېواد څخه بهر ته پيسې لېږدول کېږي. په همدې توګه ممکن د افغانستان دولت له ځينې هېوادونو څخه بلاعوضه مرستې تر لاسه کړي او يا له ځينې هيوادونو سره بلاعوضه مرستې وکړي. په ورته توګه په نورو هېوادونو کې مقيم افغانان خپل کار په مقابل کې تر لاسه شوي عايدات هېواد ته را لېږدوي او يا په افغانستان کې مقيم خارجيان په افغانستان کې تر لاسه شوي عايد خپلو هېوادونو ته و استوي.

ليدل کېږي چې په دغه ډول عملياتو کې د شيانو د راکړې ورکړې هېڅ ډول موضوع نه ده مطرح شوې، بلکې د دغو مالي عملياتو په ترڅ کې يوازې له داخل څخه خارج او له خارج څخه داخل ته د پيسو لېږد را لېږد بهير ترسره کېږي. د خارجي پرداختونو موازنه په عمومي توګه له دغو ټولو انتقالاتو او همدا شان له صادراتو او وارداتو سره په تړاو د پيسو له تر لاسه کېدل د دې ښودنه کوي، چې يو هېواد د يوه معين وخت په اوږدو کې (معمولاً يوه کال کې) څه اندازه پرداخت ترلاسه کوي او کومه اندازه يې له لاسه ورکوي.

د خارجي پرداختونو د موازنې تنظيم له بېلابېلو لارو څخه ترسره کېږي خو موږ په دې ځای کې له هغو طريقو څخه يادونه کوو چې په اساس يې د پرداختونو موازنه چمتو او برسي کېږي. د اقتصادي حساب دغه ډول له درېو اساسي برخو څخه تشکيل شوې چې په لاندې ډول دي:

۱. د اسعاري موازنې جاري حساب

۲. د اسعاري موازنې د سرمايې حساب.

۳. او غير پيوسته نقل او انتقالات.

جاري حساب چې له اقتصادي نظره د خارجي پرداختونو د موازنې مهمه برخه تشکيلوي او د شيانوله صدور او ورود څخه منځته راغليو دريافتونو او پرداختونو لرونکې ده، په داسې حال کې چې د سرمايې حساب د نقل او انتقالاتو ښودونکی دی چې له اوږدمهاله خارجي قرضونو او

اعتباراتو د اصل او بلا عوضه خارجي کومکونو مجراينې او خصوصي سرمايې له ورود او خروج څخه د استفادې له امله د هېواد د اساسي پرداختونو موازنه تشکيلوي.

د دې درې برخه يانې غير پيوسته نقل او انتقالات له دې کبله د لږ اهميت لرونکي دي چې له مستقل تجارت او مالي عملياتو څخه نه دي تشکيل شوي، بلکې نقل او انتقالات دي چې د پرداخت د موازنې د لومړۍ او دويمې برخې د عملياتو او تغيراتو تابع دي او په زماني طول کې ددغو تکميلونکي دي.

دغه درې برخې د هېواد د کلي پرداختونو موازنه تشکيلوي.

هغه مهمه نقطه چې د خارجي پرداختونو د موازنې په تحليل او شننه کې مد نظر نيول کېږي، د هغه له کلي توان څخه د دغه بېلانس د اقتصادي تعادل د مسلې تفکيک دي.

د دغه مطلب د وضاحت په موخه يو تربله د دغو اقتصادي حسابونو د اړيکو نوعې ارزيايي کوو.

لکه څنگه چې د موازنې جاري حساب د خارجي پرداختونو او دريافتونو منعکس کوونکې دي، د شيانو او خدمتونو د صدور او ورود له بابتته ترسره کېږي.

دغه حساب د پرداختونو د موازنې مهمه برخه ده. دغه اهميت يې له دې کبله دي چې اولاً د موازنې د ټولو برخو د معلول تابع نه ده، بلکې د هغوی علت دي. دغه نظريه له ټول نقل او انتقالاتو څخه مستقلة ده.

دويم: نقل او انتقالات د مستقيم تړاو له امله چې د هېواد له اقتصادي موقعيت سره په ځانگړې توگه د هغوی د توليد له ځواک سره لري، د ټولني د زياتو اقتصادي تحولاتو د حساسيت او انعطاف لرونکې ده.

دغو دوو امتيازاتو ته په کتنې سره کله چې د موازنې او پرداخت جاري حساب متعادل وي، دغه امر د اقتصادي تعادل تر څنگ د هغه هېواد د اسعارو د ثبات باعث هم گرځي چې په پايله کې د طلا او اسعارو د خروج او لږوالي مانع هم گرځي.

اوس فرض کړئ، د توليدي عواملو او سازمانونو د ضعف له امله او يا د غير منتظره طبيعي او ټولنيزو عواملو د پيدايښت له امله د وارداتو له شديد زياتوالي سره د صادراتو په پر تله د تجارت د موازنې د کسر د پايلې سره مخ کېږي، يانې طلا او اسعار چې پخپله يې پيدا کوي، د اسعارو د وارداتو چې بايد خارجي هېوادونو ته ورکړل شي يا تاديه شي، جواب گوی نه دي.

د پرداختونو د موازنې دغه ډول جاري حساب د عدم تعادل ښودنه کوي او د ټولني د اقتصادي مسؤليت نا چاره کېږي، تر څو د دغه کسر د تامين لپاره يو لړ تدابير پکار واچوي او يا په نقل او انتقالاتو لاس پورې کړي، چې د هغه مربوط ارقام له طلا او اسعارو څخه په لاس کې و لرلای شي او ياد شوی کسر له: دغو دځايرو څخه په استفادې سره ورکړي، چې دغه ارقام د طلا او اسعارو د

خرڅ لامل گرځي او د هېواد د مروجو پيسو ارزښت ته ضربه ورکړي ، او يا دا چې که چېرته دغه ذخير کافي نه وي، يا اصلاً دولت و نه غواړي له دغه مبلغ څخه استفاده وکړي، نو کولای شي په خارجي اعتبار کې د وام اخستلو له لارې د خپلو قرضونو د پوره کولو په چاره اقدام وکړي، چې البته په دې برخه کې هم هغه گټه چې له دغو وامونو سره تعلق لري، له هېواد څخه د باندنيو اسعارو له وتلو سره ورته ده، ځکه خو د منفي اغېزو لرونکې ده. بلاخر د تجارت د موازنې د کسر د تامين درېيمه لاره د اسعارو پيدا کېدل يا تر لاسه کېدل دي، چې د اړينو هڅو په ترڅ کې تحقق مومي، چې د شونتيا تر بريده د هېواد د اسعارو په کلي موازنه کې د جاري حساب د پرداختونو د موازنې تعادل د هېواد د اسعارو د موازنې لامل گرځي.

د تادياتو د بېلانس مفهوم او تعريف: د تادياتو د بېلانس په اړه زيات تعريفونه شته، چې ځينې يې په لاندې ډول دي:

الف - د تادياتو بېلانس په يوه معينه دوره کې د تادياتي وسايلو ، خارجي اسعارو او طلا پير او پلور ته ويل کېږي.

ب- د تادياتو بېلانس په يوه معينه دوره کې له داخل څه خارج ته او له خارج څخه داخل ته دتادياتو مفهوم پياده کوي.

له لومړني تعريف سره د دغه تعريف توپير په دې کې دی، چې تاديات نه يوازې د تادياتي وسايلو د پير او پلور له لارې موجودېږي، بلکې تاديات د پخوانيو وسايلو له ذخيرو سره هم په نظر کې نيول کېږي.

ج- د تادياتو په بېلانس کې اسعاري دريافتونه، اسعاري پرداختونه او د يوه هېواد د اسعاري مخارجو نړيوال معاملات درج کېږي.

بلاخره د يوه جامع تعريف له مخې کولای شو د تادياتو بېلانس د يوه احصايوي جدول په توگه و پېژنو. يانې داسې يو جدول چې ټول معاملات چې له داخلي اقتصادي واحدونو او خارجي اقتصادي واحدونو څخه متشکل وي، په يوه معينه دوره کې په کې درج شوي وي.

د تادياتو بېلانس د دوه اړخيزې محاسبې پر اساس ترتيبېږي چې د کريډيټ او ډېټ لوري لرونکي وي ، چې ځينې خلک يې د اکتيف او پسييف په نومونو هم يادوي او د کريډيټ لوري يې د ډېټ له لوري سره مساوي وي. خو په عمل کې د تادياتو د بېلانس له کسر يا مازاد څخه بحث کېږي. د دې لپاره چې د تادياتو د بېلانس مفهوم په ښه توگه درک کړو، يو فرضي تادياتي بېلانس په نظر کې نيسو، په داسې ډول چې د جدول ارقام له ميليون افغانيو سره ضرب شوي وي:

C د تادیاتو بیلانس D

۱	د اجناسو صادرات	۵۵۰	۵	د اجناسو واردات	۸۰۰
۲	د خدماتو صادرات	۱۵۰	۶	د خدماتو واردات	۵۰
۳	بلا عوضه انتقالات	۱۰۰	۷	بلا عوضه انتقالات	۸۰
۴	د سرمایې توريد	۲۰۰	۸	د سرمایې صدور	۷۰
		۱۰۰۰			۱۰۰۰

د تادیاتو د بیلانس کړیدیت لوری د مختلفو طریقو ښودنه کوي چې یو هېواد اسعاري عواید تر لاسه کوي. په بل عبارت د تادیاتو د بیلانس کړیدیت لوری د یوه هېواد اخستلو د وړتیا ښودنه کوي چې کولای شي په نړیوالو بازارونو کې د اجناسو او خدماتو د خرید په توګه ترې استفاده وکړي. هغه ساده طریقه چې یو هېواد یې په مرسته خارجي اسعار ترلاسه کولای شي، د اجناسو له صادراتو څخه عبارت دی، نو په دې اساس دغه صادرات د اسعاري عوایدو یوه منبع ګڼل کېږي. زموږ د مورد نظر هېواد د تادیاتو په فرضي بیلانس کې د صادر شویو اجناسو ارزښت 550 میلیونه افغانۍ دی (البته د اجناسو ارزښت په افغانیو تسعیر شوی دی).

معمولاً د تادیاتو په بیلانس کې د اجناسو ارزښت د FOB (Free On Board) یا، تر بندرګاه، پوري سنجش کېږي. په دی مفهوم چې د صادراتو په ارزښت کې د ترانسپورت مصارف او بیمه نه شاملېږي.

هغه ساده ترینه طریقه چې یو هېواد یې په مرسته خارجي اسعار له لاسه ورکوي او یا یې په مصرف رسوي، د اجناسو له وارداتو څخه عبارت دی. زموږ د مورد بحث هېواد د تادیاتو په بیلانس کې د وارداتو ارزښت 800 میلیونه افغانۍ ښودل شوی دی او دا د دې مانا ورکوي، چې ګواکې د دغه رقم معادل اسعار له هېواد څخه وتلي دي او یا په مصرف رسېدلي دي. البته د وارداتو ارزښت د بارچالانۍ او بیمې د مصارفو له مخې سنجش کېږي، په دې مانا چې د وارداتو په ارزښت کې د بیمې او ترانسپورت مصارف هم شامل وي.

بله لار چې په واسطه یې یو هېواد د خارجي اسعار ترلاسه کوي او یا د اسعاري عوایدو منبع ګڼل کېږي، د خدماتو له صادرو څخه عبارت دی. دا پروسه هغه ټول خدمات په خپله لمن کې رانغاړي، چې د یوه هېواد له لوري د بل خارجي هېواد د اړتیاؤ د پوره کولو په منظور صادرېږي. درېیمه لاره د بلاعوضه انتقالاتو هغه ده چې بلاعوضه مرستې او ډالۍ په کې شاملې دي چې په

حال او راتلونکي کې يې د اعادي لپاره کوم ځانگړی مسؤليت نه ليدل کېږي.

دا د بهرنيو هېوادونو له لوري وړيا مرستې دې چې په پورتنې مثال کې مورد نظر هېواد د 100 ميليونه افغانينو په اندازه ډالۍ او بلاعوضه مرستې تر لاسه کړي دي. په مقابل کې يې دغه هېواد له نورو هېوادونو سره ورته مرستې تر سره کړيدي، چې کچه يې 80 ميليونه افغانينو ته رسېږي او په جدول کې ښودل شوی دي.

بلاعوضه انتقالات يوه اسعاري منبع گڼلای شو. توريد يا د سرمايې وړاندې ت هم د خارجي اسعارو دريافتي منبع گڼل کېږي چې د تادياتو د بېلانس په کريډيټ لوري کې درج کېږي او په لاندې اقلامو باندې مشتمل ده:

۱. له خارج څخه د قرضې اخستل
 ۲. په باندنيو هېوادونو باندې د دارايې پلورل
- څنگه چې زموږ په فرضې بېلانس کې د سرمايې صدور د تادياتو د بېلانس په ډېټ لور کې درج کېږي او د خارجي اسعارو د مصرف کولو ښودنه کوي چې په لاندې اقلامو باندې مشتمل دي
۱. خارج ته د قرضونو ورکول.
 ۲. له خارجي هېوادونو څخه د دارايې اخستل
 ۳. د يوه هېواد له لوري بل هېواد ته د پخوانيو قرضونو تاديه
- څرگنده ده چې بهرنيو هېوادونو ته د قرضونو ورکړه د سرمايې د سود مانا لري، د سرمايې صدور او له خارجي هېواد څخه خريداري هم نورو هېوادونو ته اسعارو د ليرد لامل گرځي.

د تادياتو په بېلانس کې د معاملاتو د ثبت معيار:

د دې لپاره چې پوه شو، د تادياتو په بېلانس کې معاملات څه ډول درج کېږي يانې دا چې کوم ډول معاملات د تادياتو د بېلانس کريډيټ لوري ته او کوم ډول معاملات د تادياتو د بېلانس په ډېټ لوري کې ځای نيسي، بايد يو معيار د اساس په توگه قبول کړو چې ايا د يوې اقتصادي عمليې له امله خارجي اسعار له لاسه ورکول کېږي او که تر لاسه کېږي. که چيرته د يوې معامليې له امله يو هېواد باندني اسعار ترلاسه کوي، نو د اسعاري عوايدو منبع گڼل کېږي، يانې د اسعارو د حرکت سمت د هېواد د داخل په لور دی، نو معامله د تادياتو د بېلانس په کريډيټ لوري کې ثبت کېږي.

معمولاً يو هېواد له درېو لارو څخه خارجي اسعار تر لاسه کولای شي چې په لاندې ډول دي:

۱. د توکو او خدماتو صادرات.
۲. بلاعوضه دريافتونه او ډالۍ.

۳. د سرمايي توريد.

که چېرته د يوې معاملې له کبله يو هېواد خارجي اسعار له لاسه ورکړي يانې د اسعارو د حرکت سمت د هېواد له داخل څخه د خارج په لوري وي، ياده شوې معامله د تاديواتو د بېلانس په ډېټ لوري کې ثبت کېږي. معمولاً يو هېواد له دريو لارو څخه باندنې اسعار له لاسه ورکوي، چې په لاندې ډول دي:

۱. د شيانو او خدماتو واردات.

۲. د بلاعوضه مرستو او ډاليو استول.

۳. د سرمايي صدور.

د تاديواتو د بېلانس فرعي بېلانسونه

د تاديواتو په بېلانس کې شامل اجزا: د تاديواتو بېلانس له څو فرعي بېلانسونو څخه تشکیل شوی دی، چې له يو ځای والي څخه يې د تاديواتو بېلانس ترتيبېږي. د تاديواتو د بېلانس اجزا يا فرعي بېلانسونه د تجارت له بېلانس، د خدماتو له بېلانس، د بلاعوضه انتقالاتو له بېلانس، د سرمايي له بېلانس، د لنډ مهاله سرمايي له بېلانس، د طلا او اسعارو له بېلانس څخه تشکیل شوي دي چې هر يو يې په لاندې ډول تشریح کېږي:

د تجارت بېلانس: د تاديواتو د بېلانس تر ټولو مهم فرعي بېلانس دتجارت له بېلانس څخه عبارت دی. د تجارت په بېلانس کې د اجناسو له صادراتو او وارداتو څخه بحث کېږي، چې د صادراتو ارزښت د تاديواتو د بېلانس په کريدیت لوري کې او د وارداتي شيانو ارزښت د تاديواتو د بېلانس په ډېټ لوري کې درج کېږي.

د مفهوم د روښانه کولو په موخه له لاندې مثال څخه ليدنه کوو؟

اقدام په ميليون افغانۍ

د تجارت بېلانس

D		C	
۸۰۰	د وارداتو مجموعي ارزښت	۵۵۰	د صادراتو مجموعي ارزښت
		۲۵۰	تفاوت يا کسر
۸۰۰		۸۰۰	

ضروري نه ده د تجارت بېلانس د تل لپاره د تعادل په حالت کې پاتې شي، يانې امکان لري، چې د صادراتو مجموعي ارزښت د وارداتو له هغه سره مساوي شي. زموږ د مورد نظر هېواد په

هيواد کې د د وارداتو مجموعي ارزښت 800 ميليونه افغانۍ او د صادراتو مجموعي ارزښت 550 ميليونه افغانۍ ښودل شوی چې په دې توګه د هغوی ترمنځ 250 ميليونه توپير ليدل کېږي چې د تجارت د کسر مانا پياده کوي او د دې ښودنه کوي چې د غه دوه اړخونه د تل لپاره مساوي نه شي پاتې کېدای.

د احصايوي او محاسبوي نظره يوه معادله په نظر کې نيول کېږي . په دې معادله کې د صادراتو مجموعي ارزښت په ex او د وارداتو مجموعي ارزښت په IM سره ښودل شويدي. نو که چېرته $EX < IM$ وي، نو ويل کېږي چې د تجارت بېلانس د مازاد په حالت کې دی. که چېرته $EX > IM$ وي، نو ويل کېږي چې د تجارت بېلانس د کسر په حالت کې دي، خو که چېرته $IM = EX$ وي، نو ويل کېږي چې تجارت د تعادل په حالت کې دی.

لکه څنګه چې ليدل کېږي د تجارت په ياد شوي بېلانس کې 250 ميليونه افغانۍ کسر ليدل کېږي، نو د يادونې وړ ده، چې و ويل شي، که چېرته تجارت د کسر په حالت کې وي، دغه حالت د تجارت لپاره يو ناخوښه حالت ګڼل کېږي او که چېرته تجارت د مازاد په حالت کې وي نو د تجارت غوره حالت ګڼل کېږي.

بېلانس د يوه معين کال لپاره ترتيبېږي چې د تجارت د بېلانس په کريډيټ لوري کې اسعاري عوايد او په ډېټ لوري کې يې اسعاري مصارف ثبتېږي.

د خدماتو بېلانس:

د خدماتو بېلانس دتادياتو د بېلانس يو فرعي بېلانس دی، چې د خدمتونو صادرات او واردات په کې درج کېږي. البته د خدماتو صادرات د دغه بېلانس په کريډيټ لوري کې او واردات يې په ډېټ لوري کې درج کېږي چې بياهم د خدماتو د بېلانس کريډيټ لوری اسعاري عوايد او د خدماتو د بېلانس ډېټ لوري اسعاري مخارج په خپله لمن کې رانغاړي. د تجارت د بېلانس په څېر په دې بېلانس کې ضروري نه ده، چې تل د موازنې په حالت کې پاتې شي، خو بيا هم که چېرته د خدماتو د صادراتو مجموعي ارزښت په EXS او د خدماتو د وړاداتو مجموعي ارزښت په IMS سره وښودل شي، نو ليکلای شو چې:

تعادل $EXS = IMS$
مازاد $EXS < IMS$
کسر $EXS > IMS$

د خدماتو بېلانس ۱. رقام په ميليون افغانۍ

د خدماتو د صادراتو مجموعي ارزښت	د خدماتو د وارداتو مجموعي ارزښت
۱۵۰	۵۰
	کسر ۱۰۰
۱۵۰	۱۵۰

په پورتنی مثال کې د د خدماتو د صادراتو مجموعي ارزښت 150 ميليونه افغانۍ او د خدماتو

د وارداتو مجموعي ارزښت 50 ميليونه افغانۍ، دی، چې په پايله کې د خدماتو په بېلانس کې يو مثبت توپير يا ماډاد منځته راغلی، چې د حسايي توازن په موخه يا د احصايوي توازن په موخه د خدماتو ډېټ لوري ته يانې هغه لوري ته ثبت کېږي چې کوچنی رقم پکې درج شوی وي.

د بلاعوضه انتقالاتو بېلانس يا (يو اړخيز تادييات)

د يو اړخيزه تاديياتو په بېلانس کې بلاعوضه راکړه ورکړه درج کېږي. په دې بېلانس کې هم بلاعوضه امداد راکړی ورکړي، ډالۍ او نور تادييات درج کېږي چې د اعادې مسؤليت يې نه په حال او نه په راتلونکي کې لازمي گڼل کېږي، نو بلاعوضه انتقالات د بېلانس د هغو ټولو امدادونو او ډاليو مجموعي ارزښت دی چې هېواد ته راوړل کېږي.

د بلاعوضه انتقالاتو مجموعي ارزښت ۸۰	د بلاعوضه انتقالاتو مجموعي ارزښت ۱۰۰
مازاد ۲۰	
	۱۰۰
	۱۰۰

په دې بېلانس کې د تجارت د بېلانس په څېر ضروري نه ده چې د حقيقي موازنې په حالت کې پاتې شي يانې په دې بېلانس کې کسر يا ماډاد منځته راشي.

د سرمايي بېلانس:

په دې ځای کې د سرمايي له بېلانس څخه زموږ مقصد اوږدمهاله سرمايه ده، چې تر يوه کال زيات وخت نيسي. په دغه بېلانس کې له هېواد څخه خارج ته او له خارج څخه د هېواد داخل ته جاري طلبات او تعهدات شامل دی.

د پولي موسساتو د گړندي رشد او سرمايي د مالي اهميت له نظره لازمه ده، چې په دې بېلانس کې مندرج اقلام په ښه توگه توضح شي. يانې د مدت او نوعيت له نظره په ښه توگه توضح شي، چې په اوږد مهاله، منځمهاله او لنډ مهاله باندې و وېشل شي.

د نوعيت له مخې دغه سرمايه گذاري د مستقيمي او غير مستقيمي پانگې اچونې په څېر په دوو برخو وېشل کېږي

مستقيمه سرمايه گذاري: دا هغه سرمايه گذاري ده، چې سرمايه گذار يوه ستره ونډه او کنټرولونکي موقف تر لاسه کړای شي، په داسې حال کې چې غير مستقيمه سرمايه گذاري د لږ ونډې درلودلو له کبله نشي کولای په يوازې سر په تصدۍ کې د قرض د اوراقو يا ونډو اخيستلو له لارې د کنټرول واک ترلاسه کړای شي.

د لنډ مهالی سرمايي بېلانس:

دغه بېلانس له جاري بېلانس څخه منځته راځي. ځکه که چېرته د غه بېلانس مثبت وي، پکار

ده چې مملکت نور لنډ مهاله اسعاري ذخاير نورو هيواونو ته صادر کړي . خو ممکنه ده چې د تاديواتو د بېلانس له رعايت پرته د انتقالاتو نوعة صورت ونيسي. نو په دې اساس د هغې انگېزې له مخې چې د لنډ مهاله سرمايې د انتقال سبب کېږي، درې ډوله يې تشخيص کړای شو.

الف- د عايد انگېزه: کله چې يو خارجي سرمايه گذار نسبت د نرخ توپير ته ، د واردوونکي هېواد د د قيمتي اسهامو په اخیستلو باندې لاس پورې کوي. د مفاد د لاسته راوړلو له نظره لنډمهاله سرمايه گذارۍ په اوږدمهاله سرمايه گذارۍ باندې بدلېږي.

ب - د احتکار انگېزه: ممکن د يوه هېواد د پيسو ارزښت له زياتېدلو د مخه واخستل شي او يا ممکن د اسهامو د قيمت د لوړوالي توقع له وخت څخه وړاندې د اسهامو د اخیستلو سبب شي.

ج: د وېرې انگېزه: د مثال په توگه د سياسي ثبات نشتوالی، پولي تورم، او داسې نور په ځينو هېوادونو کې د شتمنيو څښتنان دې ته وادار کولای شي، چې په لنډ وخت کې خپله شتمني بل هېواد ته ولېږدوي .

د طلا او اسعارو بېلانس

دغه بېلانس د تاديواتو د بېلانس د کسر او مازاد د نښاندو گي کوي، يانې د اسعارو يا طلا د بېلانس دوران يا (S.D.R) (Special drawing Right) يا د ځانگړي اخیستني حق په کي شامل دی. که په يوه ځانگړې دوره ، مثلاً يوه کال کې د يوه هېواد اسعاري او طلايې ذخاير کم شي، دا مانا لري، چې نوموړی هېواد په خپل اصلی بېلانس کې له کسر سره مخ دی او که چېرته د يوه کال په اوږدو کې دغه ذخاير اضافه شي ، دا مانا لري چې اصلی بېلانس مثبت دی.

د شپږم څپرکي لنډيز:

په يوه معينه دوره کې يوه باندني هېواد ته د بل هېواد مجموعي تاديات ، يا له باندني هېواد څخه د هېواد داخل ته تاديات د تادياتو د بېلانس په نامه يادېږي.

په حقيقت کې دغه بېلانس د راکړې ورکړې يو اوږد فهرست دی، چې په پيسو باندني افاده کېږي. په دغه راکړه ورکړه کې طلا، اموال او خدمتونه او بلاخر ربحه او د قرضې قسطونه هم شامل دي.

د تادياتو د بېلانس سنجش له يوه يا څو هېوادونو سره د هېواد په اقتصادي اړيکو پورې اړه لري .

د يادونې وړ ده چې د تادياتو د بېلانس اجزا د تجارت له بېلانس، د سرمايي له بېلانس، د خدماتو له بېلانس، د طلا او اسعارو له بېلانس او بلاعوضه انتقالاتو له بېلانس څخه عبارت دی. د تادياتو په بېلانس کې تر ټولو مهمه برخه دتجارت له بېلانس څخه عبارت ده. د تادياتو بېلانس د درېو حالاتو لرونکي دي، که چېرته د صادراتو مجموعه د وارداتو تر مجموعې لوړه شي، نو ويل کېږي چې تجارت ماډاد بېلانس لري، او که چېرته د وارداتو مجموعي ارزښت د صادراتو تر مجموعې زيات وي ، نوويل کېږي چې تجارت د کسر په حالت کې دی.؛ خو که چېرته د صادراتو او وارداتو مجموعې ارزښت يو تر بله مساوي شي، نو ويل کېږي چې تجارت د تعادل په حالت کې دی.

د شپږم څپرکي پوښتنې

۱. د تاديواتو بېلانس تعريف كړئ؟
۲. د تاديواتو د بېلانس د اجزاؤ نومونه واخلي؟
۳. د FOB په باره كې معلومات وركړئ؟
۴. د تاديواتو په بېلانس كې د معاملاتو د تثبيت معيار څه شى دى، شرحه يې كړئ؟
۵. د تجارت د بېلانس په باره كې معلومات وركړئ؟
۶. د خدماتو بېلانس تعريف كړئ او يوه بېلگه يې وړاندې كړئ؟
۷. مساعد، غير مساعد او ماډاد بېلانسونه له مثال سره واضح كړئ؟
۸. مستقيمه او غير مستقيمه سرمايه گذاري تعريف كړئ؟
۹. د عايد احتكار او وېرې انگېزې څه شى دي شرحه يې كړئ؟
۱۰. د SDR څه شى دى، په اړه يې معلومات وركړئ؟
۱۱. د SDR څه وخت منځته راځي واضح يې كړئ؟

د خارجي تجارت د سياستونو وسايل او د آزاد تجارت اغېزې

ټوليزه موخه:

د باندني تجارت د سياستونو او په ازاد تجارت باندې د هغه د اغېزو په هکله معلومات تر لاسه کول ددې خپرکي عمومي موخه تشکيلوي.

د زده کړې موخې: د دې خپرکي په پای کې به محصلين وکړای شي د لاندې مواردو په هکله معلومات تر لاسه کړي:

- د ډامپنگ سياست څه شی دی؟
- د بازار ډولونه کوم دي؟
- نا محدوده ازادې څه شی ده؟
- د قېمت سياستونه کوم دي؟
- تعرفې څه شی دي؟
- مستقيمي او غير مستقيمي اعانې څه شی دي؟

لومړی: د آزاد تجارت اغېزې:

د خارجي تجارت له مهمو عواملو څخه يو هم د هېوادونو ترمنځ په ملي اقتصاد کې د توليد د شته عواملو له کمي او کيفي توپير څخه عبارت دی. په ځينې هېوادونو کې د توليد ځينې عوامل د نورو هېوادونو په پرتله پريمانه پيدا کېږي. د کار او تخصص نړيوال وېش ايجابوي چې له پريمانه عواملو څخه زياته استفاده وشي.

که چېرته څو تعبيې يانې د تجارت او عواملو سوق کول د حکومت له مداخلې پرته ترسره شي، تخصص او د مهارتونو زياتوالی ممکن په ټولو هېوادونو کې درفاهيت کچه پورته يوسي. ممکن يو هېواد د سيالۍ په نړيوال ډگر کې هغه وخت بريالی شي، چې له خپلو ارزانه عواملو څخه غوره استفاده وکړي.

په دې توگه د توليد اندازه، د استخدام فيصدي او د ژوند کچه په ټولو هېوادونو کې لوړولای

شي، خو د عمومي رفاهيت حدود چي د کار او تخصص د وېش او تجارت له کبله ميسره ده، د ترانسپورټ د مصارفو او د بازار د شکل له لارې تعېنېږي، ځکه چې د اجناسو قيمتونه د هېوادونو ترمنځ اقلًا د ترانسپورټ د مصارفو په اندازه توپير لري. نړيوال تجارتي وسايل او سياستونه:

۱. د بازار ډولونه:

A: غير محدوده آزادي: دغه عنوان د نړيوال تجارت په ډگر کې د يوه هېواد په وړاندې د هېڅ ډول موانعو د نه ايجاد کېدلو مفهوم افاده کوي او ازاد بازار د نظام مطابق په ازاد رقابت باندې اتکا کېږي. که چېرته د ټولو هېوادونو او اجناسو لپاره د ازادۍ شرايط برابر نه شول، نو په ورته صورت کې د سيمې يا اجناسو په اساس له محدود رقابتي بازار څخه بحث کېږي. له همدې کبله د اجناسو د مصرف له نظره په نړيوالو بازارونو کې د بازار د وضاحت په موخه د مولدو هېوادونو او سوداگرۍ د خونو له لوري نندارتونونه او کانفرانسونه دايرېږي تر څو بازار په ښه توگه واضح شي.

B: د خارجي تجارت انحصارات: دغه انحصارات معمولا د دولتونو له لوري (هغه دولتونه چې د ستر مرکزي اقتصاد لرونکي وي) موخه يې د عامه منفعت د تامين په موخه د خارجي تجارت د کنترول لپاره وضع کېږي او له همدې کبله د منځته راتلونکو عوايدو په واسطه د مملکت د اقتصادي ودې امکانات تامينېږي.

په نورو هېوادونو کې د قيمت د تثبيت، د وارداتي سهميو د تعين او داسې نورو په څېر د داخلي سياست وسايل په کار اچول کېږي، چې په نړيوال بازار کې د هغوی د غړو لپاره غوره برياليتوب ترلاسه کړي.

څنگه چې په نړيوال تجارت کې انحصاري کوششونه د رقابت په اساس د تخصص د اهدافو مخالف دي، نو په دې توگه ويل کېږي چې دغه ډول انحصارات د توليد د غلطې رهبرۍ موجب گرځي او د هېوادونو د نسبي مزيت اثرات محدودوي او د ځان بسنې د سياست په توگه يو هېواد د ازاد تجارت له رېښتينو گټو څخه گوښه کوي.

۲. د قېمت سياست: د قيمت له سياست سره په تړاو ويل کېږي، چې صادرات او واردت، د شيانو، خدمتونو او سرمايي انتقالات په مستقيمه او غيرمستقيمه توگه د قيمت د سياست په واسطه تنظيمېږي. دغه ډول مهم سياستونه په لاندې ډول دي:

a: تعرفې: له هغو مبالغو څخه عبارت دي، چې د صدور يا ورود په صورت کې د دولتونو له لوري په اجناسو باندې وضع کېږي او دولت يې د اجناسو له مالکينو څخه را ټولوي.

b: اعانه او جوايز: د صادراتو د تقويې په موخه له اعانې او جوايزو څخه استفاده کېږي. په دې مانا چې د صادراتي توکيو د مؤلېدينو د مصارفو يوه برخه د دولت له لوري ورکول کېږي.

همدا شان شونې ده چې دغه کومکونه د مالي معافیتونو، د صادراتو لپاره د دولتي تضمینونو او داسې نورو په توګه وړاندې شي.

اعانه په خپله په دوو برخو یانې (موثرې اعاني او تعهد شوې اعاني) یا مستقیمې او غیر مستقیمې اعاني په څېر دسته بندې شوی ده چې په لاندې ډول واضح کېږي:

مؤثره اعانه: له هغو تادیاتو څخه عبارت دي، چې اصلاً یې دولت صادروونکو ته ورکوي. په داسي حال کې چې له تعهد شوې اعاني څخه یوازې، دولت صادروونکو ته د پلور د تضمین وعده ورکوي او له صادروونکو سره د دغه ډول اعاني ژمنه کېږي چې د معاملې د طرفینو هېوادونو ترمنځ سیاسي ترینګلتیا او بې ثباتي شتون ولري.

مستقیمه او غیر مستقیمه اعانه: د مستقیمې اعاني په صورت کې دولت د صادروونکو د لګښتونو یوه برخه پرغاړه اخلي او صادروونکو ته ورکول کېږي، په داسې حال کې چې د غیرمستقیمې اعاني په صورت کې دولت له شرکتونو څخه د ځینې مالیاتو له اخستلو څخه تېریږي.

c: حمایتي پیروندنې: د دې لپاره چې په ځایي او نړیوالو بازارونو کې د صادراتي توکیو قیمتونه کموالی ونه مومي، دولت حاضرېږي چې اجناس په یوه معین قیمت سره واخلي، لکه په امریکا کې چې غنم د دولت له لوري اخستل کېږي.

d: د ډمپنګ سیاست: ډمپنګ په لغت کې د قیمت ماتولو په مانا دی، چې تعریف یې په لاندې ډول وړاندې کېږي:

په باندني بازار کې تر داخلي قیمت په لږه بیه سره د شیانو پلورل د ډامپنګ په نامه یادېږي. دغه وسیله د قیمت یواختلافي سیاست دی چې موخه یې د صادراتو له تقویې او د پرديو بازارونو له اشغال څخه عبارت ده.

پدې سیاست کې له ثابتو مصارفو سره فیصدي قیمت هم جمع کېږي او په داخلي پلور باندې و ر اضافه کېږي.

له همدې کبله ویل کېږي چې ډامپنګ په باندنيو بازارونو کې تر داخلي بازارونو په کم قیمت سره د شیانو له پلورولو څخه عبارت دی.

د تصدې د اقتصاد له مخې ویلای شو؛ چې دغه یو معقول سیاست دی، ځکه کله چې یو شرکت له صرفه جویې څخه د استفادې له کبله د تولیداتو مقیاس زیاتوي، خو په داخلي بازار کې د ټولو تولیداتو د پلور امکان شتون ونه لري، نو غوره ده چې د خپلو تولیداتو یوه برخه په لږ قیمت سره په خارجي بازارونو کې و پلوري، چې باندنی بازار اشغال کړي او سیالانو ته ماتې ورکړي او له هغه وروسته په هغه ځای کې هم قیمت ته لوړوالی ورکړي.

خو د ملي اقتصاد له مخې ویل کېږي چې ډمپنګ په صادرونکي هېواد کې د ټولنیز تولید د

تقليل لامل گرزي. په دې مانا چې ممکن د توليد له عامل څخه په نورو برخو کې غوره استفاده وشي. ځکه په لومړي سر کې زیاتره ډمپنگ کوونکي شرکتونه په بازارونو کې د نسبي مزیت لرونکي وي او د خپلو فروشاتو په وخت کې له اصلي تمام شد قیمت سره هم کومه ستونزه نه لري او څنګه چې دغه مشخصي تصدياني په خارج کې په لږ قیمت سره خرڅلاو ته ادامه ورکولای شي، نو داخلي مصرف کوونکي متضرر کېږي.

په انحصاري توګه د صادراتې اجناسو د قیمت تثبیت: په سوسیالستي هیوادونو کې له دې روش څخه د استفادې له کبله دولت د خارجي تجارت اداره په خپله ولکه کې اخلي او د اجناسو قیمتونه معمولاً په تیته سطحه کې تعینوي ترڅو په دې توګه خارجي بازارونه اشغال کړي.

۳. **مقداری سیاست:** لکه څنګه چې لیدل کېږي د قیمت سیاستونه په غیر متسقیمه توګه د صادراتو تصامیم متاثر کولای شي، خو مقداري سیاستونه د صادراتې او وارداتې توکیو کمیت او نوعیت تثبیتوی چې مهم یې په لاندې ډول مطالعه کېږي:

a: د صادراتو او وارداتو منبع: له نظامي، روغتیايي او اقتصادي نظره د شیانو د صدور او ورود منبع بلل کېږي.

b: سهمیې: د سهمیو یا تامین د خارجي تجارت معمولي وسیله ګڼل کېږي. یانې د وارداتو د مستقیم تهدید وسیله ده. خو په هغو کې د تعرفې مقایسه زیاته ده. له همدې کبله د ممالکو ترمنځ دوه اړخیز تجارت زیات په اوج کې و، د نړیوال تجارت د قراردادونو مهمه موضوع جوړوي. اجمالي سهمیې یوازې د یوه جنس د مجموعي وارداتو مقدار تعینوي. د وارداتي مملکت انتخاب او سهمیې هر واردوونکې په رقابت کې اچوي. په داسې حال کې چې اختلافي سهمیې له واردوونکو هېوادونو څخه د وړاداتو فیصدي هم تعینوي. د ورته مال د وارداتي سهمیو د تعین له لارې د وارد شویو اجناسو قیمت هم متاثرکېږي او دغه تاثیرات هغه وخت لا زیاتېږي، چې د اسعارو د کنترول له سیاست سره یو ځای شي. په بل عبارت په دې صورت کې نه یوازې دا چې له مختلفو هېوادونو څخه د مختلفو اشخاصو په واسطه د وارداتو فیصدي تثبیتېږي، بلکې په ورته حال کې د اسعارو مقدرا هم د واردوونکو په لاس کې ورکول کېږي.

c: تجارتي جواز نامې: د تجارتي جواز نامو ورکړه، چې د وړاداتو یا صادراتو د مقدار د تنظیم په موخه مهم دي، د تجارت تر ټولو پرمختللی او له تبعیص نه ډکه وسیله ګڼل کېږي. ځکه د صادراتو او وارداتو لپاره ځانګړې جواز نامې لرل تعمیم کېږي.

d: د صادراتو او وارداتو مقداري تثبیت: په داسې حال کې چې د سهمیې تعین او د اجازه لیکونو ورکړه یو داسې خارجي سیاست دی چې د افرادو په تصامیمو پورې اړه لري، خو د مقداري تثبیت په سیاست کې د دولتي شعباتو له لوري د ټولو صادراتو او وارداتو مقدار او څرنګوالی تثبیتېږي. نو ویل کېږي، چې په ورته صورت کې انفرادي جوازنامې او سهمیې بې اثره دي.

۴. **اسعاري سياستونه:** هر اسعاري او پولي سياست په خارجي تجارت باندې ضمني اغيزې لري. په دې مانا چې د پولي او کريدیټي سياستونو بدلون د هېواد په داخل او خارج کې د پولي ارزښت د زیاتوالي او لږوالي لامل گرځي، په ورته صورت کې د تادیاتي سیستم د تنظیم په واسطه د دولت اسعاري سياست کولای شي په غوره توګه د هېواد خارجي سياست تنظیم او رهبري کړي. دغه ډول سياستونه په لاندي ډول مطالعه کېږي:

a: د پولي تورم يا پولي انقباض سياست يا (انفلاسیون او ريفلاسیون): لکه څنګه چې په داخل کې د مزد او قیمت دتغیر له امله په ورته وخت کې صادرات او واردات هم متاثر کېږي، يانې کله چې د پولي انقباض سياست تر لاس لاندي وي، نو د اجناسو قیمت او د مزد نرخ کمېږي او واردات کمېږي او صادرات اضافه کېږي، خو د پولي تورم په صورت کې حالت دغه معکوسه بڼه اختیاري وي.

b: د تبادلې د نرخ سياست: پدې صورت کې د پورتنی سياست په خلاف د اسعارو په مقابل کې د پیسو داخلي ارزښت ته تغیر ورکول کېږي او د ارزي تنزیل په صورت کې صادرات اضافه کېږي او واردات کمېږي. برعکس د ارزښت د زیاتوالي پرمهال صادرات کمېږي او واردات اضافه کېږي. په ورته صورت کې د اسعارو په یوه کنترول اقتصاد کې د هېواد او مختلفو اجناسو لپاره د تبادلې د نرخ اختلافی سياست د تطبیق امکان هم موجود دی. په دې صورت کې باید د تبادلې ګڼ نرخونه مطالعه شي.

c: د اسعارو کنترول: په دې حالت کې د تادیاتو د بېلانس تعادل د تجارت له انحصار او اسعاري معاملاتو سره شونی کېږي. ځکه اسعار، د تبادلې نرخ او تجارت د دولت په اختیار کې وي چې ټولي برخې یې د تادیاتو د متعادل بېلانس د شرایطو مطابق د دولتي اداراتو له لوري تعین او تثبیتېږي. پدې سیستم کې د اسعارو ورکړه د معینو اجناسو د وارداتو لپاره ترسره کېږي او وارداتي اجناس د هغوی د اهمیت له نظره په اقتصاد کې وېشل کېږي.

دخدماتي او سرمایوي معاملاتو په ساحه کې د اسعارو د کنترول موفقیت، نسبت د شیانو تجارتي معاملاتو ته زیات دی، ځکه په تجارتي معاملاتو کې د قاچاقو امکانات زیات دي.

۵. **تجارتی قرار دادونه:** په تجارت کې د طرفینو ترمنځ د ستونزو د له منځه وړلو په موخه تجارتي قراردادونه د یوې غوره وسیلې په توګه پیژندل کېږي. پدغو قراردادونو کې د دواړو لوریو قدرت او ځواک د معاملې لپاره د هغوی اړتیا او د قرارداد څرنګوالی تعینوي. د ډول او شکل له مخې تجارتي قرار دادونه پردوو برخو ویشل شويدي.

a: کلاسیک تجارتي قراردادونه (خو اړخیز): په ورته ډول قرار دادونو کې د هر هېواد او واردونکي پر وړاندې یو ډول چلند کېږي. د مثال په توګه د ټولو واردونکو لپاره د تعرفې یو ډول نرخ تعینېږي او له کمترین تجارتي محدودیت (تر ټولو ښکته ګمرکي تعرفې) څخه استفاده کېږي. په دغو قراردادونو کې د تعرفې د تعین، د نمایندګیو د تاسیس، بیمې، د مالیاتو د صدور د تعین

او داسې نورو په څېر موضوعات درج کېږي او اوږد مهاله (حد اقل 15 کاله) وي.

b: ميرکانتليستي نيو تجارتي قرار دادونه (دوه اړخيز): دغه ډول قرارداد د نړيوال بحران او د کلاسيکو د آزاد تجارت له عقايدو څخه د گرزیدلو له اثره منځته راغلي دي. په دغو قراردادونو کې د مساوي شرايطو د اعطاپه ځای ټولو ته د بامثل چلند ته ځای ورکړل شويدي او د معاملې د لوريو هېوادونو ترمنځ تبعيض موجود دی او له همدې امله پدې سيستم کې د G.A.T.T معيارات حتمي نه و، بلکې هر هېواد بايد د خپل ځان لپاره يو تجارتي دريځ خپل کړي وای چې په هغه کې د هغوی د قسمي خود کفایې له هڅو سره د اسعارو کنترول ته هم ځای ورکړل شويدي.

ځينې خلک دوه اړخيزتجارتی قراردادونه د غير پولي يا غير جبراني يا تصفيوي قراردادونو په نامه هم يادوي. په دغه دوه اړخيز يا دو جانبه تجارت کې بارترې او لنډ مهاله قراردادونه شامل دي.

د اووم څپرکي دمطالبولنډيز:

لکه څنگه چې ليدل کېږي د خارجي تجارت د سياستونو وسایل او د ازاد تجارت اثرات د خارجي تجارت تر ټولو مهم عوامل دي. د دې فصل په اوږدو کې د بازار د ډولونو موضوعات، د قيمت سياست، انحصارات، تعرفه، اعانه او جوايز، د اعاني ډولونه، حمايو ي خريداري، د ډمپنگ سياست، د دې سياست په برخه کې د ملي او تصدې اقتصادونو نظريات، په انحصاري توگه د صادراتي او وارداتي اجناسو تثبيت، مقداري سياستونه، د صادراتو او وارداتو منع کېدل او د هغوی په ځای د صادراتو ځای ناستی کېدل، تجارت سهميې او اجازه ليکونه، د صادراتو او وارداتو ثبت کېدل او له هغوی څخه داستفادې ډول، انفلاسيون او ډيفلاسيون، د هغوی د منځته راتلو علتونه او د هغوی د مهار کېدلو لارې چارې، د تبادلې نرخ او د اسعارو کنترول، تجارتي او کلاسيکي قراردادونه او داسې نور موضوعات په لنډه توگه مطالعه شول.

په ځينې اقتصادونو کې يو لړ عوامل د نورو هېوادونو په پرتله په پرېمانه توگه موندل کېږي. تخصص او د کار نړيوال وېش دا ايجابوي تر څو له پرېمانه عواملو څخه په زياته کچه استفاده وشي. يوه بله موضوع چې د يادونې وړ ده، لدې څخه عبارت ده چې G.A.T.T په 1995 ام ميلادي کال کې خپل ځای W.T.O يا د سوداگرۍ نړيوال سازمان ته پرېښود، او لامل يې دا و، چې گاپ د سوداگرۍ يو نړيوال موقتي سازمان و، او يوازې د شيانو يا اجناسو تجارت يې په بر کې نيوه، پداسې حال کې چې د تجارت نړيوال سازمان د اجناسو تر څنگ د خدمتونو او د فکري مالکيت د حقوقو تجارت هم په بر کې نيسي او د نړيوال تجارت د يوه سازمان په توگه منځته راغلی او دځانگړو اصولو لرونکی دی.

د اوم خپرکې پوښتنې:

۱. د باندنۍ سوداگرۍ په هکله معلومات ورکړئ؟
۲. د نړيوال تجارت وسايل کوم دي، شرحه يې کړئ؟
۳. د ازادې سوداگرۍ اثرات بيان کړئ؟
۴. تعرفه تعريف کړئ؟
۵. اعانه او جوايز څه شی دي؟
۶. موثره اعانه تعريف کړئ او له مثال سره يې واضح کړئ؟
۷. متسقيمه او غير متسقيمه اعانه تعريف کړئ؟
۸. د Dumping د سياست په اړه معلومات ورکړئ؟
۹. د تجارتي اجازه ليکونو د ډولونو په اړه معلومات ورکړئ؟
۱۰. سهميه څه شی ده تعريف يې کړئ او له مثال سره يې واضح کړئ؟
۱۱. انفلاسيون او ډيفلاسيون څه شی دي؟
۱۲. د اسعارو کنترول څه شی دی؟

د وارداتو د تعویض تجارتي سیاست

ټولیزه موخه

پدې خپرکې کې د وارداتو د تعویض په اساس د صنعتي انکشاف دلایل وړاندې کېږي.

د زده کړې موخې: د دغه فصل محصلینو ته د لاندې موضوعاتو د زده کړې زمینه برابرېږي

- د تادیاتو د ستونزو له منځه وړل
- د عاید تدریجي وده او د معقول انکشافی سیاست تعقیب.
- د نفوس له زیاتوالي سره په موازي توګه د کامل استخدام زیاتوالی
- دمفاد او اقتصادي انکشاف زیاتوالی

په زیاتره مخ پر ودې هېوادونو کې د صنعتي انکشاف لپاره هڅې روانې دي. د دغو هڅو له لړ څخه یوه هم د وارداتو د تعویض له لارې د صنعتي انکشاف له ودې څخه عبارت ده. د صنعتي مصرفي اجناسو لپاره د بازار شتون یې د دلیل په توګه وړاندې کېږي. داسې فکر کېږي چې که چیرته د ځینو اجناسو واردات کنترول شي، داخلي تولید یې ځای ډکولای شي چې له کبله یې په ضمن کې ملي عاید او استخدام اضافه کیدلای شي. د صنایع ارتباطي اثرات د صنعت د خصوصي سکتور د پراختیا لامل ګڼل کېږي.

د تجارت د وارداتو د تعویض د سیاست په برخه کې د ورته انکشافی سیاست د موفقیت د شرایطو، مشکلاتو او د وارداتو له تعویضی انکشاف بحث کېږي.

اول: د وارداتو د تعویض په اساس د صنعتي انکشاف دلایل:

۱. زیاتره مخ پر ودې هېوادونه عقیده لري چې اقتصادي او صنعتي انکشاف یو د بل په تعادل کې قرار لري. دغه عقیده د ورځنیو پر مخ تللیو اقتصادي ممالکو له تاریخ څخه استنباط شویده او په زیاتره حالاتو کې د کرنې شغل د یوه کم ارزښته شغل په توګه

تلقي کېږي او دا چې د دنن ورځې زیاتره پرمخ تللي هیوادونه د هغوی د کرنې په پرمختګ کې له پرمختللیو هېوادونو سره تړلي دي، له پامه غورځول کېږي. لکه کاناډا، استرالیا، نیوزیلنډ، ډنمارک او داسې نور.

دغوممالکو د وارداتو د تعویض په پیل کې د نیم کاره وارداتي اجناسو په بسته کارې لاس پورې کړ او دغه ډول کار تمام محصول دملي افتخار په توګه پیژني. ځینې وخت لیدل کېږي چې د نیم کاره اجناسو واردات او په داخل کې د هغوی بسته کاري، نظر د کار تمامه تولید ته قیمت ته تمامېږي، خو توقع کېږي چې د داخلي بازار له اشغال سره د تولیداتو توسعه په اقتصاد کې ارتباطي اثرات منځته راوړي او د نیم کاره اجناسو، تولیدي صنایعو او ټولو اړوند صنایعو د انکشاف سبب ګرزي. دا خبره پر ځای ده چې په مخ په وده هېوادونو کې د مصرفي اجناسو لپاره تقاضا شتون لري، خو د ورته اجناسو د تولید زیاتوالی د سرمایې، ماهره کارګرانو، غوره تکنالوژي او داسې نورو مستلزم دي. معمولاً مخ په وده هېوادونه د دا ډول عواملو لپاره مقدار په خپل اختیار کې لري له همدې کبله د هغوی صنعتي انکشاف په هره مرحله کې له ستونزو سره مخامخ کېږي.

۲. په مخ په وده هېوادونو کې د وارداتو د تعویض او صنعتي انکشاف لپاره دویم دلیل دا دی چې په دغو هېوادونو کې صادراتو لپاره تقاضا د هغوی د وارداتو په پرتله ګړندی ده او له همدې کبله ویل کېږي چې نوموړي هېوادونه د دغو دواړو د تعادل لپاره د وارداتو یوه برخه کموي. کله چې د یوه وارداتي جنس لپاره تقاضا د عاید په اساس لږ اترجاعي وي، نو بیا باید هغه جنس په داخل کې تولید شي.

له همدې کبله د وارداتو د تعویض سیاست د دا ډول اجناسو په برخه کې پر ځای دی. دغه ډول ادعاغذایي موادو او خامو موادو د وارداتو په برخه کې هم صدق کوي. باید په یاد ولرو چې د هر جنس او هر هېواد په مورد کې د قسمي مطالعاتو د نشتوالي په صورت کې یوازې د مخ پر وده هېوادونو ضعیف صادراتي موقعیت د وارداتو د تعویض په اساس د صنعتي انکشاف یوازنی دلیل نشی کیدلای. له بل لوري د یوه وروسته پاتې هېواد وارداتي ظرفیت د هغه جنس د صنعتي کېدلو لپاره یوازې د هغوی په صادراتي در آمد پورې تړاو نلري، بلکې د غه ظرفیت د سرمایې، انتقالاتو، بلاعوضه کمکونو او داسې نورو په څیر د نورو عواملو تابع دی.

۳. په صادراتو باندې د وارداتو د تعویض هڅه هیڅکله هم بې اثره نده. ځکه له یوه لوري حمایتي روش د پرمختللیو هېوادونو د صادراتو د تقلیل سبب کیدی شي او له بل لوري د هغوی د وارداتو تقلیل د پرمخ تللیو هېوادونو د صادراتو د تقلیل سبب کېږي او د مخ په وده هېوادونو په صادراتو کې تقلیل لږ رهاګرز څخه واقع کیدلای شي چې د هغوی لږ سرمایوي منابع او ماهر کارګران ممکن د صادراتو له سکتور څخه وایستل شي او د وارداتو تعویضي سکتور ته چې مورد حمایه ده او عاید پکې لوړ دي، انتقال کړي.

۴. د وارداتو د تعویض بل دلیل په غیر کرنیزو رشتو کې د استخدام په زیاتوالي باندې

متکي دی. پدې احصایه کې ویل کېږي چې صنعتي انکشاف لدې کبله اړین دی چې د استخدام انکشاف د کاري قوې لپاره عاطل پیدا کوي او د تکنالوژۍ انکشاف هم په کره کی د کار قوی عاطلي او بیکاري زیاته کړي او له همدې کبله باید صنایعو ته انکشاف ورکړل شي تر څو استخدام اضافه شي. البته د استخدام ستونزه د مخ په وده هېوادونو یوه مهمه ستونزه ګڼل کېږي. خو د تعویضي وارداتو حمایه شویو صنایعو ته د سرمایې د سوق معقولیت د پوښتنې وړ دی. له همدې کبله په انکشافی سیاستونو کې باید خرچ ته زیاته پاملرنه وشي او تر لاسه کړي چې د وارداتو د تعویض حمایوي سیاست د صادراتو د سکتور د زیات انکشاف په پرتله بیکاري تر کومه حده کمولای شي. د دغو هېوادونو دکرهڼې په سکتور کې د بیکاره قواؤ موجودیت له ټیټ مولدیت څخه منځته راځي. په کرهڼه کې د کار د مولدیت د زیاتوالي چاره د سرمایې د تشکیل زیاتوالی دی، البته په کرهڼه کې د کار اضافي قوه د سرمایې د تشکیل د زیاتوالي غوره منبع ده، خو باید فکر وشي چې لدې منبع څخه په کوم سکتور کې غوره استفاده کېدلای شي.

۵. د وارداتو د تعویض لپاره بل مهم دلیل د تریبوي تعرفو له وضع کېدلو اود نوي تاسیس لپاره د باندنۍ پانګې له جلوبلو څخه عبارت دي، البته دغه تعرفې موقتې دي. پدې ځای کې د داخلي او خارجې حرفه جویې د ایجاد په موخه د دولت مداخله مجاز ده. کله چې د صنعتي انکشاف په اوایلو کې دغه ډول صرفه جویې شتون نلري، نو نوي تاسیس شوي صنایع له ستونزو سره مخ وي. دهغوی حمایه لازېمي ده، په داسې حال کې چې ټولنه د لوړو قیمتونو له پرداخت څخه متضرر ه کېږي خو په راتلونکي کې د تولید دمصارفو د تقلیل په موخه د دا ډول خسارې قبلیدل په ځای خبره ده. د نوزاده صنایعو په دوره کې باید احتیاط وشي چې اکثره خارجې مولدین هڅه کوي تر څو د خپل تولید د شعباتو او نمایندګیو له تاسیس سره مستقیماً د مملکت له داخلي بازار څخه له موانعو پرته استفاده کوي. پدې توګه د نوزاده صنایعو د بازار سهم محدودوي

د وارداتو د تعویض لپاره په پورتنیو دلایلو برسېره یو لړ نور هم د یادولو وړ دي:

- د تادیاتو د بېلانس د ستونزی له منځه وړل.
- د جنګ او بحران په وختونو کې د اقتصادي تړاو له ویرې له منځه وړل.
- د عاید تدریجي وده او د معقول انکشافی سیاست تعقیب

د ملګرو ملتونو سازمان د وارداتو د تعویض لپاره پورتنی دلایل په لاندې توګه خلاصه کوي:

- د نفوس زیاتوالی موافق د استخدام زیاتوالی.
- له وابستګی څخه د ازادې د سیاست تعقیب.
- د اقتصادي انکشاف له کبله د مفاد زیاتوالی.

سربېره پردې پدې وروستيو کلونو کې ځينې مخ په وده هېوادونو چې د وارداتو د تعويض سياست يې غوره کړيدی، لکه هندوستان، پاکتستان، فلپاين، افريقايي هيوادونه او د لاتيني امريکا هېوادونه، دغه سياست د يوې ښې انکشافی وسيلې په توگه توصيفوي. البته په دې برخه کې يې ستونزې هم درلودې چې مهمې يې په دويمه برخه کې په لاندې ډول تشریح کېږي:

دوهم: د وارداتو د تعويض د انکشافی سياست ستونزې

د اقتصاد د علم ځينې علماء عقیده لري چې که څه هم په خپل پيل کې موفق وي، خو د مصرفي وارداتو د تعويض لپاره اقتصادي ساختمان ته په داسې ډول تغير ورکول کېږي چې پخپله دغه ساختمان د نيم کاره موادو او سرمايوې وسايلو د وارداتو د تعويض په انکشافی لاره کې موانع ايجاد نکړي. دغه مسايل لاندې موضوعات په بر کې نيسي:

۱. **اقتصادي کفايت:** د وارداتو تحديد چې د صادراتو د تحديد سبب هم گزري، شايد د اسعارو د کنترول سبب هم وگزري. د اسعارو قيمت په ټيټ نرخ کې تعينېږي او په دې توگه اسعار لا هم صادرات کموي. پدې توگه اسعار يوازې د وارداتو د تحديد له طريقه صادراتي عايد په کموالي سره جبران کوي. په اقتصاد کې يې واقعي پایله د توليد د عواملو د نا مناسبې رهبري او اقتصادي کفايت تقليل دی. چون د نيم کاره سرمايوې اجناسو او د ځينې خامو موادو توليد د هېواد په داخل کې نشته، نو ځکه خو داسعارو زیاته اړتيا ليدل کېږي. په دې صورت کې د توليد عوامل له صادراتي صنايعو څخه چې په نړيوال بازار کې مولد تر او د رقابت د زيات قدرت لرونکي دي، خارجېږي او په حمايوې صنايعو کې انتفاليږي. چون تعرفه يوازې يو جنس يا يو محدود تعداد اجناس حمايه کولای شي، نو پدې توگه يو ناقص يا نيمگړې اقتصادي ساختمان منځته راوړي
۲. **تخنیکي بې کفايتي:** حمايوې سياست، حمايه شويو صنايعو ته د انحصاري شبکې بڼه ورکوي. د تخنیکي اصلاحاتو زوق کموي، ځکه د متصديانو مفاد د تعرفې له لارې مصؤن شويدي. په ورته توگه که چيرته د سرمايې د تشکيل په لاره کې د متصديانو مفاد په کار ولوېږي، بيا هم ممکن په نورو رشتو کې سرمايه گذاري شي، خو دغه حالات عمومي قاعده نشي کيدلای ځکه په انکشافی هېواد کې سياسي عدم استقرار عام شکل لري او متصديان هڅه کوي تر څو په گړندی توگه خپل مفاد د سرمايه گذاري په ځای کوم بل مصؤن ځای ته ولېږدوي.

۳. **د پس انداز (تسه) خلا:** د تصدي د تاسيس په باره کې د مخ په وده هيوادونو بله ستونزه د سرمايې له قلت څخه عبارت ده. دا سرمايه هغه مهال زياتيدلای شي چې د داخلي پس انداز امکانات ميسر وي او يا خارجي پس انداز د صادراتو له زياتوالي څخه منځته راغلی وي. خو که چيرته د وارداتو تحديد د صادراتو د کچې د تقليل سبب

وگرزي، نو له خارجي منابعو څخه د سرمايي د تشکيل امکانات کمپري. په دې برسیره پر مختللي هېوادونه په هغو رشتو کې له سرمايه گذارۍ سره علاقه لري، چې هغوی په خپله دغو اجناسو ته اړتيا ولري (يعنی خام مواد). نو د خارجي سرمايي جلب د تعويضي وړاداتو د صنايعو لپاره وړاندې کوي.

۴. **محدود بازار او لير عايد:** د مخ په وده هېوادونو بازارونه معمولاً کوچني وي، له همدې کبله د کتلوي توليد لپاره چندان مساعد نه گڼل کېږي. په ورته هېوادونو کې د خلکو د رانيولو قدرت او عايد هم لير وي، له همدې کبله د توليد مقدار مطلوب ظرفيت ته نشي رسيدلای. کوچني بازارونه د عايد په کموالي برسیره د نفوس لږ شمېر لري. د مثال په توگه د يوڅلويښت افريقايي هېوادونو له جملې څخه يو ديرش يې تر 10 ميليونه لير نفوس لري، چې هغه هم په تيت او پرک ډول پراته وي.

۵. **له وارداتي تعرفو څخه طرفداري:** څنگه چې دولتونه د وارداتي تعرفو له درکه ښه او اسانه درآمد لري، په ځينو هېوادونو کې د دولتونو تر 40% هم زيات عايد تشکيلوي، نو په همدې اساس دولتونه د ورته تعرفو له وضعيت څخه طرفداري کوي.

۶. **د نيم کاره موادو توليد او بې تعرفې خام مواد:** په ځينو هغو مخ پر وده هېوادونو کې چې د وارداتو د تعويض سياست په مخ بيايي، د نيم کاره او بې تعرفې خامو موادو وارداتو ته ادامه ورکوي تر څو د داخل تمام شد قيمت اوچت نشي، خو په زياتره حالاتو کې د وارداتي تعويض شوي جنس وارېدېدل په مراتبو په داخل کې د توليد شوي جنس په پرتله ارزانه پريوزي. د مثال په توگه په سعودي عربستان کې د يو من غنمو توليد د ورته مقدرا وارداتي غنمو په پرتله څو چنده قيمته تمامېږي.

۷. **د حکومت په انکشافی او اجتماعي سياست کې عدم وضاحت:** کله چې د حکومت انکشافی سياستونه واضیح او څرگند نه وي، نو سياستي عدم استقرار انکشافی اهدافو ته مبهمه او ناڅرگنده بڼه ورکوي. د هغه تر څنگ د حکومت انکشافی سياستونه د ټولني د فرصتي مصارفو په پرتله د کار قيمت زياتوي چې د کار او سرمايي د غلطې او ناسمې رهبرۍ لامل گرزي.

درېيم: د وارداتو د تعويض د سياست د برياليتوب شرايط

پکار ده چې دانکشافی سياست په توگه د وارداتو تعويض بايد له هغو اجناسو څخه پيل شي، چې په داخل کې ورته تقاضا شتون ولري او د ملي اقتصاد د عواملو له تجهيز سره موافق وي، د توليد تخنيک د ملي اقتصاد له ځواک سره تطابق ولري، نيم کاره خام مواد په داخل کې تيار شي او بلاخره پرمختللي هېوادونه خپل تجارتي سياستونه سره د دغه انکشاف په لاره کې خنډونه ايجاد نکړي.

همدا جمله د ورته سياست د موفقيت شرايط او امکانات په لنډه توگه په ځان کې را نغاړي چې ددغو مطلوبه شرايطو تفصيلات په لاندې ډول واضيح کېږي.

۱. د بازار د تقاضا رعايت: د بازار د تقاضا رعايت دا معنا لري چې بايد تر بحث لاندې اجناس د عمومي تقاضا په يوه لوري کې ځای ولري او دغه اجناس له هغو ضروري اجناسو څخه عبارت دی چې د هغوی لپاره تقاضا نسبتاً ارتجاعي وي، لکه غذا، لباس او داسې نور.

پوهيږو چې په مخ په وده اقتصادونو کې د عايد يوه زياته برخه په غذايي موادو باندې مصرفېږي، څنگه چې د هغوی لپاره تقاضا نسبتاً لږ ارتجاعي ده، له همدې کبله د عايد له زياتوالي سره د اضافه شوي عايد لږه برخه د دغو مصرف شويو اجناسو لپاره تقاضا اضافه کوي چې دغه حالت د هغو اجناسو د صنايعو د انکشاف سبب هم گرزي. پدا سې حال کې چې په پر مخ تلليو هېوادونو کې د عايد 1/5 برخې څخه کمه برخه يې په غذايي موادو باندې مصرفېږي، له همدې کبله هغه بهترينه نقطه چې له هغې څخه دوراداتو تعويض پيل کېږي، د غذايي موادو له سکتور څخه عبارت دی.

همدا شان په کم عايد طبقو کې نژدې 10% عايد په لباس باندې مصرفېږي، همدغه لامل دی چې زياتره مخ په وده هيوادونه د غذايي موادو او منسوجاتو وارداتو ته محتاج دي. البته د تعرفې له لارې د ارزانه وارداتو په مقابل کې د غذايي موادو د سکتور حمايه په داخل کې د دغو موادو قيمت اضافه کوي او شايد زيات نفوس له هغه څخه متضرر شي، له همدې کبله د تعرفې په ځای له اعانو څخه چې د غذايي موادو د قيمت د ټيټوالي لامل گرزي، طرفداري کوي. خو دا عايد له طريقه د غذايي موادو د قيمت کموالی بزرگ متضرر کوي او د ورته توکيو د توليد ذوق کموي چې د کرهنيې د وروسته پاتې والي سبب گرزي.

متاسفانه د پرمختلليو هېوادونو بزرگ چې په مستقيمه توگه (يعنې تر بازار هم په لوړ قيمت سره د هغوی د دولتونو له لوري په نغډو پيسو باندې د هغوی د محصولاتو پيرودل) حمايه کېږي. دغه محصولات وروسته پاتې هېوادونو ته په لږ قيمت يا رايگان توگه صادروي چې دغه چلند د نورو عواملو تر څنگ په دغه هېواد کې د کرهنيې سکتور له ټمبلتيا سره مخ کوي.

په ورته وخت کې له پر مختلليو هېوادونو سره د نوموړو هېوادونو تړاو يا وابستگي اضافه کېږي او د دې ويره را منځته کوي چې د سياسي بحرانونو په وخت کې له دغه تړاو څخه د يوې سياسي وسيلې په توگه کار واخستل شي. د مثال په توگه په افغانستان باندې د شوروي د حملې په وخت کې امريکا موقتاً له دغې مقابلې وسيلې څخه کار واخيست. د وارداتو د تعويض په سکتور کې سرمايه گذاري چې په مترقي هېوادونو کې د نفوس او استخدام له پلوه تر ټولو غټ سکتور دی، له همدې کبله هم دا طرفداري کېږي چې پدې سرمايه گذاري او د هغې له تکاملي

اثراتو سره په دغو هېوادونو کې انکشافی امکانات برابر شي.

۲. د لاملونو تجهيز (دلاملونو جنسیت او مقدار): د نسبي مزیت د مفهوم له مطالعې څخه پوهیږو چې که په نړۍ کې هر ملي اقتصاد له هغو اجناسو څخه استفاده وکړي چې د تولید عوامل یې په هېواد کې په زیاته کچه پیدا کېږي، په پایله کې یې د تولیداتو تمام شد قیمت کمیږي او له نورو هېوادونو سره یې تجارت پراختیا مومي او دغه اقدام یې د نړیوال رفاهیت لامل گرزي. له سکتور سره په تړاو دغه قاعده دا معنا لري چې که یو هېواد خپلې انکشافی هڅې هغه سکتورته متوجه کړي چې د تولید له خپلو پریمانه عواملو څخه پکې استفاده کوي، د هغو اړوند امکانات په موثره توګه زیاتېږي او په هغه سکتور کې د سرمایه گذارو له تکاملي اثراتو او انکشافی امکاناتو تر څنګ د ملي اقتصاد په نورو سکتورونو کې د عاید او استخدام د زیاتوالي زمينه برابروي.

۳. له داخل څخه د نیم کاره او خامو موادو سهمیه: وروسته پاتې هېوادونه باید یوازې د بسته کار و اجناسو د تصدیو په ساختار پورې خپل کارونه محدود کړي. په زیاتره ممالکو کې پرزه جات له نورو هېوادونو څخه راوړل کېږي او په داخل کې بسته بندي کېږي. دغه عملیه د ملي پرستیژ د علامې په توګه تلقی کېږي او نمایش ته ښودل کېږي. په ورته حال کې که چیرته په داخل کې د نیم کاره اجناسو یا پرزه جاتو د تولید لپاره اقدامات صورت و نه نیسي، او مملکت د تل لپاره د ورته ډول وارداتو لپاره محتاج پاتې شي او د وارداتو د تعویض مفاد نا چیزه وي، په کار ده چې د تعویض وړاداتو په صنایعو کې له خامو داخلي موادو څخه د شونتیا تر بریده استفاده وشي. حتی که دغه استفاده د موادو د تقلیل سبب هم شي. ملي اقتصاد ته د اسعارو د صرفه جویی او په راتلونکي کې د تادیاتو د بېلانس د ستونزې د حل کیدلو له ناحیې څخه نفع زیاته ده. د مثال په توګه د سون د موادو په بڼه یا د کمیایو سرې د تولید په موخه په افغانستان کې له طبیعي گاز څخه استفاده کول څرګندوي چې د گازو صادرات را کم کړي، خو په اوږده مهال کې د سون د موادو په توګه د لرګیو له سوځولو څخه مخنیوی، د کرهڼې تقویه او د کرهڼیزو حاصلاتو د زیاتوالي ګټې ممکن تر هغه زیاتې وي چې افغانستان یې روسیې ته د طبیعي گازو د صدور له درکه تر لاسه کوي. همدا شان کولای شو له طبیعي گاز څخه د بریښنا د انرژي په برخه کې استفاده وکړو، چې بریښنا په خپل ځای کې د نورو صنایعو تشویقوونکي ده. د وارداتو تعویض یا د صادراتو په موخه په نیم کاره یا کار تمامه موادو باندې د خامو داخلي موادو بدلون له تعویضی صنایعو څخه صادراتي صنایعو ته بدلون یا انتقال امکان برابروي. ځکه بیا هم د صنایعو تر منځ قوي ارتباطي اثرات منځته راځي. ممکن ځینې صنایع پیدا شي چې د نورو صنایعو تولید، د کار امد

یا لمړنیو موادو په توګه و کاروي.

د مثال په توګه په افغانستان کې د بوټ ګنډلو فابریکه چې چرم له خارج څخه واردوي، په داسې حال کې چې پوستکي په ارزانه قیمت عرضه کېږي. که چېرته د چرمګري فابریکه تاسیس شي، په اسانۍ سره د بوټ ګنډلو د صنایعو د انکشاف امکانات مساعدېږي او دباغې صنایعو د تامین وسیله ګرزي. په څنګ کې ممکن د حیواناتو د تربیې او د هغوی ذبح او پوست کولو لپاره هم ښه موجبات میسر شي.

د دباغې یعنی بوټ ګنډلو او داسې نورو لپاره دسامان الاتو د تولید په څېر د نورو صنایعو منځته راتګ هغه بیلګې دي چې د بوټ ګنډلو له صنایعو سره اړیکه لري. بلاخره د ترانسپورټ صنایع، عمده او پرچون تجارت ته رونق ور ښيي او شاید په راتلونکي د بوټ دوزي له صنایعو سره د صادراتو امکانات زیات شي.

۴. **د صرفه جوئی رعایت:** لکه څنګه چې تر اوسه پورې په مخ په وده هېوادونو کې صرفه جوپې نه ده پیدا شوې، نو د نوزاده صنایعو انکشاف او حمایه ممکن په راتلونکي کې دا ډول صرفه جوپې منځته راوړي. پدې برسیره باید داسې صنایع انتخاب شي چې د صنایعو په انکشاف کې مثبت خارجي اثر ولري او د مکمله صنایعو د تاسیس تشویقوونکي و اوسي. د صنایعو نمایشی اثرات په ځانګړي توګه د ټولنیز ذهنیت د بدلون لامل ګرزي، د خلکو نا امیدي په امید بدلوي او په خپل ځان باندې د وپسا او ډاډ احساس پنځوي.

۵. **د تادیاتو بېلانس:** دا چې د هېواد په داخل کې کومو صنایعو ته د بازار د تقاضا د ودې امکانات شتون لري، د یوه هېواد د تادیاتو د بېلانس له مخې خاصاً د تجارت د بېلانس له مخې په اسانۍ سره پیدا کېدلای شي. د تجارت بېلانس په هر هېواد کې د صادراتو او وارداتو وضاحت په تفصیل سره بیانوي، له همدې کبله باید تشریحي احصایې او د غوره توضیحاتو لپاره ښه زمینه برابره شي، ترڅو مهم وړادتي اقلام و پیژندل شي.

۶. **د نړۍ د پر مخ تللیو هېوادونو امادګي او د هغوی په واسطه د موانعو عدم ایجاد:** موږد نړیوال تجارت د سیاستونو له مطالعې څخه پوهیږو چې د پر مختللیو هېوادونو په واک کې مختلف وسایل شتون لري او کولای شي د مخ پر وده هېوادونو په وړاندې هر ډول موانع ایجاد کړي. د هغوی په لاس کې له تعرفو او داسې نورو څخه ها خوا نور غیر تعرفې وسایل هم شته چې کولای شي د مخ پر وده هېوادونو تجارتي انکشاف او د وارداتو د تعویض سیاست له خنډ سره مخ کړي. د مثال په توګه د ډامپنګ له سیاست، د تجارت له تبعیضی سیاست، د اعانې په واسطه د داخلي اقتصاد حمایه، جوايز، حکومتی خریداري چې وروسته مخ په وده هېوادونو ته په کم قیمت یا وړیا توګه ورکول کېږي، او داسې نور په مخ په وده هېوادونو کې د وارداتو د تعویض د

سیاست د موفقیت امکانات له ستونزو سره مخ کولای شي. پدې مورد کې پکار ده چې نړیوال توافقات صورت و نیسي. په ورته وخت کې ممکن گڼ ملتیزه شرکتونه یا Multi National Companies , MNCs له تعرفوي موانعو څخه د تېبستې په مقصد وغواړي په دغو هېوادونو کې شعبات تاسیس کړي او له ناچیزه رقابت په ترڅ کې د وارداتې تعویض نویو زیږیدلو شرکتونو ته ماتې ورکړي. حتی پدې برخه کې یو لړ مثالونه شته چې گڼ ملتیزو شرکتونو د وارداتې تعویض اینده لرونکي او موفق شرکتونه په یو مخیز ډول د اخلي او پدې توگه داخلي بازار اشغالوي او دغه تولیدات هم د خپلو تولیداتو د اقلامو په لست کې شاملوي.

د اتم څپرکي د مطالبو لنډيز:

د دریمې نړۍ یا مخ پر وده هېوادونو د صنعتي انکشاف لپاره تودې هڅې روانې دي چې مهم ډول یې د وارداتو د تعویض له طریقې څخه عبارت دی. داسې تصور کېږي چې که چېرته د ځینې اجناسو واردات کنترول شي، داخلي تولیدات د وارداتو ځای ناستې کیدی شي، ملي عاید او استخدام اضافه کېږي، د صنایعو ارتباطي اثرات د صنعت دخصوصي سکتور د پراختیا لامل گرزي. په لنډه توگه ویلای شو چې پدې فصل کې د وارداتو د تعویض تجارتي سیاست د ورته انکشافی سیاست ځینې دلایل د هغه د موفقانه شرایطو او ستونزو څخه یادونه وشوه خو عقیده پدې ده چې اقتصادي او صنعتي انکشاف یو له بل سره معادل دي.

دغه عقیده د ورځنیو پر مخ تللیو هیوادونو له اقتصادي تاریخ څخه استنباط شویده او په زیاتره حالاتو کې د کرهڼې شغلې او سکتور د یوه بې اهمیتته سکتور او شغل په توگه تلقی شویدی.

له تېرو پنځوسو کلونو راهیسې مخ پر وده هېوادونه د نړۍ له غني هېوادونو څخه قرضونه اخلي چې اوس د هغو قرضونو د اصل او سود د مجرایني ځواک نلري او دلیل یې پدې کې پیدا کېږي چې د دغو هېوادونو زیاتره برخه په وارداتو کې تخصص لري چې د وارداتو له درکه ترلاسه کیدونکي عاید د قرضونو لپاره بسنه نکوي.

د اتم څپرکې پوښتنې:

۱. د وارداتو د تعویض په اساس د صنعتي انکشاف دلایل څه شی دي، نوم یې واخلي؟
۲. اقتصادي کفایت تعریف کړئ؟
۳. د تخنیک د عدم کفایت په برخه کې هغه څه وليکئ چې معلومات لري؟
۴. د پس انداز خلاصه څه شی ده، شرحه یې کړئ؟
۵. محدود بازار او قلیل عاید څه شی دی، معلومات ورکړئ؟
۶. وارداتي تعرفې توضیح کړئ؟
۷. د بازار د تقاضا د رعایت په هکله معلومات ورکړئ؟
۸. د تادیاتو بیلانس تعریف کړئ؟
۹. د پر مخ تللیو هېوادونو د امدادګۍ او د هغوی په واسطه د موانعو عدم ایجاد په مفصله توګه وړاندې کړئ؟
۱۰. د صرفه جويې رعایت څه شی دی، واضح یې کړئ؟

نهم خپرکې

مخ پر وده هېوادونه اود نړيوالو سياستونو پايلې

ټوليزه موخه:

د دې خپرکې اصلي موخه د مخ پر وده هېوادونو د علماؤ له تفکر او انديشو څخه تشکيل شویده.

د زده کړې موخې: د دې خپرکې په پای کې له محصلينو نه هيله کېږي چې د لاندې مواردو په هکله معلومات تر لاسه کړي .

- د مخ پر وده او پرمخ تلليو هېوادونو تر منځ توپير.
- د تجارت ترکیب او ساختمان.
- په پرمخ تلليو هېوادونو کې د تعرفې ساختمان.
- مخ پر وده هېوادونو کې تجارتي ستراتيژي او داسې نور...

په نړيوالو تجارتي اړيکو کې د مخ پر وده هېوادونو خلک له ډېره وخته خوشحاله ندي ، ځکه هغوی عقیده لري چې نړيوال بازارونه د هغو د منافعو په خلاف عمل کوي او په نړيوال تجارت کې عادلانه ونډه نده ورکړل شوي او د نړيوال تجارت له منافعو څخه يې استفاده نده کړې. په دې برسیره هغوی معتقد دی چې خارجي تجارت په داسې هوسيارانه توگه طرح شويدي چې د دوی اقتصادونه يوازې د پر مخ تلليو اقتصادونو د ثبات په صورت کي خوندي کېدی شي. لکه څنگه چې په لمړي فصل کې ورباندې بحث وشو، په کار دی چې دنسبي مزيت نظريه يو عمومي اصل وي چې د مخ پر وده او پر مخ تلليو هېواونو په وړاندې د تطبيق يو ډول وړتيا لري. اصلي محور دا دې چې هر هېواد که ثروتمند وي او که غريب ، د خپلو منافعو چې د نسبي مزيت په برخه کې يې لري، تخصص چې د نسبي مزيت له رشتو څخه يې لري، نفع وړي او د تجارت له لارې د توليد اضافه برخه د نورو ممالکو په توليداتو چې هغوی پکې نسبي مزيت لري ، معاوضه کوي تر څو پدې توگه هريو د نړۍ د توليد له مقدار څخه زيات مصرف وکړای شي او

په ټولو ممالکو کې د ژوند سطحه پورته ولاړه شي، خو د څو اخیرو لسیزو له تیریدلو سره مخ په وده هیوادونه د دغې نظریې په برخه کې سکوت دي. ځکه هغوی وایي چې یوازې پرمخ تللي هېوادونه په تجارت کې په زیاته اندازه مستفید کېږي.

په دې فصل کې له هغو مسایلو څخه بحث کوو چې د نسبي مزیت پر اساس په تجارت کې د دغه شک او تردید لامل ګرزیږي دي. مخ په وده او پرمخ تللیو هیوادونو باندې د هیوادونو ویشل یو په زړه پوری ویش ندي، بلکې یوازې د مطالعې د سادګۍ لپاره ترې استفاده کېږي. پرمخ تللي هیوادونه د غربې اروپا له هیوادونو، امریکا، جاپان، استرالیا، نیوزیلینډ او داسې نورو څخه عبارت دي او نور هېوادونه د مخ په وده هېوادونو په نامه یادېږي. پدې توګه د لاتینې امریکا ټول هیواونه، له چین، جاپان او جنوبي کوریا پرته د اسیا او افریقا ټول هېوادونه، له استرالیا او نیوزیلینډ پرته د اوقیانوسې ټول هېوادونه د مخ په وده هېوادونو په قطار کې راځي. خو د مخ په وده هېوادونو په فهرست کې هغه ممالک شامل دي چې له بیلابیلو لوریو یو تر بله سره توپیر لري. دغه توپيرونه له سړي سر عاید او د انکشاف له ځینو نورو شاخصونو څخه عبارت دي. د مثال په توګه تایوان، برازیل او جنوبې کوریا له اقتصادي نظره تر ډیره ځایه له جاپان او فرانسې سره ورته دي خو دغه ټول هېوادونه د مخ پر وده هېوادونو په کتار کې شمېرل کېږي چې د دریمې نړۍ د هېوادو په نامه هم یادېږي.

په ځانګړې توګه د نړیوال تجارت په برخه کې سره همغږي دي له همدې کبله نشو کولای دغه دسته هېوادونه په یوه ګروپ کې شامل او برسي کړو.

په ورته حال کې باید په یاد ولرو چې اقتصادي انکشاف یوه نسبي اصطلاح ده. 20 کاله وړاندې جاپان د پرمخ تللي هېواد په ځای د مخ پر وده هېوادونو خصوصیات درلودل او یا د دې پیړۍ په ابتدا کې د امریکا متحده ایالات هم د مخ پر وده هېوادونو په قطار کې ځای درلود. ځینې هغه هېوادونه چې نن ورځ د مخ پر وده هېوادونو په لست کې راځي، ممکن له ځیني لوریو له پرمخ تلیو هېوادونو سره متمایز وي. د اوپک هېوادونه اوس هم د یوه ځانګړي حالت لرونکي دي او دنورو ممالکو په پرتله د اقتصادي تحلیل له مخې د ځانګړیو خصوصیاتو لرونکي دي.

نړیوال بانک په دې وروستیو کې د لېږ انکشاف یافته هېوادونو یو لست تیار کړی دی چې متأسفانه افغانستان هم پکې شامل دي. د نړیوال تجارت په وړاندې د مخ پر وده هېوادونو چلند د هغوی د تشویق انعکاس د هغوی اقتصادي انکشاف په مورد کې ده. هغوی هڅه کوي تر څو د عدم انکشاف علتونه پیدا کړي او په اساس یې اړوند پالیسي تر لاس لاندې ونیسي. موږ پدې ځای کې له تجارت سره په تړاو د تجارت په برخه کې د معکوس تمایل، د پرمخ تلیو صادراتي هېوادونو تر منځ د اقتصادي توپيرونو د زیاتوالي د قیمت او صادراتي درآمد د عدم استقرار په څېر د اقتصادي انکشافاتو په هکله یو لړ موضوعات تر بحث لاندې نیسو.

اول: د نړيوال تجارت د څرنګوالي په هکله د مخ پر وده هېوادونو د علماؤ نظريات.

۱. د مخ پر وده هېوادونو په ضرر د تجارت دنسبت را ګرزيدل: مخ پر وده هېوادونه ادعا کوي چې په وروستۍ پيړۍ کې د تجارت نسبت د هغوی په ضرر را ستون شويدي. دا د دې معنا لري چې د هغوی د صادراتو قيمت د هغوی د وارداتو يا اجناسو د قيمت په پرتله هميشه مخ په تنزيل دی. البته لکه څنګه چې پوهيږو د اجناسو په اساس د تجارت نسبت د صادراتو د قيمت د شاخص او وارداتو د قيمت د شاخص له نسبت څخه عبارت دی.

$$TC = (PTX/POX) (PTM/POM)$$

په دې معادله کې TC د اجناسو په اساس د تجارت له نسبت څخه عبارت دی او Ptx په مطلوب کال کې د صادراتې اجناسو له قيمت څخه عبارت دی. په همدې ترتيب Pox داساس په کال کې د صادراتې جنس له قيمت Pom او د اساس په کال کې د وارداتې جنس له قيمت او ptm په مطلوب کال کې د وارداتې جنس له قيمت څخه عبارت دی.

د مخ پر وده هېوادونو د تجارت د خرابوالي ادعا دملګرو ملتونو د مطالعې په نسبت استواره ده، په هغه راپور کې ښودل کيږي چې له 1878 څخه تر 1880 کلونو د اوليه اجناسو قيمت له 1946 څخه تر 1947 پورې د کلونو په پرتله 68% کم ښکته شويدي.

دغه ادعا د امعنا لري چې په 1947 ام کال کې د اوليه او خامو موادو يوه صادرونکی د خپلوصادراتو د خرڅلاو د قيمت په مقابل کې د توليد د هغه صنعتي جنس د مقدار 68% صنعتي هېوادونو اخيستلای او واردولای شوی چې په 1980 ام کال کې يې تر لاسه کول.

د نړۍ د نفوسو له زياتوالي او په صنعت کې د تکنالوژۍ له ودې سره سره د تجارت حقيقي نسبت د خامو موادو د مولدو ممالکو په ضرر ګرزيدلی دی. د دغه راپور اصلي ليکوال اتريشي اقتصاد پوه Rual Brebisch د خپل راپور له وړاندي کولو دوه کاله وروسته هڅه وکړه چې د تجارت د نسبت د دغه برگشت لپاره نظري توضيحات پيدا کړي.

تقریباً د دريو کلونو لپاره د نوموړي نظريه په مخ پر وده او نورو هېوادونو کې د قبول وړ وه او د تجارت په نړيوال سياست کې يې د غوښتنې اساس جوړ کړی وه. که څه هم وروستيو احصايوي معلوماتو بله پایله ورکړه خو په عمومي توګه د مخ پر وده هېوادونو اقتصاد پوهانو او سياست مدارانو دغه نظريه قبوله کړه.

له هغه وروسته د تجارت په مورد کې د (U.N.C.T.A.D) تر نامه لاندې د ملګرو ملتونو د کانفرانس د تاسيس په برخه کې RualBrebisch مهم رول و لوبا وه او د همدغه کانفرانس لمړنی ريس و ټاکل شو.

د دغې نظريې د احصايوي ترديد لپاره پدې وروستيو څو لسيزو کې هڅې ګرندۍ شويدي.

البته تر اوسه له دغو مطالعاتو څخه قناعت بشونکي پایلې ندي تر لاسه شوي. اوليه مواد په ځينې کلونو کې لورېږي او په ځينو کلونو کې تنزېل کوي چې په مشکل سره کولای شو اوږد مهاله ميلان يې پيدا کړو. د دغې نظريې پيروانو 1953 کال، البته هغه کال انتخاب کړي چې د کوريا د جنگ له کبله د خامو موادو قيمت پکې لوړ شوی وه او له ورسته کلونو سره په مقايسه چې د خامو موادو نرخ پکې ښکته وه، د تجارت مخ په خرابيدونکي نسبت وښود.

د دغه عالم د نظريې مخالفينو، 1962 کال انتخاب کړي چې د خامو موادو قيمت پکې مخ په زياتيدو و، او په هغه شاخص يا (Index) کې يې يو مخ په صعود ميلان وښود، خصوصاً که چيرته نفت په همدې شاخص کې شامل شوي وای.

په پورتنيو ستونزو برسیره په مخ پر وده هېوادونو کې د تجارت د نسبت د خرابيدلو د ادعا تائيد او تردید نوري ستونزې هم را ولاړې کړي. د مثال په توگه: هر کال بازار ته نوي اجناس وړاندې کېږي چې د وارداتو په شاخص کې د دغو اجناسو ارزونه زياتې ستونزې پيدا کوي. پدې برسیره د صادراتو د ارزيايي د روش ميتود نوري ستونزي هم زيږوي او بلاخره د تکنالوژۍ او د تغير ستونزه مقايسه لا پسې پېچلې کوي.

۲. د مخ پر وده او پرمخ تلليو هېوادونو د توپير زياتوالی: که چيرته مخ پر وده او مترقي

هېوادونو کې سړي سر عايد ته وکتل شي، ليدل کېږي چې له وروستيو څو کلونو را هيسې د هېوادونو د دغو دوو گروپونو تر منځ د سړي سر عايد توپير زيات شويدي او اوس هم مخ په زياتيدو دی.

د صنعتي انقلاب په لمړيو کې په اروپا، امريکا او اسيا کې سړي سر عايد دومره توپير نه درلود، خو له هغه وخته وروسته دغه توپير مخ په زياتيدو شو او اوس د ترقي پذير او ترقي يافته ممالکو تر منځ لس يا شل ځله زيات شويدي.

اساسي ټکی دا دی چې د هغوی د نسبې مزيت مطابق مخ په وده هيوادونو خپل اقتصادونه د لمړنيو موادو توليد ته ځانگړي کړي او صنعتي اجناس له پر مخ تلليو هيوادونو څخه واردوي، د دغو دوو گروپونو ممالکو تر منځ د سړي سر عايد د توپير زياتوالی د نسبې مزيت د نظريې په اساس د هغوی له تخصص او توليد سره په واضیح توگه دغه نظريه ردوي، ځکه د يوه پر مخ تللي شکل په دود دغه نظريه په ټولو ممالکو کې په مساويانه توگه د عايد او د توليد د عواملو د زياتوالي سبب گزړي.

پدې اساس عقیده پدې ده چې د مخ په وده هيوادونو د تجارت د نسبت خرابوالی او د سړي سر عايد عدم افزايش د دې ښودنه کوي چې د نسبې مزيت نظريه درسته نده، يوازې د هغو ممالکو د استثمار يوه بله وسيله ده.

لکه مخکې چې ورنه يادونه وشوه، د (Rual و W.sings) په څير د تجارت د نسبت د خرابوالي

او د پرمختللیو او مخ پر وده هېوادونو تر منځ د سړي سر عاید دتوپیر د نظریې مخکښان څرگندوي، چې په مترقي هېوادونو کې د انحصاري شرکتونو د کارگري اتحادیو او د حد اقل مزد، اجتماعي مصونیت او بیمو په څیر د نورو منعقدو قوانینو د موجودیت له لارې د مولدیت هر زیاتوالی د مزد د زیاتوالي سبب کېږي او په دغو ممالکو کې د اجناسو قیمت د انحصاراتو اوشبه انحصاراتو په واسطه ثابت ساتل کېږي او قیمت هیڅکله هم تنزیل نه کوي، ځکه دغه شرکتونه د اقتصادي رکود په صورت کې ددې په ځای چې د شیانو قیمتونه ښکته کړي، دتولید مقدار کموي. خو د اقتصادي رفاه او بهبود په وخت کې مزد او د شیانو قیمت لوړوي.

له همدې کبله د صنعتي اجناسو صادراتو قیمتونه مخ په زیاتیدو دي خو د مخ پر وده هېوادونو بازارونه زیات رقابتي دي، او بې اتقافه کارگرانو مزد د زیاتې عرضې له کبله ښکته کېږي. په مترقي هېوادونو کې د اقتصادي سیرازی په دوره کې چې د لومړنیو توکیو لپاره تقاضا زیاته وي، ممکن مزد او قیمتونه هم یو څه لوړ شي، خو په مخ پر وده هېوادونو کې د اقتصادي رکود په صورت کې مزد او قیمتونه نزول کوي.

ددغه جریان پایله په مترقي هېوادونو کې د مزد او قیمت له لوړوالي او په مخ پر وده هېوادونو کې د هغوی له ثبات څخه عبارت دي. په بل عبارت د دغو عواملو په اساس د تجارت نسبت د مخ پر وده هېوادونو په ضرر گنل کېږي.

۳. د تجارت د ترکیب جوړښت: دنړیوال تجارت جوړښت د دې څرگندونه کوي چې زیاته برخه یې په مترقي هېوادونو کې صورت نیسي. په ورته زمان کې یوه د یادونې وړ برخه د پرمخ تللیو او مخ پر وده هېوادونو په منځ کې صورت نیسي، خو پدې بهیر کې د مخ پر وده هېوادونو ونډه ناچیزه گنل کېږي.

مخ پر وده هېوادونو ته د پر مخ تللیو هېوادونو صادرات معمولاً له صنعتي اجناسو څخه تشکیلېږي خو په ورته حال کې زیاتره خوارکي توکي هم له پر مخ تللیو هېوادونو څخه مخ پر وده هېوادونو ته صادېږي. دمثال په توگه: امریکا، کاناډا، استرالیا او نیوزیلنډ په نړۍ کې د خوارکي توکیو ستر صادرونکي هېوادونه دي، پداسې حال کې چې مخ په وده هېوادونو ته د دغو هېوادونو د صادراتو ستره برخه صنعتي اجناس وي او پر مخ تللیو هېوادونو ته د مخ په وده هېوادونو صادرات د ټولو صادراتو نژدې یو په څلور برخه تشکیلوي.

دد غې لړۍ له پیل څخه را پدې خوا د تجارت ساختمان تغیر ندی کړی. له همدې کبله معلومیږي چې د صنعتي سکتور د انشکاف لپاره د خامو موادو د تولید په برخه کې له هڅو سره سره د مخ پر وده هېوادونو د تخصص درجې تغیر ندی کړی. د مخ پر وده هېوادونو شکایت دا دی چې د تجارت او نسبي مزیت د نظریې مطابق هغوی یوازې د خامو موادو د تولید تخصص لري. خو پدې دام کې ښکیلتیا او دغه ډول تخصص د هغوی د اقتصادي انکشاف مانع گرزیدلی دی.

هغوی نشي کولای د صنعتي انکشاف له گټو څخه استفاده وکړي، نو په همدې اساس نړیوال بازار د هغوی د منفعت مخالف حرکت کوي او یوازې پر مخ تللي هېوادونه د مخ پر ودې نړۍ اقتصادونه تر انحصاري کنترول لاندې ساتي.

پورتنيو دلایلو ته په کتنې سره د مخ پر وده هېوادونو شکایات په لاندې ډول مطالعه کېږي:

(a) مخ پر وده هېوادونو کې د تعرفو ساختمان داسې دی چې د جنس د مصنوع کیدلو درجه یعنې له خاموموادو څخه د لړیوالي او کار تمامه موادو ته د نژدې کیدلو درجه مخ په ځوړ ده. پدې توگه د مخ پر وده هېوادونو په مصنوعاتو باندې نورې تعرفې شېدل کېږي، خو د هغوی د خامو موادو په صادراتو باندې هېڅ ډول تعرفې نه وضع کېږي او یا نا خیزه تعرفه ورباندې وضع کېږي.

(b) همدا شان په پرمخ تللیو هېوادونو کې د مخ پر وده هېوادونو د وارداتو په مقابل کې حساسیت شتون لري، او له همدې کبله تمایل داسې دی چې د ډول ډول تجارتي موانعو اوقیوداتو په وضع کیدلو سره له ورته وارداتو څخه مخنیوی کېږي. په پرمخ تللیو هېوادونو کې د کرهڼې د سکتور حمایت عمومي لري. د مثال په توگه د دهاقینو د ملاتړ په دود، حمایتي قیمتونه، د سهمیو تعیین، د حکومت له لوري د کرنیزو تولیداتو اخیستل او داسې نور، پداسې حال کې چې گاب او داسې نورو نړیوالو کانفرانسونو کې د مخ پر وده هېوادونو د ازاد تجارت تبلیغ کوي.

۱. له محدودو اجناسو سره د صادراتو تمرکز: د نسبي مزیت په اساس د تولیداتو تخصص د مخ پر وده هېوادونو صادرات په یوه یا دوو یا دريو اجناسو پورې خاص کړل شويدي. څنگه چې د 55 مخ په وده هیوادونو 50% صادرات یوازې یو جنس تشکیلوي، مثلاً سعودي له نفتو څخه 33%، لیبیا له نفتو څخه 99%، لاوس له لرگیو، قلعې او داسې نورو څخه 99% . نو په لنډه توگه ویلای شو چې په 70 مخ پر وده هېوادونو کې د هغوی د صادراتو 75% برخه نژدې له 3 اجناسو څخه تشکیلېږي. د دغو هیوادونو څخه یو یې هم پرمخ تللیو ممالکو ته ور نژدې هم ندی.

د نوموړو ممالکو د صادراتو دغه تمرکز په نړیوال بازار کې د ددوی اقتصادونو ته سخته

صدمه رسولای شي.

۲. د صادراتو د قیمت او صادراتي در آمد عدم استقرار: په څو محدودو اجناسو باندې د تولید تمرکز د مخ پر وده هېوادونو اقتصادونه په نړیوال بازار کې بې حیثیته کړيدي. له بله لوري ناڅاپي اقليمي تغیرات هم د هغو ممالکو د صادراتي در آمد د موج باعث گزي چې د یوه یا دوو صادراتي اجناسو په برخه کې متخصص دي. په شپيتمه لسيزه کې په نړیوال بازار کې موجات یا ټیټ او پاس نسبتاً لږ، خو په اوایمه لسيزه کې نړیوال بازار متسقر حالت نه درلود، او هغه هیوادونه چې د خپل اقتصادي انکشاف د تمویل په طمع صادراتو ته سترگی په لاره وو، نا هیلې شول. په همدې ترتیب په اتیا یمه او نویمه

لسیزه کې تر نیمايې پوري د نړيوال بازار قيمتونه خورا نوساني ول.

دوهم: د مخ پر وده هېوادونو تجارتي ستراتيژي: په ازاد تجارت کې د مخ پر وده هېوادونو مشکوک والی او له هغه څخه تر لاسه شوې پایلې د دې لامل شوي چې دغه هېوادونه يوه انکشافی ستراتيژي انتخاب کړي. له ازاد نړيوال تجارت سره په تړاو د ستراتيژي له دوو ډولونو څخه بحث کېږي.

۱. داخل ته متوجه ستراتيژي چې په ترڅ کې يې هغو صنايعو ته زياته توجه کېږي چې داخلي بازار لري. هغه کېږي چې ددغو صنايعو د مشابه توليداتو واردات کم شي او يا په بشپړه توگه قطع شي. دغه ستراتيژي د وارداتو د تعویض د سياست په نامه هم يادېږي.

۲. د مخالف قطب ستراتيژي هغه ستراتيژي ده چې سياست يې خارج ته متوجه وي او په ترڅ کې يې د صادراتو له تصديو څخه ملاتړ کېږي. دغه ستراتيژي د صادراتو د تقويت د سياست په نامه هم يادېږي.

۳. د ټولې نړۍ د اقتصادي نظم وړانديز: له خپلو اقتصادي هڅو څخه د نه رضایت له کبله مخ پر وده هېوادونه په نړۍ کې د يوه نوې اقتصادي نظم غوښتونکي دي. دا کومه نوې غوښتنه نه وه، بلکې زيات وخت کېږي چې دغو ممالکو ورته وړانديز کېږي. دغه غوښتنه د دريمي نړۍ په زياتره کانفرانسونو کې په خورا شدت سره نړيوالې ټولنې ته وړاندې کېږي.

د نهم خپرکې د مطالبو لنډيز:

د مخ پر وده هېوادونو خلک د نړيوالو تجارتي روابطو په برخه کې له ډيره وخته خوښ ندي، ځکه هغوی عقیده لري چې نړيوال بازارونه د هغوی د گټو اومفاداتو په خلاف عمل کوي او په نړيوال تجارت کې يوه عادلانه ونډه نده ورکړل شوې او د نړيوال تجارت له منافعو څخه ندي مستفيد شوي. پدې برسیره هغوی عقیده لري چې د خارجي تجارت نظريه داسې په هونښيارانه توگه طرحه شويده چې د دوې اقتصادونه يې د پرمخ تلليو هېوادونو تر سيوري لاندې ساتلي دي. لکه په بحث کې چې مو وليدل، د نسبې مزيت نظريه بايد يو عمومي اصل وي چې د مخ پر وده او پر مخ تلليو هيوادونو ځانگړی مراعات ونکړي، خو له هغې څخه په خورا ساده ډول استفاده کېږي.

د هغې اصلي محتوا داسې ده چې هر غريب يا شتمن هېواد دې د خپلو صنايعو له تخصص څخه په هغو رشتو کې استفاده وکړي چې نسبې مزيت پکې لري، او د تجارت له لارې دې اضافه توليد په نورو هغو توليداتو باندې معاوضه کړي چې دوی نه، بلکې نور هېوادونه پکې نسبې مزيت لري. پدې صورت کې هر يو د نړيوال تجارت له گټو څخه برخمن کيدشي او په ټولو ممالکو کې د ژوند سطحه لوړېدلای شي.

د نهم خپرکې پوښتنې:

۱. د نړيوالو او مخ پر وده هيوادونو د سياستونو پايلې شرحه کړئ؟
۲. د نړيوال تجارت د څرنګوالي او مخ پر وده هيوادونو ته د هغه د ضرر په هکله معلومات وړاندې کړئ؟
۳. د مخ پر وده او پر مخ تلليو هيوادونو تر منځ د خلا يا تشوالي زياتوالی څه شی دی، توضیح يې کړئ؟
۴. د نړيوال تجارت ترکیب او جوړښت بيان کړئ؟
۵. د صادراتو يا اجناسو د تمرکز په برخه کې څه معلومات لري، بيان يې کړئ؟
۶. د مخ پر ودې هيوادونو د سوداګريزې ستراتيژۍ په هکله معلومات ورکړئ؟
۷. د نوي نړيوال اقتصادي نظام په باره کې ستاسو وړاندیز څه شی دی، و يې ليکئ؟
۸. د صادراتو د قيمت او صادراتي در آمد د عدم استقرار په باره کې معلومات ورکړئ؟
۹. د مخ پر وده او پر مخ تلليو هيوادونو مهم تجارتي توپيرونه بيان کړئ؟

له باندنۍ نړۍ سره د افغانستان تجارتي اړیکې

ټولیزه موخه:

د دې څپرکې د چمتو کیدلو هدف له باندنۍ نړۍ سره د افغانستان د تجارتي اړیکو روښانه کیدل دي.

د زده کړې موخې: د دې څپرکې په پای کې به محصلین د لاندې مواردو په هکله معلومات تر لاسه کړي:

- له پاکستان سره د افغانستان تجارتي اړیکې.
- له ایران سره د افغانستان تجارتي اړیکې.
- له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان تجارتي اړیکې.
- له هند، چین او روسې سره د افغانستان تجارتي اړیکې.
- افغانستان د نړۍ او اسیا د ستراتیژیکي لویې لارې په توګه.
- د افغانستان د باندنۍ تجارت ستونزې.

افغانستان

د یوې ټولنې اقتصادي او ټولنیز تحول او بدلون د هغې په اقتصادي اړیکو پورې تړاو لري. دنړۍ زیاتره هېوادونه د تولید د عواملو د نامتوازنې توزیع له کبله یو له بل سره تړلي دي. یو تر بله د هېوادونو اقتصادي تړاو دومره غښتلی دی چې حتی په زیاتره مواردو کې د سرحدې ستونزو او سلیقوي اختلافاتو شتون هم نشي کولای د تجارتي اړیکو د لارې خنډ واقع شي. لکه څنګه چې وویل شول د جوامعو اقتصادي انکشاف د هېوادونو تر منځ د روابطو په تحکیم پورې اړه لري، هغه څه چې دورته شرایطو په تحکیم کې رغنده رول لري، له تجارت څخه عبارت دی، ځکه سوداګري او تجارت د هېوادونو د نژدېوالي عمده عنصر او دهغوی له باندني سیاست سره نه شلیدونکي اړیکي لري.

نو د هېوادونو د اقتصادي ودې په گړندي توب کې تجارت د يوې مهمې وسيلې په توگه عمل کوي.

د ورېښمو له لارې د معبر په حيث د افغانستان تاريخي سابقې ته په کتنې سره، د پيړيو په اوږدو کې د ختيځ او لوېديځ د تجارتي کاروانونو مسير وه، او له همدې کبله افغانستان په عنعنوي توگه د شيانو د ليرد راليرد او تبادلې په برخه کې طولاني سابقه لري.

د سمندري مواصلاتو له کشف نه وړاندې د تجارتي امالو حمل او نقل يوازې د وچې له لارې تر سره کيده، او هغه مهم معبر چې د هغې زمانې په تجارتي پراختيا کې يې رغنده رول درلود، د ورېښمو له لارې څخه عبارت دی. له دغې لارې څخه په ورېښمو برسیره، په افغانستان کې معدني، نباتي او حيواني محصولات هم مختلفو هېوادونو ته صادريدل، چې بيا وروسته د سمندري لار و له انکشاف سره دغه مسير متروک شو او د ډيرو کلونولپاره له گاونډيو هېوادونو سره د افغانستان تجارت محدود شو چې تر اتلسمې پيړۍ پورې يې دوام وکړ.

له نولسمې پيړۍ وروسته تجارت بيا وده وکړه او د تنباکو، بادامو، پستو، مندکو، ميوو، ژونديو حيواناتو، چاقوگانو، غاليو، وړيو، پوستين، ټغرونو او پنبې په خيږد افغاني توکوصادريدل بهرنې نړۍ ته پيل شول.... (۱)

په همدې ترتيب په هغه زمانه کې دافغانستان وراډات لکه څنگه چې فيشر (Fisher) د افغانستان او منځنۍ اسيا د مسلي تر عنوان لاندې په خپله رساله کې يادونه کړيده، شالونه، جامې، وړين توکي، چای، قند، چيني لوبسي، هگۍ، د ورېښمو چينجي او داسې نورو څخه تشکيليدل ... (۲)

افغانستان د جنوب شرق له لور تر هند د شمال شرق له لوري تر چين، د شمال له لوري تر روسيې او د غرب له لوري تر ايران پورې تجارتي روابط درلودل. په 1919 ميلادي کې د افغانستان د استقلال له تامين کيدلو وروسته د نورو تحولاتو ترڅنگ د هېواد تجارتي روابطو هم پراختيا وموندله، له بېلابېلو هېوادونوسره تجارتي تړونونه لاسليک شول، يو شمېر شرکتونه ايجاد شول او تجارت خورا بڼاېسته بڼه غوره کړه.

د تجارتي قوانينو له تدوين سره په ځينې تجارتي توکيو باندې محصولات لږ شول او د ځينو نورو پر وړاندې خو بيخې له منځه ولاړل. د کورنيو محصولاتو د حمايت او ژغورني په موخه د ورته يا مشابه وراډاتو په وړاندې گمرکي محصولات او تعرفې اضافه شوي. ... (۳)

له گاونډيو هېوادونو سره دزمانې په مختلفو نقطو کې تجارتي روابط متفاوت دي. له گاونډيو هېوادونو، خصوصاً له پاکستان، ايران او روسيې سره دتجارتي اړيکو څرنگوالي رغنده رول لوبولای دی.

يوازی هېواد چې زموږ په گاونډ کې پروت دی هندوستان دی چې سياسي او اقتصادي اړيکي

یې تل روښانه او پرمختلونکي دي. له چین سره د ورته اړیکو په برخه کې ویلای شو چې پدې وروستیو کلونو کې زیات ښه والی پکې رامنځته شوی دی.

له گاونډیو هېوادونو سره د افغانستان موجوده تجارتي اړیکي:

هغه اهمیت ته په کتو سره چې اقتصاد په نړیوالو روابطو او تحولاتو کې پیدا کړیدی، هېوادونه هڅې کوي تر څو یو تریله خپلمنځي تجارتي اړیکي او روابط سره نژدې کاندې. افغانستان هم د هغو سیاسي تحولاتو د اثر له کبله چې په دې وروستیو کې رامنځته شوي دي، وکړای شول له ټولو گاونډیو هېوادونو سره غوره تجارتي اړیکي ولري. د افغانستان د گاونډیو هېوادونو د صادراتي اموالو میزان زیات شوی دی.

څنگه چې افغانستان د خوراشه اقتصادي ظرفیت لرونکی دی، کولای شي د گاونډیو هېوادونو تر منځ د تجارتي فضا درامنځته کیدلو په برخه کې مهم رول تر سره کړي. خو افغان لوري ته د گاونډیو کتل او بدل ذهنیت د پاملرنې وړ موضوع ده چې گاونډیان تر ډیره افغانستان ته له اقتصادي لیدلوري څخه نه، بلکې له سیاسي بعد څخه گوري. زما په عقیده که چیرته په تجارتي او اقتصادي اړیکو کې سیاسي علاقې او سلیقه کمزور شي، د دغو گاونډیو هېوادونو ترمنځ ورته اړیکي پیاوړي کیدلای شي او افغانستان په سیمه کې د تجارتي فضا د بهبود په برخه کې خپل مهم نقش تر سره کولای شي.

همدا شان نن ورځ افغانستان د تجارت له نظره یو لیبرال هېواد دی، پداسې حال کې چې گاونډي هېوادونه یې له حمایتی تجارتي سیاست څخه پیروي کوي چې دغه سیاست په افغانستان کې د داخلي تولید او استخدام د زیاتوالي هڅې له ستونزې سره مخ کولای شي.

له پاکستان سره تجارتي اړیکي:

پاکستان او افغانستان هغه هېوادونه دي چې له فرهنګي او مذهبي لحاظه سره تړلي دي خو له سیاسي لحاظه تل یو د بل په مقابل کې قرار لري. دغه سیاسي تقابل د هغوی تر منځ په تجارتي اړیکو باندې منفي سیوري غوړولی دی.

د افغانستان او پاکستان تجارتي اړیکې په تیرو وختونو کې د ساړه جنګ دسیاسي دلایلو له کبله چندان توډې نه وې، خو له حاکم رژیم څخه د پاکستان ملاتړ د دغو دواړو هېوادونو د دوستانه روابطو د برابرولو لپاره لار هواره کړه چې په اساس یې د دواړو هېوادونو تر منځ تجارتي بهیر هم تغیر وکړ، د دغو دوو هېوادونو تر منځ اوسني تجارت د ورته اړیکو پایله ګڼل کېږي.

هغه احصایه چې د ډیلي ټایمز په اخبار کې پاکستان کې نشر شوې ده، د دې ښودنه کوي چې په 2005 کال کې له پاکستان څخه افغانستان ته صادريدونکو توکيو ارزښت 66 ملیونه امریکایي ډالرو او یا 71200 ملیونه پاکستانیو روپۍ و ته رسیده. چې پدې لړ کې له پاکستان څخه د وریجو د صادراتو ارزښت 2,412 بیلیون پاکستانیو روپوته رسیده چې د 2004 کال په پرتله د 645 میلیونو

زیاتوالي شونډنه کوي. په ورته توگه په 2005 کال کې له پاکستان څخه افغانستان ته د وریجو د صادراتو کچه 5,421 بیلین روپیو ته رسیده چې د 2004 کال په پرتله 2,687 بیلینو زیاتوالي پکې لیدل کېږي

که چېرته له پاکستان څخه افغانستان ته د صادريدونکو توکيو لست ته څیر شو، لیدل کېږي چې دا یو اوږد لست دی چې په 2006 کال کې یې مجموعي ارزښت 418.77 ملیون امریکایي ډالرو ته رسیده.

پاکستان ته د افغانستان صادرات هم مخ په زیاتیدو دي. پاکستان ته د صادراتو رقم د افغانستان د صادراتو د جدول په سر کې ځای لري. په 2005 ام کال کې پاکستان ته د افغانستان د صادراتو مجموعه 264.6 ملیون امریکایي ډالرو ته رسیده چې تر ټولو ستره برخه یې له لاندې صادراتي توکيو څخه تشکیلیده:

پنبه 1.21 زره ټنه چې مجموعي ارزښت یې 1.37 میلیونه امریکایي ډالرو ته رسیده، وړی او پوستکي 0.67 زره ټنه چې ارزښت یې 1.34 ملیون ډالروته رسیده، کولمې 5.45 زره حلقې چې ارزښت یې 0.19 میلیونه ډالرو ته رسیده، شحمي حبوبات 0.38 زره ټنه چې ارزښت یې 0.32 ملیون ډالر، طېبې بوتې 7.29 زره ټنه چې ارزښت یې 5.93 زره ډالرو ته، وچې او تازه میوي 95.56 زره ټنه چې ارزښت یې 85.66 ملیون ډالروته او بلاخره غالی او ټغرونه ول چې شمېر یې 1445.5 زره متر مربع او ارزښت یې 143.7 ملیون امریکایي ډالرو ته رسیده.

سمندري لارې ته د افغانستان نه لاس رسی او په وچه باندې د دغه هېواد چاپیره کیدل د افغانستان له سترو تجارتي ستونزو څخه شمېرل کېږي. سمندر ته افغانستان د رسیدلو تر ټوله اسانه او نژدې لاره له پاکستان څخه تېریږي او په ځانگړي توگه د کراچۍ له بندر څخه عبارت ده. سره لدې چې په 1958 ام کال کې د افغانستان او پاکستان ترمنځ یو لړمهم ترانزیتی قرار دا دونه تر سره شوی او مرعې الاجرا دي، خو په عمل کې لا هم خورا زیاتې ستونزې شتون لري.

د یادونې وړ ټکی دا دی چې د پاکستان دولت له همدغې ترانزیتی لارې څخه د افغانستان په ضد د اقتصادي او سیاسي فشار د وسیلې په توگه استفاده کوي، په داسې حال کې چې په راتلونکي کې دغه میتود زیات گټور نشی ثابتیدلای. ځکه لکه مخکې چې ورباندې بحث وشو افغانستان د منځنۍ او جنوبې اسیا تر منځ د تجارت د لارې په سر باندې واقع دی، نو پاکستان هم د ورته سیاست د تعقیب کولو په صورت کې نشي کولای خپل اموال د افغانستان له لارې څخه د منځنۍ اسیا هیوادونو ته صادر کړي. د دې تر څنګ د چاپهار د بندر د تاسیساتو د رغونې هڅې د افغانستان لپاره د ترانزیت او سمندر ته د لاس رسي یو غوره بدیل دی، نو د همدغه اجبار او واقعیت له کبله دغه هېواد، پاکستان اړ دی چې افغانستان ته د ترانزیتی لارې په اوږدو کې کوم خنډ او ستونزه ایجاد نکړي.

یوه بله موضوع چې د بحث وړ گڼل کېږي، دا ده چې د هغو اموالو یوه زیاته برخه چې د افغانستان لپاره یا د افغانستان په نامه واردېږي، په افغانستان کې نه مصرفېږي، بلکې پاکستان ته قاچاق کېږي. سره لدې چې افغانۍ تجار له ورته معاملې څخه سود مند کېږي، خو په نهایت کې دغه معامله د دواړو هېوادونو په گټه نده.

څه چې غواړو اضافه کړو دا ده چې په افغانستان کې د نوي حکومت او نسبي سولې له ایجاد سره د نړیوالې ټولنې په مرسته د زیاتو تجارتي روابطو زمینه برابره شویده او افغاني سوداگر کولای شي نړیوالو بازارونو ته لاس رسی پیدا کړي.

له ایران سره سوداگریزې اړیکې:

د ژورو کلتوري او فرهنگي اړیکو له کبله ایران د افغانسان د روابطو په برخه کې ځانگړی مقام لري. پدې برسیره چې ایران د افغانستان د تجارتي لوریو یو مهم هېواد دی، د طالبانو له سقوط او په افغانستان کې د نوي سیاسي نظام د کار له پیل وروسته له غربي گاونډیانو سره د افغانستان د اړیکو پراختیا د یادونې وړ ده.

په 2006م کال کې له ایران څخه افغانستان ته د وارداتو مجموعه 188.68 میلیونه امریکایي ډالرو ته رسیدله چې له چین، جاپان او پاکستان څخه ورسته د وارداتو څلورم ستر رقم دی. په 2006 کال کې د ایران له هېوا د څخه افغانستان ته په عمومي توگه ماشین آلات او ترانسپورتي وسایط وارېدېدل چې ارزښت یې 6.8 ملیونه ډالرو ته رسیده، د نفتي موادو او روغنیاتو ارزښت یې 30.6 ملیون ډالرو، د فلزاتو او فلزي محصولاتو ارزښت یې 42.2 ملیونه ډالرو، د ټایر او ټیوب ارزښت یې 3.34 ملیون ډالر، د ساختماني موادو ارزښت یې 4.1 ملیون ډالرو، د ارتزاقی موادو ارزښت یې 7.97 ملیون ډالرو، د منسوجاتو ارزښت یې 1.7 ملیون ډالرو، د درملو ارزښت یې 4.1 ملیون ډالرو، البسه یې 1.26 ملیون ډالرو، قرطاسیه یې 0.33 ملیون ډالرو او تلویزیون یې 7.4 ملیون ډالرو ته رسیدل.

خو ایران ته د افغانستان د صادراتو کچه نژدې له نشت سره برابره ده. په 2006 میلادي کال کې له افغانستان څخه ایران ته د وړیو د صادراتو مقدار 0.32 زره ټنو ته چې مجموعې ارزښت یې 0.54 ملیون ډالره کیده، د پنبې صادرات چې مجموعې مقدرا یې 0.6 زره ټنه او ارزښت یې 0.06 ملیون ډالر، شحمي حبوبات چې مقدار یې 4.3 زره ټه او ارزښت یې 3.12 ملیون ډالر، طبي بوتی چې مقدار یې 0.45 زره ټه او ارزښت یې 0.28 ملیون ډالره، وچه میوه چې مقدار یې 0.11 زره ټنه او ارزښت یې 0.11 ملیون امریکایي ډالرو ته رسیده، صادر شويدي. چې له افغانستان څخه ایران ته د صادر شویو توکیو مجموعې ارزښت 5.44 ملیون ډالرو ته رسیده.

پدې صورت کې که چیرته له ایران سره د افغانستان تجارتي بېلانس محاسبه کړو، نو په 2006م کال کې یو بدمرغه کسر پکې لیدل کېږي.

سره لدې چې زموږ د شرقې گاونډي په توگه ايران تل غواړي زموږ بازارونه په خپله ولکه کې وساتي چې د نوې نظام په لمړيو کې ايران ته له اړوند موخې سره په تړاو غوره فرصت برابر وو، خو وضعیت ورځ تر بلې تغيرکوي او فعلاً د افغانستان په مارکیتونو کې د ايراني توکيو اخستونکي مخ په کمیدو دي چې تر ټولو څرگند دليل يې له نورو هيوادونو څخه د باکفیته او ورته ارزانه موادو واردیدل او د ايراني توليداتو د کیفیت ښکته کیدل دي. د دې تر څنګ دوهم دليل له افغانستان سره د ايران د ناسمې تجارتي پالیسي له اثراتو څخه عبارت دی.

د چین له هېواد سره د افغانستان تجارتي روابط:

له چین سره د افغانستان تجارتي اړیکي نژدې دوه زره کاله سابقه لري. دوریشمو مشهوره لاره چې د چین د تجارتي مالونو کاروانونه به د افغانستان له لارې تیریدل، نن ورځ د چین هېواد د یوه نوي اقتصادي ځواک په څیر را څرگند شويدي. چینایي امتعې دنړې لري بازارونه هم تسخیر کړيدي. افغانستان هم د چینایي مالونه ښه مشتري یا اخستونکي دی. د افغانستان د گاونډیانو له دې څخه چین هغه هېواد دی چې صادرات يې له افغانستان سره صعودي قوس لري او کال په کال ښه والی پکې را منځته کېږي. څنګه چې په 2005م کال کې افغانستان ته د چین د صادراتو کچه 3.7 میلیونه ډالره وه، په 2006 ام کال کې له دغه هېواد څخه افغانستان ته صادراتو کچه نژدې 474.59 ډالر ته زیاته شويده چې د گاونډیانو په منځ کې دغه د صادراتو تر ټولو ستر رقم کڼل کېږي.

په عمومي توګه د چین له هېواد څخه افغانستان ته صنعتي توکي، استهلاکي مواد او ساختماني مواد صادريږي. چین ته د افغانستان صادرات تر دريو قلمونو زیات ندي چې مجموعه يې په 2006 ام کال کې ابله 24 میلیونه افغانیو ته رسیدله چې پدې لړ کې د وړيو ونډه 0.08 میلیون ډالره، د پوستوکو ونډه 0.14 میلیون ډالري او د غالیو او ټغرونو ونډه 0.02 میلیون ډالرو ته رسیدله.

له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان تجارتي اړیکي:

تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان د افغانستان گاونډي هېوادونه دي چې نژدې 500 کیلو متره اوږده پوله ورسره لري. د شوروي اتحاد د حاکمیت په وخت کې چې دغه هېوادونه يې هم برخه ګڼل کیده، سیاسي او تجارتي روابط د ماسکو له لوري تامین کیدل. کله چې شوروي اتحاد ړنګ شو، دغو هېوادونو د مستقل هېواد په څیر خپل هويت تر لاسه کړ. دغو هېوادونو د داخلي جنګ په کلونو کې تر ډیره ځایه د سیاسي نفوذ له ویرې زموږ له هېواد سره ګرند تجارتي روابط پالل، یوازنی هېواد ترکمنستان و چې له طالبانو سره يې سیاسي او تجارتي اړیکې پرانیستي وې چې پدې برخه کې هم ممکن له ترکمنستان څخه پاکستان ته د غازو د نل لیکي د غزولو هیلو رځنده رول درلود چې د مختلفو هېوادونو ګټی پکی نغښتی وي.

په افغانستان کې د موقت حکومت له استقرار څخه وروسته له پورته یادو شویو هېوادونو سره د افغانستان اړیکې مخ په ښه کیدو شوې چې له افغانستان سره یې د تجارتي معاملاتو او تبادلاتو مجموعه په لاندې ډول تخمین کړو:

چې له ازبکستان، تاجکستان او ترکمنستان څخه د وارداتي اقلامو مجموعه په ترتیب سره په 2005 ام کال کې 204 ملیون 30 ملیون و 33 ملیون ډالره وه.

معمولاً له دغو هېوادونو څخه ترانسپورتي وسایط، نفتي مواد او روغنیات، ساختماني مواد او وسایل، خوارکي توکي او داسې نور شيان وړېدل. افغانستان دغو هېوادونو ته وچې او تازه میوي، غالی او ټغرونه، پوستکي او طبي نباتات صادرول.

نا ویلي دې نوي پاتې چې له یادو شویو هېوادونو څخه د بریښنا د انرژۍ واردول د دغو هېوادونو مهم صادراتي قلم تشکیلوي.

نن ورځ د دې هڅه کېږي چې د تاجکستان برق په لمړي سر کې کابل او له هغه وروسته هغو ولایاتو ته وغزول شي چې د برق لین ور څخه تیرېږي.

له هغو ټولو اړیکو سره سره چې پورته ور څخه یادونه وشوه، له دغو هېوادونو سره د پراخو امکاناتو با وجود تجارتي اړیکو چندان پرمختګ ندی کړی چې علت یې یوازې په سیاسي مسایلو کې لټولای شو.

د هند له نیمې وچې سره د افغانستان سوداګریزې اړیکې:

له هندوستان سره د افغانستان سوداګریزې اړیکې تل غښتلي پاتې شويدي او یوه اوږده سابقه لري. د وخت له تیریدلو سره د پام وړ پرمختګ پکې تر سترګو کېږي. د تیرو وختونو په متمادي کالونو کې هند د افغانسان په خارجي تجارت کې لمړی ځای درلود، د هند بازارونه د افغاني میوه جاتو او طبي بوټو د څرخلاو لپاره تر ټولو مناسب بازارونه دي. هغه توپیر چې د ګاونډیو هېوادونو په پرتله له هند سره په تجارتي اړیکو کې لیدل کېږي دا دې چې په افغانسان کې د حکومتونو او نظامونو څرنګوالي پدې ډول اړیکو باندې چندان اثر ندی سیندلای او دغه اړیکې په ورته توګه ثابتې پاتې شويدي. البته د طالبانو د رژیم په وخت کې دغه اړیکې نسبتاً څرګندې وې چې هغه هم د هند او پاکستان تر منځ له سیاسي ترینګلتیا څخه منځته راغلي وې.

د هند او افغانستان تر منځ د تجارتي اړیکو د پراختیا په لاره کې تر ټولو ستر خنډ له ترانزیتی ستونزو څخه عبارت دی. لکه مخکې چې هم ورته یادونه وشوه، د پاکستان او هند تر منځ ترینګلي سیاسي روابط د دې لامل ګرزي چې له هند څخه افغانستان ته او یا له افغانستان څخه هند ته د اموالو د لیرد را لیرد پروسه ټکنۍ کړي. پدې صورت کې دغه دواړه هېوادونه یا خو له هوايي لارې خپل تجارت ته دوام ورکوي او یا د ایران د بندر عباس له لارې څخه استفاده کوي چې د فاصلې د لري والي او ترانسپورتي لګښت د زیاتوالي له امله د شیانو په قیمت باندې منفي تاثیر غورزوي.

په 2006 ام کال کې له هند څخه افغانستان ته د وارد شویو توکیو ارزښت نژدې 124.7 میلیونه امریکایي ډالرو ته رسیده او په ورته توګه له افغانستان څخه هند ته د واردیدونکو توکیو مجموعې ارزښت 79.36 ملیون ډالرو ته رسیده چې د نورو ګاونډیو هېوادونو په پرتله د تجارت د غوره بېلانس څرګندونه کوي.

له روسیې سره د افغانستان سوداګریزې اړیکې:

د افغانستان او روسیې تجارتي اړیکې تاریخي سابقه لري. دغه اړیکې د طالبانو له حکومت څخه پرته په بل هر نظام کې مناسبې پاتې شويدي. د دغو اړیکو د ښه والي په برخه کې بېلابېل عوامل رول لري چې د ترانزیتی ستونزو نه شتون، سیاسي اړیکې، د بیلابیلو قرضونو ورکول او په ځانګړې توګه بارتري تجارتي اړیکې چې له دواړو لوریو د صادراتو تضمین کوي، د یادولو وړ دي. څنګه چې په شوروي اتحاد کې د مرکزي اقتصاد سیستم حاکم وو، نو همدغه لامل وو چې ټول تجارتي روابط د حکومت له لوري تامین کیدل، همدغه لامل و چې هغه وخت کې له روسیې سره سوداګریزې اړیکې د دولت له لوري تر سره کیدلې، خو نن ورځ دغه تجارت د هغه هېواد له خصوصي شرکتونو سره تر سره کېږي.

هغه مهم صادراتي اقلام چې افغانستان یې روسیې ته استوي، له وچې میوې، زیتون، غالبو، پوستکو او داسې نورو څخه عبارت دی. له روسیې څخه زموږ د هېواد واردات په عمومي توګه له نفتي موادو، آهن چادر، سیخ ګول، غوړیو، بورې، صابن، برقې سامان آلاتو او داسې نورو څخه عبارت دي. په 2005 کال کې د افغانستان له لوري روسیې ته د صادراتونو اجناسو مجموعي ارزښت 13 ملیون ډالر وه چې په همدې کال کې له روسیې څخه د افغانستان د وارداتو ارزښت 227 ملیون ډالر ته رسیده.

د مرکزي آسیا او جنوبي اسیا تر منځ د ترانزیتی لویې لارې په توګه د افغانستان اهمیت:

افغانستان نن ورځ غواړي یو ځل بیا د خپل جغرافیایي موقعیت له نظره د اسیا د محور د ارتباطي پله په څیر هغه ډول رول تر سره کړي، لکه په پخوانیو وختونو کې چې د ورېښمو مشهور معبر یا لارې در لوده. افغانستان د منځنۍ او جنوبي اسیا تر منځ د شیانو د لېږد را لېږد تر ټولو غوره لاره ګڼل کېږي.

منځنۍ آسیا چې نژدې څلور میلیونه کیلومتر مربع خاوره احاطه کوي، د نفتو، ګازو، اوسپني، مسو، سرو زرو، سربو، یورانیمو، المونیم، قیمتي تیرو، او داسې نورو په څیر له طبعي منابعو څخه تر لاسه کیدونکي پراخ صادراتي اقلام لري او همدا شان د شیانو د بازار له لحاظه پراخ اهمیت لري. همدغه لامل دی چې بېلابېل هېوادونه د منځنۍ اسیا هېوادونو ته د لاس رسې او ننوتلو هڅې کوي. افغانستان له سوداګریز پلوه د خپل ستراتیژیک موقعیت له کبله چې لري یې، د یوه مناسب مدیریت په ترڅ کې کولای شي د لیوالو هیوادونو له اقتصادي او تجارتي غرابزو څخه غوره

استفاده وکړي او په پایله کې د سیمې له هیوادونو سره تجارتي، کلتوري او د پانګې اچونې روابط منځته راوړي.

افغانستان هڅه کړیده تر څو پدې برخه کې امکانات او اسانتیاوې برابرې کړي. د حلقوي سرکونو اعمار چې ګاونډي هیوادونه یو له بل سره نښلوي، خورا اهمیت لري. له ازبکستان څخه د تورخم تر سرحد پورې د اوسپنې د پټلۍ غزولو، له ایران څخه تر هر ات پورې د ورته پټلۍ غزولو او له پاکستان څخه تر چمن یا سپین بولدک پورې د اورګاډي د پټلۍ غزولو په څیر عملي اقدامات د ورته مدعا څرګندي بیلګې دي.

افغانستان د هغه د جغرافیایي موقعیت له لحاظه منځنۍ اسیا ته ننوتلو تر ټولو اسانه او مهم معبر دی او کولای شي له منځنۍ اسیا څخه جنوبې اسیا ته د تجارتي پوتانسیل په لېږدولو کې مهم اوبارز رول تر سره کړي.

افغانستان د ګاونډیو هیوادونو لپاره د توکیو د مهم بازار په توګه:

نن ورځ افغانستان د پاکستان، چینایي او ایرانی توکیو او اجناسو په مهم استهلاکي بازار باندې بدل شوی دی.

ځکه د اوږدې جګړې په ترڅ کې د هېواد زېر بنایي تاسیسات له منځه ولاړل، داخلي تولیدات کم شول او د هېواد اقتصاد تر ډیره ځایه په سوداګرۍ باندې اتکا ته اړ شوی دی. د باندنۍ سوداګرۍ بېلانس له بده مرغه د وران کسر شتون کوي. سره لدې چې له یوه کاله تر بل کاله په هغه کې بدلون را منځته کېږي، خو لدې سره سره دغه تجارت یوازې واردات په بر کې نیسي، چې زموږ خلکو ته له ضرر پرته هیڅ ډول فایده نشي ور په برخه کولای. ځکه پدې صورت کې له افغانستان څخه نغدې پیسې یا سرمایه لېږدول کېږي او افغانستان کومه داسې عایداتي منبع نلري چې دغه ثروت بهیدنه جبران کړای شي.

له ګاونډیو هیوادونو څخه زموږ هېواد ته د اموالو صادرات، د داخلي محصولاتو د ودې له نظره زموږ اقتصاد ته سخته ضربه ورکړیده. ځکه له همدې کبله زموږ هېواد په مصرفي مارکېټ باندې بدل شوی دی، د اموالو کیفیت ښکته شوی چې په غیر مستقیمه توګه د افغانستان د داخلي صنعت لپاره یوه ماتې ګڼل کېږي. که چېرته موږ عملي ابتکارات تر لاس لاندې ونیسو، د خفیفه صنایعو په برخه کې لنډ مهاله ګټورې فابریکې تاسیس کړو او د لبنیاتو، د حیواناتو د روزنې د فارمونو په څیر د غذايي موادو او پلاستيکي تولیداتو پروژې ترلاس لاندې ونیسو، نو له یوه لوري د هېواد والو د اشتغال لامل ګرزي او له بل لوري د ګاونډیو هیوادونو د بې کیفیته اموالو له وارېدېدلو څخه مخنیوی کېږي. پدې صورت کې بهر ته د افغانستان د سرمایې د وتلو مخنیوی هم کېږي او دغه سرمایه د افغانستان په قلمرو کې په جریان کې لویږي، یوازې د یوه افغان له لاسه د بل افغان لاسته په دوراني توګه انتقال مومي چې د اقتصادي پرمختګ اساس ګڼل کېږي. تر څو

چې د هېواد اقتصاد يوازې په خارجي تجارت باندې متکي وي او داخلي توليدات وده ونکړي، نو د اقتصادي نیک مرغۍ خوب مو هيڅکله هم په حقيقت باندې نشي بدليدلای.

له گاونډيو هېوادونو سره د پرمختگ په لاره کې د افغانستان ستونزې:

افغانستان د تجارت په برخه کې له گاونډيو هېوادونو سره زياتې ستونزې لري چې له همدې لږ څخه په وچه باندې د دې هېواد محاطه کيدل ، د مډرنو گمرکي تاسيساتو نه شتون، اداري فساد، د گمرکي او مالياتي سيستم د ظرفيت ښکته والی او داسې نور يې د يادونې وړ ستونزې گڼل کېږي

خو د مخدره توکيو قاچاق يې تر ټولو مهمه ستونزه گڼل کېږي چې د ملي عايد د کموالي او د تروريزم د تقويې لامل گرزي او د دې تر څنگ د هېواد اقتصادي ژوند له گواښ سره مخ کوي. سره لدې چې د دغه توليد د مخنيوي پر وړاندې ملي او نړيواله مبارزه شتون لري، خو لدی سره سره دغه بهير صعودي سير لري. د ملگرو ملتونو د راپور پر اساس په 2003 کال کې د دغه ناروا او بشر دښمنه توليد مېچه يا اندازه په افغانستان کې نژدې 3600 ټنو ته رسيدله او په 2004 کال کې دغه رقم 4200 ټنو ته لوړ شو او په 2005، ام کال کې يې د توليدا اندازه 5000 ټنو ته رسيدله. هغه څه چې د يادونې وړ دي ، د هغوی د کښت زياتوالی دی چې د ملگرو ملتونو د اټکل له مخې له يو ميلون جريبه ځمکې څخه زياته يې د کوکنارو د کښت او کروندې لپاره ځانگړي شويده. سره لدې چې زموږ په هېواد کې دغه قيمتې ماده کرل کېږي، خو ډير لږ مفاد يې زموږ د دهقانانو په نصيب کېږي. که چيرته ټوله گټه يې زموږ هېواد ته رسيدلای، د هېواد عايدات يې تر ډيره ځايه لوړولای شوی. بېلابېل هېوادونه د ورته مادې په تجارت کې رول لري چې پدې بهير کې په گاونډيو هېوادونو باندې هم سترگې نشو پټولای.

په هر صورت دا يوه ستونزمنه موضوع ده چې د هېواد په تجارت او توليداتو باندې منفي اغيز شيندي.

له پورتنۍ وينا څخه دا پايله تر لاسه کوو، چې افغانستان په خپل غوره جغرافيايې موقعت برسیره له بالقوه اقتصادي منابعو او طبعي زيرمو څخه مالمال دی، حاصلخيزې ځمکې، کافي اوبه، معدني ذخير، د جامد او مايع غاز زېرمې او با استعداده بشري قواوې يې له ځانگړيو امکاناتو او امتيازاتو څخه عبارت دي.

په دې ځای کې د يوه کانفرانس له شعار څخه يادونه کول پر ځای کار بولو چې وايي:

Afghanistan is not a poor country, it is poorly managed.

يعنې افغانستان کوم غريب هېواد ندی، خو غريب اداره شويدي. (ژباړن)

د يوې سالمې او خوا خوږې ادارې منځته راتگ د ورته امکاناتو د کارولو په موخه تر ټولو مهمه اړتيا گڼل کېږي.

یعنې د دې تر څنګ چې سیاستونه او کړه وړه، د هېواد د بیا رغونې لپاره برابر شي، پکار ده چې د ګاونډیو هېوادونو او ښکلو سازمانونو سره د تفاهم لارې خلاصې شي. د افغانستان سیاست او تګلاره باید داسې عیار شي چې په ترڅ کې یې افغانستان د خپلو مشروع حقوقو غوښتنه وکړای شي. د مثال په توګه د ګاونډیو له خاورې څخه د ترانزیتی لارې په توګه استفاده کول او د هغوی له بنادرو څخه په مصنونه توګه د صادراتي او وارداتي توکیو د لیږد را لیږد د وسیلې په توګه کار اخستل یې د یادونې وړ حقوق ګڼل کېږي.

پدې برخه کې یو د بل په چارو کې نه لاس وهنه، یو د بل حاکمیت ارضي تمامیت او نړیوال هویت ته متقابل احترام او ددواړو خواوو د منافعو د تامین لپاره د زمينې برابرول له اساسي شرطونو څخه ګڼل کېږي.

د لسم څپرکي د مطالبو لنډيز:

د یوې ټولني په بیلابیلو اقتصادي او ټولنیزو برخو کې تغیر او تحول د هغې ټولني په اقتصادي اړیکو پورې تړاو لري. د نړۍ زیاتره هېوادونه د نا متوازنې توزیع له کبله یو له بل سره تړلي دي. د معبر په توګه د ورینېمو د لارې تاریخي سابقې ته په کتلو سره دغه هېواد (افغانستان) د پخوانیو پیړیو په اوږدو کې د شرق او غرب تر منځ د تجارتي کاروانونو د تګ راتګ مهم مرکز پاتې شوی چې په عنعنوي توګه د شیانو د تبادلې او لیږد را لیږد په برخه کې اوږده سابقه لري. افغانستان د پاکستان، ایران، تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان، چین، قزاقستان، روسیې او د هند د نیمې وچې په څیر له یو لړ ګاونډیو سره تجارتې اړیکې لري. دغه اړیکې اوږده سابقه لري. افغانستان د ګاونډیو هېوادونو مصرفې بازار ګڼل کېږي.

زموږ هېواد د جنوبي او مرکزي اسیا تر منځ د ترانزیتی لارې حیثیت لري. افغانستان هڅه کوي تر څو پدې برخه کې اړین امکانات برابر کړي. افغانستان د هغه د جغرافیایي موقعیت له مخې د منځنۍ اسیا د وروډي گذرګاه حیثیت لري او کولای شي له منځنۍ آسیا څخه جنوبي اسیاته د تجاري پوتنشل د انتقال په برخه کې موثر رول ولوبوي.

څنګه چې افغانستان له ګاونډیو هېوادونو سره د غوره تجارتي او اقتصادي اړیکو د پرانستلو په هڅه کې، په وچه باندې د دغه هېواد چاپېر کیدل، د بحري لارې نشتوالی، له ګاونډیو هېوادونو سره د ترانزیتی لارې ستونزي، په بنادرو کې دمډرنو ګمرکي سیستمونو نه شتون، د مالیاتي او ګمرکي سیستم ټیټ ظرفیت او اداري فساد او داسې نور د هېواد د اقتصادي پراختیا په وړاندې د موانعو او خنډونو د ایجاد لامل ګرزي.

د لسم څپرکي پوښتني:

۱. له گاونډيو سره د افغانستان د تجارتي اړيکو په برخه کې معلومات ورکړئ؟
۲. د افغانستان د مهمو تجارتي ستونزو نومونه واخلي؟
۳. د ورينيمو د لاري په برخه کې لنډ معلومات ورکړئ؟
۴. افغانستان ولي د گاونډيو هيوادونو د شيانو د مصرفې بازار په توگه پيژندل کېږي؟
۵. ترانزيت څه شی دی په افغانستان کې يې په تجارت کې مهم نقش څه شی دی، واضح يې کړئ؟
۶. روسېې ته د افغانستان مهم صادراتې او وارداتې توکي له څه شي څخه عبارت دي، معلومات ورکړئ؟
۷. د هند له نيمې وچې سره د افغانستان تجارتي روابط څه ډول دي، معلومات ورکړئ؟
۸. له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان تجارتي مناسبات بيان کړئ؟
۹. په تيرو پنځو کلونو کې د چين او افغانستان تجارتي روابط واضح کړئ؟
۱۰. له گاونډي هېواد پاکستان سره د افغانستان تجارتي اړيکي څنگه ارزوي، معلومات ورکړئ؟
۱۱. له ايران سره د افغانستان تجارتي اړيکي او د هغوی اثرات روښانه کړئ؟

سرچینې او اخځلیکونه:

۱. داکتر علی جهان خانی و داکتر پارسایان، پول ارز و بانکداری تهران سال ۱۳۸۵.
۲. اسناد ارایه شده از جانب نماینده گی بانک جهانی در کابل سال ۱۳۸۵.
۳. استفاده از معلومات انترنتی در مورد بانک جهانی ۱۳۸۵.
۴. منابع دخلی:
۵. پوهاند عبدالله حقایقی، پوهنوال دکتور عبدالقیوم عارف استادان پوهنحی اقتصاد پوهنتون کابل مبادی علم مالی کابل سال ۱۳۸۷
۶. پوهندوی سید مسعود استاد پوهنحی اقتصاد پوهنتون کابل پول کریدت بهار سال ۱۳۸۷.
۷. پوهندوی سید مسعود استاد پوهنحی اقتصاد پوهنتون کابل بانکداری جوزای سال ۱۳۸۴.
۸. پوهنمل محمد عارف غوثی قاموس اقتصاد مطبعه دولتی کابل سال ۱۳۵۲.
۹. نصیر احمد احمدیار تحلیل احصایوی تجارت خارجی افغانستان اکادمی علوم افغانستان کابل سال ۱۳۸۲.
۱۰. محمد ناصر استانکزی، وضع تجارت خارجی افغانستان اکادمی علوم افغانستان کابل ۱۳۸۲.
۱۱. سالنامه تجارت خارجی احصائیه مرکزی سال ۱۳۸۵.
۱۲. وزارت تحصیلات عالی و مسلکی، پوهنتون کابل اقتصاد جهانی تحت نظر سید غلام رسول اصغری و عزیز اربانفر.

د ښوونیز نصاب د پراختیا د ریاست پیغام

د پوهنې وزارت د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت د ښوونیز نصاب د انکشاف ریاست د ټولنې د عیني او ښکاره ضرورت په درک کولو سره چې د محصلینو او شاگردانو د درسي کتابونو په برخه کې یې تخنیکي او مسلکي رشتې درلودې او لري یې، په لومړي سر کې یې تصمیم ونيو، چې په ښوونیزو پلانونو او درسي مفرداتو باندې بیا کتنه وکړي او ورپسې بیا د شاگردانو او محصلینو د درسي کتابونو د تالیف لپاره مبادرت او کوشښ وکړي. د خدای (ج) په فضل او مرحمت سره او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د ښوونکو په میړانې او همت سره د ادارې او حسابدارۍ درسي کتابونه تالیف شول تر څو په وړیا ډول د شاگردانو او محصلینو په واک او اختیار کې ورکړل شي. د علم او معرفت له ټولو لوستونکو، علاقمندانو، د ادارې او حسابدارۍ د مکاتبو له ښوونکو، گرانو شاگردانو او د تخنیکي او مسلکي زده کړو د چارو له متخصصینو او همدا شان له ټولو څېړونکو او شنونکو څخه صمیمانه هیله کېږي، چې د دې کتابونو په مطالعې سره چې په لومړي ځل د ښوونکو او د ادارې او حسابدارۍ څانګې د مسلکي غړو له لوري تالیف او تدوین شوي دي. د مسلکي، تخنیکي او علمي مطالبو او مفاهیمو د څرنگوالي په هکله خصوصاً د هغوی املايي او انشايي اشتباهاتو په اړه مونږ ته لارښوونه وکړي، ترڅو په راتلونکي کې وکړای شو، په همدې او نورو برخو کې گرانو شاگردانو ته له دې څخه ښه، غوره، گټور او ارزښتناکه موضوعات وړاندې کړو.

همدا شان له گرانو شاگردانو او محصلینو څخه هیله کوو ترڅو د دې کتابونو د مطالعې او استفادې پر مهال د هیواد اقتصادي ستونزې، فقر او وروسته پاتې والی په نظر کې ونیسي او د کتابونو په ساتنه کې کوشښ او زیار وباسي، ترڅو د ډېرو شاگردانو او محصلینو د گټې وړ وگرځي.

پته: د پوهنې وزارت- د مسلکي او تخنیکي زده کړو معینیت

د تعلیمي نصاب د پراختیا ریاست

د درسي کتابونو د چمتو کولو عمومي مدیریت

**Get More e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com - Digital Library**